

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

**DE MISLATA A VALÈNCIA,
UN PASSEIG EVOCADOR**

DISCURS LLEGIT EL DIA 1 DE DECEMBRE DE 2011 EN
LA SEUA RECEPCIÓ COM A ACADÈMIC DE NÚMERO
PER

L'ILM. SR. EN SALVADOR VILA SORIA

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO
DE LA REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

EXCM. SR. EN RAFAEL GÓMEZ-FERRER SAPIÑA †

REAL ACADÈMIA DE
CULTURA VALENCIANA

València, 1 de decembre de 2011

© dels texts, Salvador Vila Soria
© de les imàgens, el seu autor

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

**DE MISLATA A VALÈNCIA,
UN PASSEIG EVOCADOR**

DISCURS LLEGIT EL DIA 1 DE DECEMBRE DE 2011 EN
LA SEUA RECEPCIÓ COM A ACADÈMIC DE NÚMERO
PER

L'ILM. SR. EN SALVADOR VILA SORIA

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO
DE LA REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

EXCM. SR. EN RAFAEL GÓMEZ-FERRER SAPIÑA †

REAL ACADÈMIA DE
CULTURA VALENCIANA

València, 1 de decembre de 2011

EXCM. SENYOR DECA,
AUTORITATS,
SENYORES I SENYORS ACADÈMICS,
AMICS I AMIGUES,

Quan me comunicaren que havia segut proposat per a membre de número de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, em va invadir una sensació d'alegria, de satisfacció interior, ya que la medalla acadèmica, ademés d'un honor que alimenta la sana vanitat, també me motivarà nous reptes intel·lectuals quan ya estic en la madurea de la vida, i sense dubte, serà el colofó més prestigiós que podré afegir a un currículum no massa dilatada, perque com va dir el poeta, yo arribe ací *ligero de equipaje*.

Pero en passar l'eufòria inicial, calia posar els peus en terra i reflexionar sobre la responsabilitat que acabava d'assumir davant de mi mateix i dels acadèmics que tingueren la gentilea de propondre'm: els senyors Rafael Gómez-Ferrer, Vicent Simó Santonja, José María Jiménez de Laiglesia, i molt especialment Don Juan Lladró Dolç, sense els quals, mai haguera segut possible que el meu nom sonara al sí d'esta prestigiosa institució. Per això considere, que l'acte solemne que hui dona valideu al meu nomenament, ademés d'un gest obligat i protocolari, també representa una acceptació formal, "donar paraula de compromís"... I tal com em va ensenyar mon pare de chicotet, la paraula que es dona, sempre hi ha que complir-la.

Repasant la llista de valencians il·lustres que hui formen, i que en el seu dia formaren part de la Real Acadèmia, podran entendre la preocupació que s'apoderà de mi, pensant, que l'elecció d'un nou membre sol ser un premi otorgat a una trajectòria brillant i socialment reconeguda als: historiadors, escriptors, músics, periodistes, artistes...; per això, en cas de que yo puga tindre algun mèrit plausible, la veritat és que l'he conseguit fóra d'este món de les lletres. D'ahí que l'agraïment personal en el meu cas és absolutament sincer per haver-me admés al costat de vostés, valorant com a virtut, lo que simplement és el resultat d'un esperit lluitador i una vida dedicada íntegrament al treball.

No vullc enganyar-me ni despertar falses expectatives, soc un promotor, un empresari de la construcció que es mou diàriament entre plans, presuposts i projectes d'obra, tal com solem dir: "un home de números", i no es poden imaginar l'esforç que suponen redactar esta dissertació escrita en la llengua vernàcula, que és com yo pense i m'expresse a gust. Sé, perquè aixina m'ho han manifestat per a tranquil·lisar-me, que vostés són comprensius en els novinguts a l'Acadèmia des d'uns altres sectors professionals, per tant, m'ampare a la benevolència de l'auditori si les meues aptituds l·literàries i investigadores no estan al nivell requerit.

Només em queda, reiterar la disposició a contribuir en tot allò que m'encomanen, esperant que el temps i l'experiència facen que esta elecció no siga tan preocupant com ara m'imagine.

Els assegure de tot cor que l'ilusió i la perseverança no decauran mai, eixa ha segut la consigna de la meua vida.

A manera d'homenage

Abans d'entrar en el contingut principal, no puc passar per alt el recort pòstum i el respectuós homenage als acadèmics que en el seu dia em propongueren: Gómez-Ferrer i Jiménez de Laiglesia. A la memòria d'estos dos amics, dos hòmens íntegres i cabals que hui ya no poden acompanyar-me, vullc dedicar el meu discurs. I també, com és preceptiu, al meu antecessor en la medalla número 35, l'erudit musicòlec Don Francisco José León Tello, el qual, be mereix que li evoquem la vida i l'obra, encara que siga de manera breu i a càrrec d'una persona poc entesa en la matèria.

El mestre León Tello naixqué en Bujalance (Còrdova) el 31 de giner de 1924, i figura en els anals de la música com un destacat membre de la nomenada generació dels 50, que estigué nodrida d'hòmens innovadors i polifacètics, tal com era ell, posseïdor d'un extens currículum com a compositor, autor i investigador infatigable. Era de tal precocitat intel·lectual, que als deu anys ja havia aprovat l'ingrés en el bachillerat, tres cursos de solfeig i els dos primers de la carrera de piano. I quan per raons familiars es traslladà a Madrid, no desaprovà l'ocasió que la capital li brindava, no obstant, elegí el Conservatori de València per als estudis musicals, alternant tres carreres a l'hora a partir de 1947.

En 1951 es llicencià en Filosofia i Lletres (Secció Història). En 1954 ya és Doctor per la *Universidad Complutense* investigant les fonts musicals de l'antiga Grècia i Roma, i col·labora com assessor musical en *Radio Nacional de España*, fundant la revista radiofònica titulada: *Martes Musical*. Establert definitivament en València, obté la càtedra d'Estètica i Història de la Música en el Conservatori, del qual arribarà a ser director, alternant la docència musical i la de professor de la Facultat de Filosofia.

Encara que no era fill de la nostra terra, estic segur que la volgué com el primer de nosatres, aixina ho manifestà decididament en el seu discurs d'ingrés a esta Acadèmia, el dia 13 de desembre de 1960: –“*Dejadme que os diga, que no quisiera que ninguno me aventajara en la veneración de vuestra cultura...*”– una frase preciosa que definiria el seu arrelament a la ciutat i a l'estudi dels nostres artistes, com els músics Palau o Eiximeno, al qual va dedicar el tema central del discurs. Durant els deu anys vinents, fon crític musical del diari *Levante*, actuà com a concertista de piano i orgue, i presentà audicions de músics valencians com: Júlio Gómez, Garcés, Magenti, Matilde Salvador, Vicente Asensio, Asíns Carbó, etc.

L'any 1970 es trasllada novament a l'Universitat Autònoma de Madrid com a professor de Filosofia Pràctica, i d'allí a la Complutense a dirigir el Departament d'Estètica. En 1990 fon nomenat catedràtic emèrit, encarregant-se d'organitzar tots els programes de doctorat, màsters i seminaris, passant a formar part d'una sèrie d'entitats que es disputen la seua prestigiosa presència. És nomenat:

- Director de Musicologia de l'Institució Alfons el Magnànim.
- Cap de la Secció madrilenya del *Instituto Español de Musicologia*.
- Secretari del departament de música de la Fundació March.
- Membre del Patronat del *Instituto de Humanidades y Museo Camón Aznar de Zaragoza*.
- Assessor de la revista *Nasarre*, editada per la *Institución Fernando el Católico de Zaragoza*.

- Membre de la Real Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, de València.
- Membre de la *Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, de Madrid.
- Membre de la *Real Academia de Bellas Letras y Nobles Artes de Córdoba*.

Conta també en un ampli palmarés de mencions honorífiques, entre les quals destaquen:

- Premi *Menendez y Pelayo* del *Centro Social de Investigaciones Científicas*.
- Medalla d'Argent de l'Institució Alfons el Magnànim.
- Medalla d'Or de la Coral Polifònica Valentina.
- Director Honorari del Conservatori de Música de València

La seua presència era indispensable en qualsevol tribunal d'oposicions a places de professor d'orquestra o càtedres del Conservatori, o com un afamat conferenciant que participava activament en congressos nacionals i estrangers, on les seues aportacions teòriques eren esperades ansiosament pels estudiosos de la música, la majoria de les quals han segut publicades completant un catàlec que sobrepassa els 200 articles en revistes especialitzades, i 43 treballs entre capítuls de llibres i monografies, entre les quals podem destacar:

Estética y teoría de la arquitectura en los tratados españoles del siglo XVIII. En col·laboració en María Virginia Sanz Sanz. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, CSIC, 1994.

Teoría y estética de la música. Taurus Ediciones, 1988.

Tratadistas españoles del arte en Italia en el siglo XVIII. En col·laboració en María Virginia Sanz Sanz. Universidad Complutense, 1981.

La teoría española en la pintura en el siglo XVIII: el tratado de Palomino. En col·laboració en María Virginia Sanz Sanz. Universidad Autónoma de Madrid, 1979.

La estética académica española en el siglo XVIII: Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de Valencia. En col·laboració en María Virginia Sanz Sanz. Institució Alfons el Magnànim. Diputació Provincial de València. 1979.

La obra pianística de Manuel Palau. Institut Valencià de Musicologia. Institució Alfons el Magnànim. Diputació Provincial de València. 1956.

Tot açò representa un bagatge tan extens que m'ocuparia molt de temps en detallar, i com sé que vostés em dispensaran de llegir-lo complet, l'he resenyat en l'Anex final com a testimoni de la capacitat productora del meu antecessor.

Atesa la seua trajectòria professional que significà tot un lux per a València, l'acadèmic Francisco León Tello ha posat el llistó molt alt, tan elevat com les nobles aficions que professava: Història, Lliteratura, Estètica, Filosofia, Música... Este home cult i cabal d'esperit renaixentista, l'hem de tindre com un referent de sapiència en el treball, per tant, entendran ara els meus dubtes i el per què resulta impensable omplir el buit que nos deixà.

Ya em donaria per satisfet poder emular només una milèsima part del seu llegat.

* * *

De Mislata a València

Ha arribat l'hora de mamprendre el meu recorregut virtual pel temps i per l'espai, i és possible que algú es pregunte el motiu d'haver triat este tema. La resposta és evident: Com que açò no és l'Associació d'Empresaris per a parlar de la crisi econòmica, l'euríbor o el mercat immobiliari, sino que estem en una entitat depositària de la cultura valenciana; donada la meua professió d'aparellador considere que devia unir estes dos facetes tractant algun aspecte de la ciutat relacionat en la cultura... pero també els edificis, l'urbanisme i el paisage; d'esta manera, aprofite l'ocasió per a repassar l'Història local que durant els últims anys tenia un poc oblidada, i que ara estic revivint en molt d'interés.

M'abellia també observar els chicotets detalls que s'escapen a la visió quotidiana, allò de passar tots els dies pel mateix lloc i no fixar-te mai en un monument, un jardí, una estàtua... pero, que si les escodrinyes atentament, et dones conte de lo que t'havies perdut.

Barrejant totes estes opcions he elegit el riu Túria i els espais del voltant, potser perque el seu caminar simbolisa d'alguna manera la meua trayectòria personal: Yo també vaig eixir un dia de Mislata, el meu poble, mirant decididament a València, a on imitant el decórrer del riu, he pogut arribar al destí pausadament sorteiant tots els esculls del camí. Sé, que poques novetats podré aportar a un tema tan glossat pels cronistes, pero no és la meua intenció descobrir res ni *sentar càtedra*... només vullc recordar algunes imàgens passades i projectar-les al present.

Además del fil conductor que necessitava emocionalment, considere que les vores del riu són un eixemple de riquesa patrimonial, de dinamisme urbà en constant evolució on caminen de la mà Arquitectura, Història i manifestacions artístiques, uns elements, que a lo llarc dels sigles han sabut transformar lo que era un accident perillós en una trama viva i singular –la més singular diria yo– del paisage de la ciutat. Hui en dia és l'artèria verda per excelència, un espai concorregut de gent i revalorisat econòmicament en haver acaparat les inversions públiques i privades més importants de la present década, podent afirmar sense dubte, que València es va anticipar descaradament al sigle XXI. Per tant, resultarà interessant constatar eixa convivència harmònica entre el passat, present i futur.

Des de la seua fundació, la nostra ciutat ha hagut de conviure en el riu que li va donar vida enmig de meandres i sequiols, aixina ho conten les cròniques antigues que establixen el seu orige en una illa fluvial dessecada (tot això, si els recents descobriments del carrer de Ruaya no ho contradiuen). Esta teoria queda reforçada si analisem la traça de l'antiga muralla islàmica, la qual, estava també vorejada pel braç fluvial del *Tyrius*. D'esta manera, el riu es va convertir en l'element urbanisador que definirà el futur creiximent de la *Valentia* romana, al temps, que de manera generosa i fecunda possibilita les sèt séquies que reguen les hortes perifèriques.

No hi ha dubte que la presència d'un riu en una ciutat és beneficiosa en tots els aspectes, inclús estèticament, aixina ho demostren els gravats dels nostres visitants i els antics retrats costumbristes de la ciutat, que per a apreciar-la millor estan dibuixats des del Nort, mostrant la corba sinuosa que caminava abraçant les muralles. Els chicotets racons vèrgens resguardats per frondosos canyars, els meandres dolços i suaus, la quietut de l'aigua mansa, el silenci relaxant i el peixcador solitari... tot en ell és preciós, bucòlic... Pero el riu de València, encara que pareixia

massa llit per a tan poc cabal, també resultarà devastador reblint i desbordant violentament els seus 150 metres d'amplària. No vaig a entrar en detalls puix hi ha massa literatura sobre les riuades, només donaré unes dades bàsiques per a constatar la seua persistència:

La primera notícia és de l'any 1094, una inundació provocada durant el sege del Sit referida per la Crònica de Ben Al-Abbar, qui afirma, que abans d'anar-se'n destruï els primitius ponts de fusta, cremà les barques i inundà les terres de l'horta per a evitar ser perseguit pels enemics, demostrant en esta acció el valor estratègic i la funcionalitat del riu com una arma militar. La primera catàstrofe natural documentada comença en 1321, i fins al segle XIX es contabilisen vintissis en total, algunes d'elles terribles, com vorem més avant.

Pero aixina i tot, el riu era l'element natural més iconogràfic. Pareix que la gent s'oblidava i li perdia la por a l'aigua, sino, no s'explica com havent espai suficient per a créixer cap al Sur i el Ponent, és a banda i banda del riu a on es varen situar numerosos ravals, convents i edificis de gran importància, comunicats per mig dels ponts, primer de fusta i més tart de pedra, als que s'anaren afegint els complements artesanals de les baranes, escalinates, casalicis, estàtues, llàpides, arbres exòtics... uns vestigis arqueològics que sempre acabaven destrossats per les riuades. Inclús es localisen vivendes dins del llit, no chaboles de fusta i cartó, sino cases d'obra que inexplicablement deixaven construir. L'arquitectura noble sucumbia cíclicament a la força de l'aigua, pero de seguida es tornava a reconstruir donat el caràcter valencià laboriós i renovador, de la mateixa manera que l'art de la nostra festa reviscola anualment de les cendres del fòc purificador.

Anem a començar per la capçalera, on el riu baixa dels Carasols i la Ribarroja conservant encara l'aspecte agrest i rural que el caracterisava, per a convertir-se uns metres més avant en el màxim protagonista urbà. Actualment, en el terme de Quart, el "**Plan Sur**" el desvia cap a la mar entre murs de ciment, autopistes de circumvalació i un llit inhòspit de cantells de pedra que esperen ser arremullats per un toll d'aigua que mai arriba, només el que li regolfa de la mar. D'esta manera, els margens de Mislata es tornen més fluvials encara, constrenyits a banda i banda pels dos braços que el roegen: el riu vell i el riu nou.

Era la gran solució, una proeza tècnica alabada per uns i criticada per uns atres, pero que va posar fi a les terribles inundacions que secularment patia una ciutat que encara tremola recordant el malaït 14 d'octubre de 1957, aquella data fatídica de fanc i mort que va desbordar la paciència dels valencians, encetant un clam de veus airades. Mesos més tart, el Consell de Ministres aprova com a primera mida el dragage integral del riu i encomana la redacció d'un projecte de desviament, que serà sufragat en part pels valencians en impostos especials, com el famós sagell que havia d'acompanyar totes les cartes franquejades en València. En 1961, les Corts l'aproven definitivament.

D'esta manera tan accidentada i atípica va començar una actuació que poc a poc anirà canviant les coordenades del sur-oest de la ciutat, a on la nomenada V-30 es convertirà en el nou corredor extern, funcionant tal i com l'urbanisme del segle XIX va concebre els anells concèntrics que roegen el casc antic aprofitant el circuit de les derrocades muralles migevals, traçant a continuació les grans vies de l'Eixample: Marqués del Túria –Ferran el Catòlic, i finalment l'eix format per les avingudes de Peris i Valero– Pérez Galdós i l'antic "camí de Trànsits". El problema de les inundacions pareixia resolt, esperant que la Naturalea burlada no retornara algun dia les aigües al seu llit primigeni, pero encara quedava per decidir el futur del tram desafectat.

Els que vixquérem l'efervescència de l'urbanisme capitalí dels anys 70, recordem les opinions que alguns arquitectes de vanguardia proponien al respecte, la majoria influenciats per criteris de funcionalitat absoluta: Una carretera soterrànea de 6 carrils oculta entre una muralla verda, un circuit de tramvies, el Metro, un aparcament de coches, un nou recint ferial, torres modernes de "alt standing"... eren algunes de les idees espontànies que havien en els cíclics de debat. Si consultem l'hemeroteca, podrem valorar la forta dosis de pragmatisme que impregnava la política local, potser condicionada per l'urgent necessitat d'equipaments que demandava una ciutat front a l'aluvió de l'increment demogràfic més intens de la seua història.

Este esperit apareix plasmat en el PGOU de 1966, que adaptat al Pla Sur, projectava finalment per al riu vell una autopista com a via ràpida de circumvalació. La ciutat es volia modernisar com si les úniques solucions possibles foren les dotacions de servicis “pràctics” i l’aprofitament residencial del sol verge que s’acabava de lliberar, desestimant en principi la possibilitat de restituir el caràcter natural que el riu havia mantingut a lo llarc de vint sigles de convivència urbana. Tots recordem les veus que s’alçaren, primer tímidament, i poc a poc tornant-se un crit: – “*El Túria és nostre i el volem vert*” –, reivindicant un paisatge que en justa raó devia conservar intacte les senyals de l’antiguetat, com són la pedra, els arbres, el cel obert, i sobretot, l’us públic. La demanda de democràcia durant la Transició valenciana, en la nostra ciutat es va tenyir de color vert demanant el parc, i l’alcalde Miguel Ramón Izquierdo va fer molt be escoltant el sentir popular.

La veu dels valencians arriba a les altures, i el dia 1 de decembre de 1976, sa majestat el rei Joan Carles signa la cessió gratuïta a l’Ajuntament de més d’un milló de metres quadrats de Mislata a Nazaret. A partir d’ací ya és cosa feta... només calia qualificar els terrenys com a espai lliure i zona verda, seguit de la convocatòria d’un concurs d’idees per a la redacció del preceptiu Pla Especial, el qual, des de 1984 s’ha anat eixecutant en major o menor encert. El projecte inicial de Ricardo Bofill, el Veges Tu, Santiago Calatrava... són els noms que comencen a sonar mentres les zones ajardinades, les pistes deportives i els ponts monumentals futuristes van prenent forma. Per tot allò, cal donar l’enhorabona als hòmens que saberen rectificar i que iniciaren l’ansiada recuperació, i també als que l’han continuat fins ara, ya que haguera segut un greu erro no actuar d’esta manera.

Ya anirem comprovant cóm els màrgens del riu estaven poblats de frondosos passejos i alberedes, oferint el frescor que atraïa a la gent baix dels ombrius, fent, que esta disponibilitat immediata de l’espai gregari i lúdic, quallara en un sentiment patrimonial que només el pot explicar qui l’ha gojat durant l’infància, que és quan solen aparéixer les vivències emocionals que t’acompanyaran a lo llarc de la vida.

Aixina és el meu cas, ya que considere al riu Túria com una cosa pròpia i molt per damunt de l’acció del progrés.

* * *

En Mislata

Mislata i el riu formen una simbiosis d'aigua que sempre ha estat present. L'Assut i la séquia foren els principals protagonistes des del període de la romanització, un fet confirmat en 1239, quan el rei Jaume I, acabada la conquesta, manté intactes els privilegis que tenien els antics regadius islàmics. La seua importància també fou elogiada pel botànic Cavanilles, qui parla de l'abundància d'unes aigües que proveïen la producció de seda, canem, dacsa, hortalices, fesols, i sobretot de forment. També per l'estudiós francès Jaubert de Passà en el seu estudi *Canales de riego de Catalunya i Reyno de Valencia*, publicat en 1823, posant-la com a exemple per als problemes de regadiu del sud de França.

La séquia de Mislata sempre ha tingut representant en el Tribunal de les Aigües, i és una de les fonts del sistema hidràulic de l'horta de València, ja que pren aigua pel marge dret en Manises i travessa els termes de Quart, Mislata, Chirivella i València en una llargitud de 12 quilòmetres i un perímetre d'afectació inicial evaluat en unes mil hectàrees, hui retallades dràsticament pel creixement urbà. No obstant, encara manté en alguns trams un gran valor constructiu per ser l'únic rec mare que conserva el caixer original i el traçat sinuós; per estes característiques, una resolució de 15 d'octubre de 2004 de la Direcció General de Patrimoni Cultural l'ha declarat Be d'Interés Cultural, en categoria de Monument Històric protegit.

El mencione, en consideració a la seua importància, però també com un recort evocador, especialment els recorreguts que solia fer de jovent i en bicicleta entre l'Assut i el molí de Cabot, o al Pou del Quint, un edifici de 1915 que allotjava un manal d'aigua... o les alqueries de la Baylesa. Allí es podia apreciar el valor extraordinari que posseïa este tram de huitcents metres de llarg, ple de corbes i un llit fondo molt cabalós entre margens de figueres, codonys, magraners... alguns chops solitaris i els canyars salvages que sempre acompanyen les séquies antigues per fixar la terra i consolidar les parets del caixer. Hui, com tantes altres masies i edificacions rurals, el molí de Cabot en tots els seus partidors i feses de retenció, ha desaparegut per la construcció del desviament.

I ací m'agradaria reproduir unes reflexions premonitòries que el mislater Josep l'Escrivà va escriure en 1958 en la revista *Sicania*, a l'any següent de la tragèdia i davant l'imminència del desviament:

“He baixat al llit del riu. Ya sabeu, amics, que prompte desapareixerà de la nostra mirada. La vila de Mislata, per circumstàncies de veïnatge passarà les mateixes vicissituds que la ciutat de València... actualment tenim el mateix paisatge, el de València transformat, preparat per al gran esdeveniment, i el de Mislata continua verge.

He volgut, ans que la inflexibilitat de les disposicions humanes, influïdes per la meteorologia, canvien el simpàtic paisatge familiar, fer una visita a l'entorn... als humans, les terres i el panorama fluvial”

I aixina va ser. La mà de l'home ha transformat en cinquanta anys Mislata i el seu entorn, eixe és el rostre del progrés i l'obligació que tenim els urbanisadors, imitant ad aquells que en el segle II abans de Crist, convertiren en poble el chicotet campament romà que vigilava un punt estratègic: la presa situada amunt del *Tyrius* a 18 metres de desnivell sobre la mar, la qual, ademés d'abastir d'aigua la ciutat emmurallada, proveïa la centuriació agrícola traçada a l'oest de la Via Augusta, servint de graner de forment i aprovisionament de vi de la colònia, com la primitiva

Saqiyat Hamara (séquia de Favara) i la de Faitanar, que travessaven les hortes fins a Benetússer i Torrent.

Ya tenim definida la primera vinculació fluvial del poble: el seu naixement per a l'explotació i el control de l'aigua del riu que portava vida i riquesa allà on passava, però que també implicarà militarment la zona riberenca fins al denominat "Pla de Quart", per ser el punt d'arribada del camí de l'interior o de Chirivella, i estar caracteritzat per un eixam de masies autosuficients per a l'alimentació de la tropa. Per això, la chicoteta vila de Mislata, per la seua situació geogràfica i l'emplaçament llaugerament elevat, va ser l'objectiu de totes les forces enemigues que pretenien el domini de la ciutat, vivint innumerables episodis d'armes.

Històricament n'apareixen documentades en totes les èpoques, començant per la batalla lliurada en el 76 a. C. entre Sertorio i Pompeyo, de la qual s'han trobat testimonis en les passades excavacions arqueològiques del carrer de Quart. Hem vist adés el combat entre els musulmans de la Taifa i el Sit. L'assut també serà ocupat durant la conquesta, fent-se constar en els tractats històrics vinculat a *Mazlata*, tal com apareix en el Llibre del Repartiment, mentre que el Pla adjacent el trobem com a escenari de les Guerres de l'Unió, quan vengeren les tropes reals als unionistes havent patit nombroses baixes. De la mateixa manera, durant la Guerra de l'Independència, el general francès Suchet, va establir l'artilleria dins de la vila. I l'última de les grans batalles, que tingué lloc quan el general Martínez Campos, des d'aquella posició bombardejà València per a sofocar l'insurrecció cantonalista de 1873.

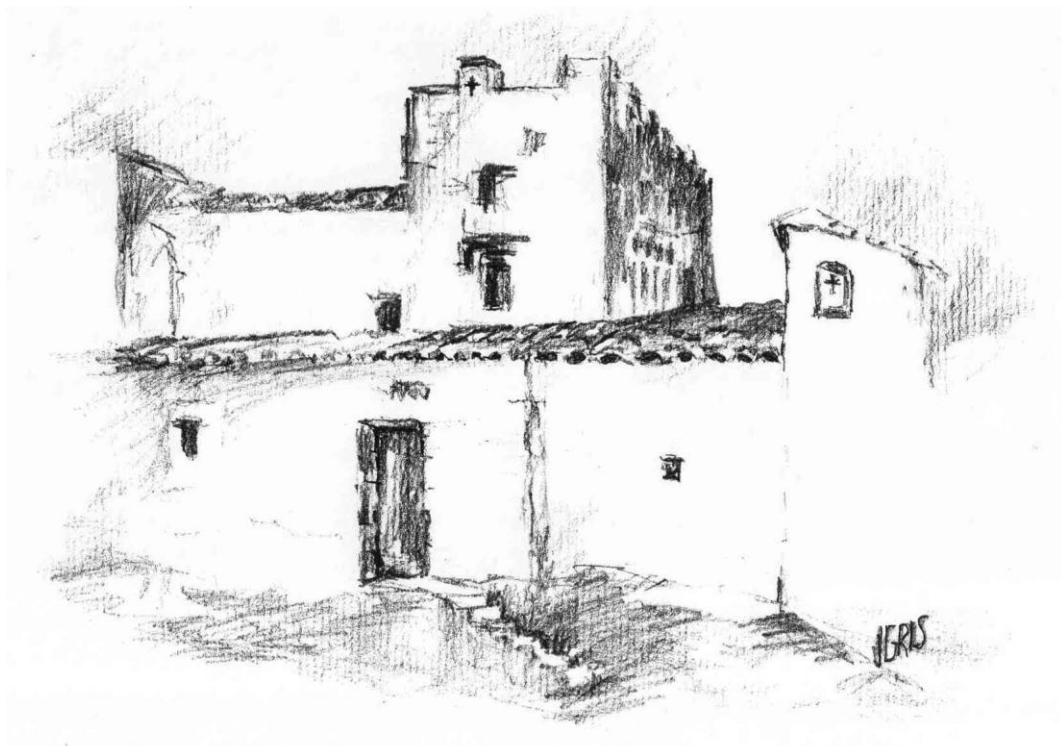
En canvi, l'atra vora del riu es va conservar més assossegada. No fa massa temps que el paisatge encara conservava intactes tots els elements tradicionals. La séquia mare de Rascanya pentinava centenars de fanecades de terra campa, sobre la qual es construïren alqueries i molins, uns edificis que progressivament s'anaren abandonant a mida que el sector agrícola es resentia i anaven canviant els hàbits de vida dels llauradors. Tot l'espai irrigat des de l'assut a Campanar, apareix perfectament representat en una de les primeres cartografies rurals: el Pla de Cassaus de *La Huerta y Contribucion Particular de la Ciudad de Valencia* (1695). També cal remarcar la sèrie de planimetries traçades pels militars francesos durant la Guerra de l'Independència; i sobretot, el pla de l'Horta fet per l'arquitecte Cristobal Sales, de 1821. Encara que són d'una escala massa elevada, podem apreciar la morfologia i l'ubicació correcta dels distints elements del paisatge rural.

El primer edifici interessant és l'**Alqueria del Rei** i les dependències anexas, un edifici del segle XIV restaurat i rehabilitat. A continuació el **Molí del Sol**, abans solitari i ara integrat en el nou Parc de Capçalera com un dels pocs molins supervivents i ben conservats del sistema hidràulic de Rascanya. També apareixen les alqueries del Pouet, en una capella en honor al Crist del mateix nom; i un altre molí dins del canal principal i molt prop del poble de Campanar: el Molí de Sant Pau, també conegut com a Molí dels Hereus.

De la mateixa manera les vorem en el *Plano Topografico del rio Túria y zona de huerta comprendida entre el puente de San José y el molino de San Pablo* (1873). Tota esta cartografia, que podem trobar en l'Archiu del Regne, proporciona una minuciosa visió del regadiu, recollint en el parcelari nombroses edificacions agràries: safarejos, feses, sénies, derramadors, que junt a les alqueries i barraques disseminades, donen a entendre el dinamisme de la perifèria rural, eix mosaic pròsper i tradicional que poques ciutats espanyoles havien conseguit.

Tornant a l'arquitectura antiga del meu poble, entre els edificis singulars de Mislata estava el castell de la Moreria, el núcleu original de *Mazil - Ata*, un poblat aïllat on residien els moros que s'acolliren a les capitulacions, i que fon incorporat en el segle XVIII, del qual, només es conserva el gravat que algun artista va tindre la precaució de dibuixar abans de que desapareguera en la dècada dels anys trenta. Una torre de tapial i un llenç de muralla sobreposta als edificis adjacents, foren el darrer testimoni d'aquell poblament musulmà que va sobreviure intacte fins a l'expulsió dels moriscs valencians, un lloc conformat per "atzucats" i viaris estrets, alguns dels quals encara sobreviuen, com el carrer del Rosari, el del Porche, del Molí, de Sant Martí... fins als límits de l'actual carrer Major i el de la Serreria, actualment dedicat a don **Joaquim Martí Gadea**, un

ilustre mossén, glòria de les lletres valencianes, de qui m'abellix reivindicar breument la seua memòria.

La Moreria de Mislata

Des de menut, contemplava en ma casa, junt a la llar, un moble sempre tancat que contenia llibres, preferentment de temes religiosos. I quan preguntava de qui eren, ma mare, en la tendrea que reflectien les seues paraules, em dia que eren del tio Joaquin, pero... —¿Mare, qui era el tio Joaquin? —.... I em senyalava un gran retrat que penjava de la paret: —eixe és... i en esta habitació va morir—.

Yo em quedava mirant aquell ancià sacerdot de somriure simpàtic i rostre bondadós, i encara que no l'havia conegut, no sé per què, yo també el volia. Més tart sabia que el vincle que m'unia a D. Joaquin no era carnal, sino afectiu. Els meus yayos s'havien dedicat molts anys a cuidar al mossén, i este els havia volgut com a fills, per això el volien com a un pare. Un dia em vaig atrevir a obrir la llibreria i tinguí l'oportunitat de llegir alguns treballs escrits per ell. Sense ser entés en la matèria, de seguida vaig calibrar la magnitud de la seua obra.

El pare Martí no era fill de Mislata, pero la llarga estància com a retor de la parròquia el va arrelar sentimentalment a les nostres tradicions. La seua decidida missió pastoral estigué present fins el dia de la mort, en 1926, pero serà recordat pels treballs sobre el costumari i el folclor de l'horta. Fecunt escritor, investigador, poeta i llingüiste, la seua intensa obra literària apareix sempre en valencià, la llengua que escoltava en el carrer, de la qual va recopilar un diccionari i un vocabulari, editats per conte propi. Aixina i tot, com en tants atres casos, pareix que no se li ha fet la justícia que mereix. Només transcriuré les paraules dedicades per l'erudit catedràtic cervantiste, don Francisco Rodríguez Marín:

Él solo, ha hecho más en favor de las letras valencianas que la mayoría de los que la cultivan, porque su obra vale mucho y opino que en su patria, o no es bastante conocido o no se le da la importancia que merece.

Continuant la memòria urbana, atre edifici antic i emblemàtic era la **Casa Gran**, una alqueria fortificada utilitzada com a residència dels Vilaragut, senyors de Mislata, situada en la Plaça Major i que va ser la seu de l'anterior ajuntament. Disponia de tres plantes, en un gran portaló d'entrada reforçat de selleria i arcada de mig punt, uns elements dissimulats per les reformes i les emblanquinades, ocupant la frontera dos balconades i quatre finestres en el pis superior, i flanquejat als costats per dos torretes de guaita. Era l'únic edifici conservat intacte del patrimoni històric fins que va ser derruït en 1975, la mateixa sort que els dos fumerals jagantins de la **Fàbrica Payá**, recaents al carrer Sant Antoni, que hui hagueren segut testimonis vius de l'arqueologia industrial.

La Casa Gran

També era famosa la casota de l'**Hort del Cònsul**, desapareguda molt abans de nèixer yo, una preciosa finca de 60 fanecades en terra campa, safareig, i un frondós arborat de pinada i plantes tropicals desconegudes. Estava situada entre la via del ferrocarril, la carretera de Torrent i el Carrer Major, i de la qual només queda un conglomerat de finques i carrers. Tota ella apareixia rodejada per un enreixat de ferro, i en la part nord havia una casona noble rotulada de taulerets en el nom de *San Lluís*, separada un poc discretament de les dependències agrícoles i les casetes dels criats. La fantasia infantil es desbordava quant els vells nos parlaven dels pardals exòtics que hi havia engabiats, de la moneta que fea volantins pels arbres i de les enormes tortugues que habitaven el jardí.

Passejar a l'ombriu de les portalades antigues del meu poble, encara resulta evocador, a pesar que el derrocament de moltes zones del centre ha desdibuixat aquell encant que un dia vaig poder apreciar, pero en canvi, ha permès la construcció d'edificis moderns i amplis carrers, aprofitant també les infraestructures vials, com l'avinguda de Blasco Ibàñez, per a on circulava el tramvia de València a Torrent, o l'antic ferrocarril a Lliria, convertit ara en l'avinguda del mislater Gregorio Gea, baix de la qual discorre la línia 3 del Metro. Allí, just a on ara està la font, se situava el pas a nivell, del qual teníem una percepció perillosa degut als accidents que ocorrien molt a sovint.

Però els chiquets de Mislata, a on millor jugàvem era dins del riu, en un lloc nomenat "**el Canyaret**", on es refugiaven els pardalets els dies de tramontana. En un bot a la barana ya nos trobàvem en ple camp, immersos en un món diferent on pasturaven les vaques i els cavalls, a on

es jugava al fútbol, s'envolava el cacherulo i es ballava la Tarara els dies de Pasqua. L'objectiu era bandejar riu avall i creuar pels pontets inferiors de fusta que permetien salvar el toll d'aigua, i armats en un tirador de gomes, cada pas i cada matoll de brossa eren el principi d'una aventura. Per una costera lateral pujàvem al camí de Favara i a la Canaleta, una séquia plena de "cabuts" i granotes cantant enmig d'un perdut on creixia la bova i el senillar, just on hui es troba el polideportiu municipal.

Com a filloles cantarines de les séquies mislateres, estaven els braçals de "**la Llosa**", "**dels Flares**", "**dels Francs**" i "**dels Moros**"... flanquejats a banda i banda per l'**Andarella Dreta** i l'**Andarella Esquerra**, antics testics dels jocs i passeres de la meua infància.

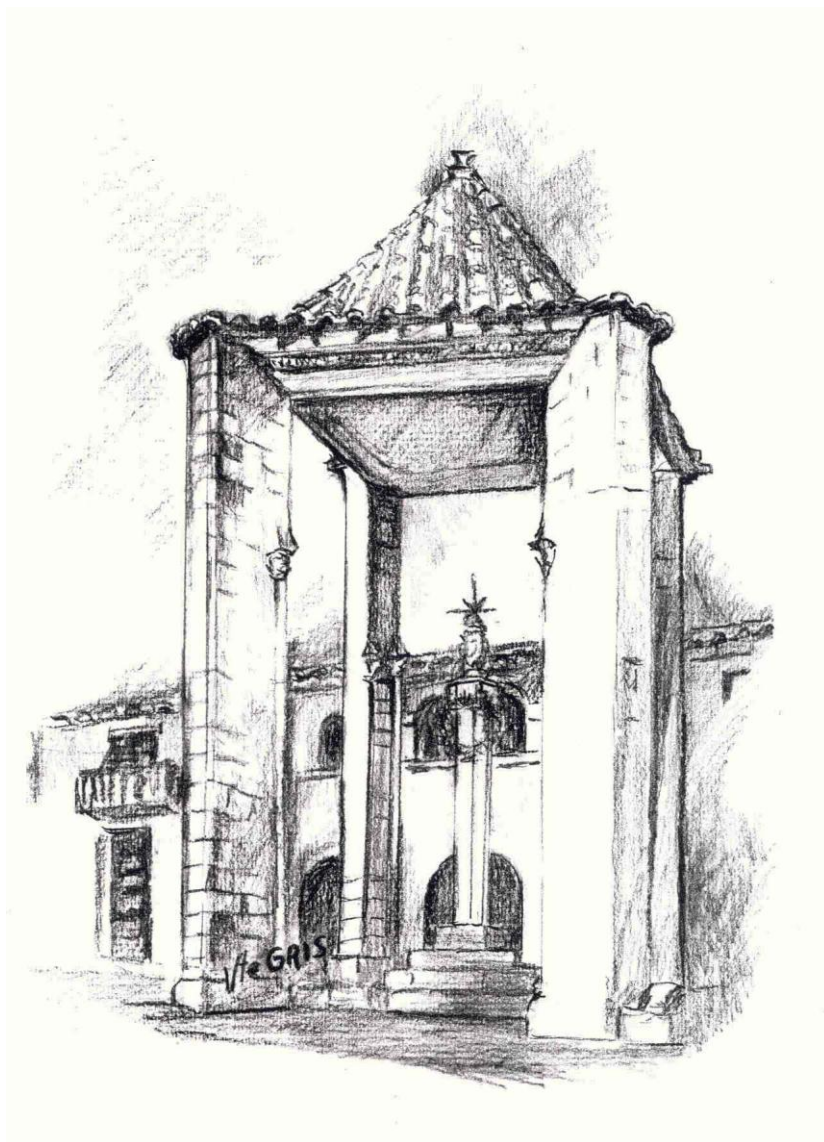
Tampoc m'oblidge dels barris urbans: "**el Quint**", "**el Regacho**", "**l'Almassil**"... un nom que no pot amagar la seua arrel islàmica. I acostant-se a la capital, especialment emblemàtica resulta "**la Creu**" o peiró que senyala la divisió del terme. Està coberta, i és una de les tres que sobreviuen junt a la del Camí Real i la de Tavernes en la carretera de Barcelona. Descobertes tenim la del Grau (en l'Avinguda del Port), la del Canyamelar (enfront del mercat del Cabanyal) i la de Benicalap (en el carrer Dr. Nicasio Benlloch). Les quatre restants que existien en el segle XVI ja han desaparegut, com la del camí de Russafa, la de Benimàmet, la de Beniferri i la del Cabanyal, enfront de la parròquia dels Àngels. Per desgràcia, les vicissituds guerreres que assolaren València a lo llarg de l'història danyaren greument estes creus, pero també, l'abandó a l'intempèrie i la poca sensibilitat.

La creu de Mislata mostra un estil especial, sobretot la coberta. Fon erigida pel rei Jaume I al temps que s'edificà també la desapareguda alqueria de Sant Llorenç. En aquell temps era una simple fita, un pilar octogonal que s'elevava sobre quatre pedres circulars, en la missió de senyalar la fi de la ruta de Castella pel nomenat "Paso de las Cabrillas". Tenim documentat, que l'any 1432 i per disposició del Jurats serà protegida per una estructura monumental de quatre pilastres de pedra en nervadures rematades per capitells decorats, que sostenen les arcades gòtiques i una coberta de fusta noble.

Segons conta Martínez Aloy en la *Geografia del Reyno de Valencia*, fon construïda en els tallers de les Torres de Serrans pel mestre Juan del Poyo, el mateix artesà que va treballar la del camí Real de Madrid; i en l'artesanat interior es cisellaren els cinc escuts nobiliaris més notables de la població. La coberta era de teules blanques i blaves, de Paterna, rematades per una esfera de ceràmica en reflexos metàlics i un penell de ferro dorat, que va costar 16 sòus i 6 diners... obsequiat per un musulmà convers. En principi era una edificació exenta i visible a llarga distància, pero poc a poc començà a establir-se gent al seu voltant, concretament obrers i artesans vinculats als aprofitaments del riu, i en el segle XVII ja hi havia construïdes deu cases, formant el barri que hui denominem com "**el Cerdanet**".

Hui he tornat a contemplar-la més pausadament, i he de confessar que l'impressió no és la mateixa que recorde de chiquet, potser perque la monumentalitat s'aminora segons anem fent-nos majors. L'he trobada encaixonada, massa enforfoguida pels edificis sobrelevats que oculten la perspectiva que requereix el seu entorn... a diferència del fondo diàfan que dibuixa el campanar de la nova parròquia de Sant Miquel de Soternes, una torre blanca i quadrada de cinc cossos en una certa imitació a la torre migeval del Salvador.

Caminant pel carrer de València en direcció al riu, el paisatge va tornant-se poc a poc més espés, i l'eixida de Mislata apareix flanquejada a l'esquerra per una gran quantitat d'edificacions noves, just en la confluència dels dos viaris tradicionals i la connexió verda del parc de capçalera. Mentres que a la dreta, la part vella actua com a contrapunt arquitectònic mostrant espais a diferents nivells en pisos modestes de la dècada dels 60, que dins de poc temps ja seran un anacronisme entre tanta modernitat. L'únic element a destacar és **el depòsit d'aigua**.

La Creu de Mislata

Estic davant d'una edificació molt curiosa que mereix una visita, tant pel continent com pel contingut, ja que vorem un exemple admirable de com s'ha pogut reconvertir el depòsit de la Societat d'Aigües Potables, conegut històricament com "el depòsit de Mislata", en el Museu d'Història de València, dotat en unes instal·lacions acollidores i uns recursos audiovisuals de primer orde.

Era un sòtol cego que ningú sabia que existia... Tinc el recort de la paretota gris llisa i llüida, com si fora un tallat natural que havien reforçat per a evitar desprendiments; i com la zona era de pas, no mereixia més atenció. Estava excavat en un rectangle de 69 x 43 metres, on només es podia accedir per la part superior, i rodejat per un potent mur de maçoneria i formigó, presentant la forma interior d'una sala hipòstila grega en 250 columnes que sostenen onze cobertes de volta de rajola, permetent una capacitat de 9.500 metres cúbics.

El projecte fou firmat per Leodegario Marchessaux i Ildefonso Cerdà, dissenyador de l'Eixample de Barcelona, contant en el vist i plau de la Societat Econòmica d'Amics del País, l'ajuda d'una donació testamentària del canonge don Mariano Liñán, i sobretot, l'impuls polític del llavors alcalde de València, el Marqués de Campo, encabotat en proveir d'aigua potable a la ciutat ans que en tinguera Madrid, facilitant els terrenys que sigles arrere pertanyien al Baró de Santa Bàrbara.

L'inauguració, en 1850, va ser una de les fites de l'arquitectura industrial huitcentista, el primer d'eixe estil que es va fer en Espanya, que ademés de manifestar la solidea de l'obra, conseguix harmonisar l'espai transmetent al visitant una gran serenitat. Es solventen aixina les carències que mostrava la primera ret d'aigua potable de la ciutat, dissenyada en 1845 per l'ingenier Calixto Santa Cruz per a abastir un total de 18 fonts públiques des de pous artesianes, que ja resultava insuficient. En el nou depòsit es multiplicà per cinc la disponibilitat d'aigua a la població, guanyant l'higiene necessària que requeria la Junta de Sanitat per a combatre les epidèmies de còlera. Pero també cal dir, que hagueren dictàmens tècnics contraris al projecte, alegant que es podia perjudicar el cabal del riu.

En el córrer dels anys es construïren nous depòsits, i el de Mislata anà quedant en un segon terme, fins al seu total abandonó en la dècada de 1950, quant ya s'havia construït una nova estació depuradora. A partir de llavors començaren els afonaments de les revoltes, que afegia més perill si cap al deteriorament de la singular fàbrica, i despuix d'un llarc periodo d'indefinió política i diverses propostes d'actuació, l'Ajuntament de València començà a rehabilitar-lo l'any 2001, en base al projecte de crear una plaça pavimentada sobre el depòsit, decorada en columnes i arcades de la mateixa rajola, guardant la memòria del seu oríge en la cascada que contínuament banya la frontera que mira al riu, on l'aigua torna a ser la principal protagonista. Una escalinata salva el desnivell de l'entrada, accedint a l'interior per la cota zero del depòsit.

En 2003 s'inaugurà el museu, que a la seua funció didàctica afig l'èxit de mostrar un edifici desconegut per als propis valencians i mislaters, exhibit "al natural" sense eliminar les pilastres ni ocultar la rajola, i que en els complements de fusta i vidre han dignificat encara més el recint.

Uns metres cap avant trobem una illeta ajardinada que tots coneixem com "**el Fielato**". Allí es colocava una caseta de fusta ocupada per un faixcar consumer i custodiada per vigilants armats; pareix, que la seua funció fiscal, gravant els productes que entraven a la ciutat, deuria ser molt efectiva. Vejam qué contava al respecte Antonio Ponz en el seu *Viaje por España*:

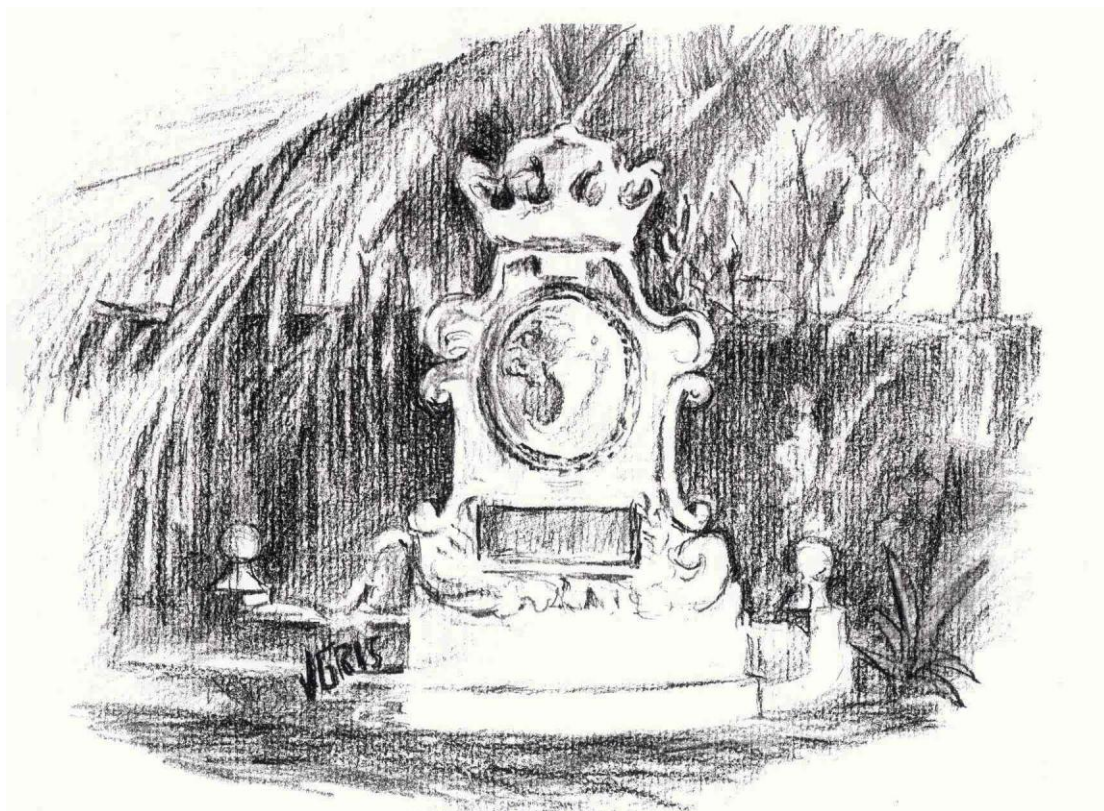
"Entre Quarte y Valencia se encuentra otro pueblo llamado Mislata, adonde acuden como a Caravanchel, los aficionados al licor de Baco, por venderse allí mas barato".

Una frase que indica la picaresca de la gent que comprava el vi a extramurs, i se'l bevia allí mateix per a evadir els impostos, donant com a resultat un ambient molt animat on eren freqüents el joc i les discussions acalorades. L'autor també deixa aclarida la situació estratègica del control:

"El control de mercancías se halla en la división de los dos caminos, cerca del rio Túria o Guadalaviar que corre por su izquierda, donde se empieza a caminar una larga calle muy poblada de casas e Iglesias, que llaman de Quarte, hasta la puerta del mismo nombre".

Actualment, eixe carrer no és un atre que Castan Tobeñas, el qual ocupa la traça original de l'antic camí. L'espai del fielat quedava baix l'ombra de pins i palmeres, hui desaparegudes, allí tenim en peu un atre dels monuments curiosos com els que d'ara en avant aniran apareixent. Es tracta d'una gran bancada ornamentada per un frontó d'estil barroc, cisellada en pedra calcàrea molt fluixa... Li diuen "Lo Rat Penat" i va ser construït en 1770 coincidint en les obres de la fàbrica nova (la restauració de la barana). Està arrematat per una corona real que descansa sobre el rat penat que li ha donat nom, i en el centre de la figura destaca el símbol de *Valentia*, un círcul en el corn de l'abundància i un feix de fleches, el mateix que apareix en les monedes romanes. I en la part inferior, una làpida de marbre negre en uns versos en llatí, que traduïts al valencià resen: "Sempre esmaltades en belles flors i roses en plantes i fruits les belles riberes del Túria". Segons Teixidor, en la seua obra "*Antigüedades de Valencia*", també hi havien dos ròtuls de taulellets, ara desapareguts, que indicaven la direcció dels dos camins que des d'allí es dirigien a la porta de Quart i a la dels Serrans.

Hi ha que dir, que estigué reubicat en els Vivers durant la dècada dels 40, tornant posteriorment al seu lloc original, però l'entorn ja no era el mateix.... El jardí no existia, i al costat s'havia edificat una estructura indescriptible que no acompanya gens a la categoria del monument, per tant, millor destí haguera tingut allà on estava, un lloc més noble, més visible i més accessible.

“Lo Rat Penat” del Fielat

A partir d'ací comença *el pretil* o barandat de pedra que s'estenia per la banda dreta a lo llarc de 7 quilòmetres, concretament fins a l'iglésia de Nostra Senyora de Monteolivert; mentre que la part esquerra no començava fins el pont de Sant Josep. Apareix decorat cada 20 brases en uns poms esfèrics de base quadrada a l'estil neoclàssic; i als seus peus una vora, també de lloses de pedra, coneguda tècnicament com *l'antepit*, que venia molt bé per a caminar segur i aguar-se al riu.

Un passeig a lo llarc del seu recorregut nos depararà diverses visions gratificants, degut a tal o qual detall arquitectònic, completat en passades vius de l'història i les tradicions. El paisatge convida a escodrinyar-lo detingudament, a fixar l'atenció i captar cada estampa, com ara, l'esplèndida panoràmica verda, moderna i lluminosa que apareix a l'atra vora.

Però primer haurem de travessar el **Pont 9 d'Octubre**. Fou construït per l'arquitecte Santiago Calatrava, en 1989, i si no coneguèrem la seua producció, visualisant només esta obra podríem afirmar que és un artista decidit i imaginatiu. El pont està format per dos plataformes longitudinals, una per a cada sentit de circulació, en dos rampes laterals de baixada al riu decorades en la barana metàl·lica corba i inclinada, tan pròpia de l'autor. I en el centre, un ampli espai descobert. El conjunt destaca per la modernitat de les formes i l'estil que imprimix als elements decoratius, com les dos escultures abstractes a cada costat del pont, que segons des d'on es miren, pareixen àguiles d'ales desplegadas, la proa d'una embarcació o una dalla de segar. Dispon en els extrems laterals de pas per a viandants, s'allumena per dos fileres de columnes de disseny propi imitant una boca que mossega les lluminàries. I baix, una sèrie d'aplics protegits per una carcassa decorativa de metal que pareix inspirada en l'elm d'Agamenó.

Un llançol d'herba verda i cuidada fa destacar més encara la majestuosa sobrietat del primer dels tretze ponts que s'alcen actualment sobre el Túria, la seua funcionalitat està més que demostrada donant eixida al trànsit que es dirigix a l'Avinguda del Sit. No obstant, la saturació que presenta l'ha convertit en insuficient, per això s'està estudiant la possibilitat d'habilitar una tercera plataforma central, que desvirtuaria el disseny original, o be construir-ne un altre en les immediacions.

A mida que caminem pel pont nos aproximem a un espai, hui afortunadament recuperat, que nos enlluerna per l'harmonia de les traces, pero fa uns anys, el paisatge no era aixina. Lliure de cultius, la part més pròxima al riu i el camí de la Caldera, va ser la primera àrea en deteriorar-se, explotant una gravera que aprofitava l'arena sedimentada durant sigles en aquell meandre natural. En poc de temps, els clots resultants anaren omplint-se de deixalles i abocaments incontrolats, fins que es va poder reblir adaptant-se per a allotjar els circs i les fires itinerants, compartint espai en unes instal·lacions de la companyia Cegàs. Pero encara que s'havia sanejat el solar, no era aquella la millor solució. Les previsions de creixement urbà, el nou viari a Campanar i l'obertura del tercer cinturó de ronda exigien la transformació d'aquell espai degradat en un element capaç de vertebrar el riu Túria en la futura àrea metropolitana.

L'idea no era gens difícil de suggerir: calia una gran zona verda. Per això en el PGOU es reservaren 334.000 metres quadrats com a dotació d'espais lliures. Ara, donades les reminiscències fluvials del seu emplaçament, que havia d'ocupar més d'un quilòmetre de riu cobert de fang i canyars, l'encert consistiria en dissenyar el parc adequat i fer-lo accessible per als ciutadans, pero mantenint al mateix temps l'imatge d'un entorn natural capaç de retrobar les sensacions vives que la zona despertava antigament. Fruit d'esta encomiable iniciativa, va nàixer l'espai que coneixem com: **El Parc de Capçalera**

Eixe va ser el repte que l'any 2001 assumiren els arquitectes Arancha Muñoz, Eduardo de Miguel, i Miguel Ruano, els quals optaren per un "bosc de ribera", que ademés de recrear diversos circuits naturals i paisatges hortolans, també oferira equipaments recreatius, culturals i pedagògics, tenint sempre present l'aigua i la vegetació com els elements principals. Canalisacions, sendes, promontoris, ullals, i un llac navegable de 30.000 metres quadrats, s'encarreguen de fer-nos oblidar per un moment que estem immersos en la gran ciutat.

Els projectistes han sabut jugar també en un nou element paisagístic: la topografia, recreant diversos nivells que posen l'èmfasis de riba de muntanya. Destaca especialment l'alter de l'entrada donant l'impressió d'una atalaya ibera coronada per un mur de pedres, en el que havent pujat per la senda zigzaguejant que accedix a l'auditori, val la pena detindre's uns minuts per a gojar de la panoràmica, potser aixina entendrem millor la seua raó de ser. Esta diferència de cotes, possibiliten l'integració discreta d'alguns equipaments que intenten passar desapercebuts, tot lo contrari que el llac i l'embarcador, deliberadament convertits en el centre de totes les mirades.

He pogut visitar la sala de bombes i la depuradora, explicant-me els tècnics la doble finalitat que assumix, ya que no només parlem d'un ornament d'oci, sino que també es comporta com l'element de retenció de les possibles avingudes torrencials en aquella zona, actuant com un gran depòsit de reserva per al rec.

Cal destacar el carril de bicicletes que voreja el perímetre del llac, connectat en el jardí del Túria que naix en este punt. També he vist com s'han integrat en l'entorn immediat un rellevant vestigi arquitectònic del límit Nord: **El Molí del Sol**, del segle XVIII, situat sobre la séquia de Rascanya, en el camí que naix en el cementeri de Campanar en l'alqueria de Ricos, una ruta que per desgràcia ya no podem transitar en la tranquil·litat que requerix un passeig evocador. Este molí, rehabilitat com a museu de Tècniques Hidrològiques, és l'orige de l'abastiment d'aigua al llac, al qual arriba per un canal de 400 metres i un assut insinuant una cascada cantarina, també en la doble funció decorativa i reguladora.

No podem deixar de costat la varietat de vegetació, seleccionada segons la zona a cobrir, la senda de ribera o el passeig del molí. S'aprecien centenars de plantons de garroferes, diverses varietats de plantes aromàtiques, murteres i mates de marjal acollint una flora albuferenca on

predominen les junqueres, senills i joligrocs, mentres que l'arborat combina espècies exòtiques en el bosc mediterràneu d'àlbers i pinades, en contrapunt en el chop i el salze ploró tan característic dels espais humits. El complex vert del Parc de Capçalera també acull el Bioparc zoològic, que ha mereixcut un elogiós èxit al ser un dels millors d'Europa en instal·lacions i en espècies.

En este punt i paralela al riu, naix l'avinguda Manuel de Falla, que s'estén fins al Pont de Campanar, la qual no aporta ninguna particularitat en ser una zona de nova construcció, ni tampoc existix cap fita monumental a destacar. Només es va habilitar una chicoteta parcela ajardinada confrontant al centre comercial, en el mateix lloc on depositaren les montonades del fanc resultant de la riuada.

I tornem al marge del riu que havíem deixat, que a partir d'ara rebrà el nom de **Passeig de la Pechina**, mereixent el calificatiu de "passeig" per les excelents condicions d'amenitat que en algun dia convidaven al repòs, i també perquè ofería elements decoratius molt notables. Era la part més rica en afegiments barrocs, des d'ací fins al Portal Nou.

Despuix del pont s'obri l'esplanada confrontant a la presó, als terrenys de l'antic hort de l'**Alqueria de Julià**, Baltasar Julià Muñoz, senyor de Mislata, un edifici que encara conserva l'entrada pel carrer Castan Tobeñas. Destaca la porta barroca d'estil herreria, decorada en un frontó partit sobre pilastres estriades, boles i pinàculs partits. En l'interior, es conserven els elements tradicionals de les cases nobles: soculades de Manises, molures, artesanats de fusta, policromies i blasons... En ella es produïren fets històrics importants: En la torreta estigué el mariscal Suchet dirigint l'ocupació de València; en 1837 el pretenent Don Carlos contemplava des d'ací la ciutat que mai arribaria a prendre; i en 1840, Isabel II passà la nit del 17 d'octubre, quan en el Palau de Cervelló es produïa la renúncia de la Reina Maria Cristina.

Respecte de l'hort, disponem de les valioses descripcions que aportà en el discurs de possessió el nostre acadèmic En Josep F. Ballester-Olmos Anguís, on conta que s'estenia sobre una superfície de 32 fanecades entre pinada i jardí, el qual mostrava una planta en creu partint de la glorieta central, en quatre àrees diferenciades i decorades en estàtues i macetons ornamentals. A través d'un passeig cobert d'estructura emparrada, s'accedia a la part de darrere a on estava l'hort de fruites, i al final la devesa en un vell eixemplar de carrasca, a l'ombriu de la qual i segons la tradició oral, predicà Sant Vicent Ferrer.

En este espai tan interessant, ara es troba un parc públic de palmeres, plataners i chops que serpenteja suaument fins el camí de Quart, rodejat per una tanca enreixada i decorat en una font monumental que ompli de forma ostentosa el seu centre geomètric; un conjunt tupit i frondós que sembla voler ocultar a la vista l'imponent edifici que presidix la lloma, conegut com la **Presó Model**, edificada en un llaugera elevació del terreny, on antigament estava l'Alqueria Alta i el molí.

Ocupa un espai de 49.500 metres quadrats, i va ser projectada l'any 1890 per Joaquín María Belda d'acort en les últimes teories sobre arquitectura penitenciària i rehabilitació de presoners, d'ahí li vindrà el nom de *model*. Fon inaugurada en 1903.

La seua presència impressiona a qui passa pel costat. Una porta reforçada de planxa grisa mira al riu flanquejada per dos garites de control; i a l'interior, apareixen quatre àmplies naus en disposició radial i unides en un punt central que les comunica. Tot açò forma un imponent conjunt de sòlida i austera fàbrica, eixemple únic d'arquitectura premodernista, circumdat per un mur de 6 metres d'alçada que es reforça en una garita en cada cantó. La disposició dels cossos independents facilitaven una major higiene i una separació de presos segons delictes, i tenia sales per a actes públics, enfermeria, capella, etc. Les galeries de calabossos són llargues, altes i molt ben alluminades per la claror zenital, i estan rodejades de patis independents on s'assolejaven els presos, un disseny funcional que permetia que estigueren vigilades fàcilment. Estes característiques li conferien màxima seguretat i condicions de vida més humanes, encara que desgraciadament, les circumstàncies històriques per les que travessàrem en algunes èpoques, feren de les presons un lloc poc recomanable.

No és fàcil oblidar totes aquelles persones familiars dels reclusos, desfilant els dumenges vora riu en caixes, mocadors de fardo i saquets a la mà... gent vinguda de totes les parts que feia coa a la porta per poder fer-los la visita semanal. Els nomene, perquè també formaven part d'aquell paisatge impactant que yo recorde de chicotet.

En 1979, donat l'interés tipològic, la presó fou inventariada pel Ministeri de Cultura com a patrimoni artístic, efectuant-se algunes milleres i reparacions, fins que va ser clausurada en 1991, en l'obertura del centre penitenciari de Picassent. Poc a poc, els efectes del desús es feren presents, la brossa creixia pels racons i la brutea anava apoderant-se dels patis. Les portes foren forçades diverses voltes i el seu interior convertit en refugi d'indigents. Un testic que la va visitar, fa només tres anys, contava al diari l'impressió que li va causar:

En los tabiques de las galerías interiores, los símbolos y leyendas de otro tiempo «odia el delito y compadece al delincuente» se mezclan con los grafitis. Por los suelos, papeles y restos de lo que pudo ser mobiliario de los despachos del penal, y en las garitas de los vigilantes, dónde ya no queda un cristal intacto, se ven, como evidencia de alguna fiesta nocturna, botellas de cerveza vacías.

Pero el seu abandò no passarà desapercebut als veïns, els quals constituïxen una plataforma encarregada de reivindicar l'ús públic de totes aquelles instal·lacions que l'administració municipal intentava reconvertir en la zona. S'enceta un debat que s'estén també als grups polítics, mantenint diverses postures davant la possibilitat d'un estudi de detall que contemplaria la construcció en els patis de quatre torres, una de 16 altures i les restants de 9, totes elles per a situar servicis per a l'Administració, concretament de la Generalitat, qui en 2001 negocià en l'Ajuntament i el Ministeri de l'Interior la permuta de la presó.

L'empresa *Arquitectura e Iniciativas para la Ciudad*, guanya el concurs per a convertir una presó en zona administrativa. L'idea preveu derrocar els murs obrint espai a àmplies zones ajardinades entre les galeries, situar unes lluminàries en el sostre de les naus que transformaran l'ús interior, s'incorporen passareles i escales per a facilitar els accessos. Les noves edificacions no tanquen la presó perquè els edificis seran encristalats, i la torre més alta es bastirà en el vèrtic interior del solar enfront de Mislata per a suavisar l'impacte sobre les vivendes confrontants. El complex albergarà uns 2.500 funcionaris i contarà en mil places d'aparcament i guarderia.

Superats els tràmits tècnics i polítics, comencen les obres d'eixecució del nomenat *Proyecto 9 de Octubre*, coordinat per l'arquitecte Juan Añón, contractades en una inversió de 110 milions d'euros. D'esta manera, les noves instal·lacions administratives acostaran els ciutadans als funcionaris, i es revitalitzarà el barri de Nou Moles gràcies a una intervenció mixta de capital privat i terreny públic, la fórmula que millors resultats ve donant. Tot l'entorn s'està convertint en una àrea de servicis atenent les demandes veïnals. Això ja no és el futur immediat, sino la gestió eficaç del present.

I continuem vora riu per un tram del que tenim dos descripcions lliteràries, la més antiga de finals del segle XVIII, recollida del *Viage por España*, on Antonio Ponz parla de l'arribada a València "*Vadeando el rio sobre un camino de polvo, que se halla muy descuidado y flanquado de chabolas y barracones sin ninguna ordenacion*"... Un paisatge que contrasta en les notícies que tenim un segle més tart de Martínez Aloy, en la *Geografía del Reyno de Valencia*:

“Los valencianos tenían convertida en jardín, con sus fincas de recreo, toda la zona que se extiende junto a la margen derecha del rio, entre el Paseo de la Pechina y el trozo de camino viejo de la carretera de Madrid”.

Un d'estos llocs célebres era també l'**Alqueria de Parcent**, que veem perfectament en el pla: *Huerta de Valencia y sus alquerias*”, dibuixat en 1595 per Ascensio Duarte. Era propietat del Comte Constantino Cernecio, i la tenim citada pel pare Teixidor com una edificació robusta, de dos plantes i frontera barroca en sis finestral de reixes ixents. De la coberta eixia una torreta quadrangular, i tota la propietat apareixia rodejada d'una tanca de pedra, la qual va ser derrocada per la repentina riuà de setembre de 1731.

També parlen de les excel·lències de l'hort adjacent que descendia per un passadiç de fonts, cascades i bancals ajardinats cap al Passeig de la Pechina, però qui millor el descriu és Josep F. Ballester-Olmos Anguís:

“Transpuesta la portada, se entraba a una sección formada por cipreses recortados simulando jarrones sobre basamentos. La primera zona estaba dividida en los cuadros clásicos con parterres de fantasía, con pilastras y jarrones... en que predominaban las plantas de flor. A mano derecha corría una avenida sombreada por los árboles típicos de los jardines valencianos: naranjos, limoneros, granados, cipreses, palmeras y pinos, que conducía por la derecha hasta un bello cenador...”

Hui en dia no queda res d'aquell esplendor residencial, ja que esta balconada que mira al riu es troba conformada per edificacions massificades, anònimes, sense estil ni llustre... de quatre o cinc plantes i una arquitectura despersonalisada, típica dels anys 60, donant la benvinguda al visitant en un cert desencant urbanístic.

Tot el tram per a on estem passejant, la banda dreta o “urbana” del riu, està protegida per una barana en perfectes condicions. Però no sempre va estar aixina, puix com si es tractara d'una pedrera, els sillars foren arrancats per desaprensus o per la pròpia Junta de Murs i Valls per a aprofitaments d'urgència. Cada 18 metres trobem un remat esfèric, i acolloïdores bancades per a assentar-se els viandants de cara al carrer, un fet que testimonia la gran concurrència que hi havia a lo llarg del Passeig de la Pechina; estan ubicades aprofitant la part superior dels aguts contraforts del caixer, i formades de pedra llisa sense decorar, excepte un banc més ample que trenca la continuïtat a modo de monument i que mira al riu.

És d'estil barroc decorat en volutes i relleus, i actualment es troba enfront del carrer de Torres. Contén, que allí s'apoyentava la primera tanda de funcionaris encarregats de controlar la

fusta que arribava d'aigües amunt, una atra de les activitats que ofería el riu Túria quan el cabal venia ple del transport de troncs surant per la corrent. Prèviament a l'arribada, s'ordenava atrancar totes les comportes dels assuts del riu, tant la dreta com la part esquerra, aixina es fea augmentar el cabal del riu per poder dirigir millor la fusta.

Vinguts de Chelva, els majorals observaven atentament els “gancheros”, gent bragada i valenta, proveïda de llargues piques que maniobraven hàbilment sortejant els obstàculs del curs fluvial, distribuint la càrrega als llocs convinguts, on els esperaven els “quadrillers” que s'encarregarien de pujar-los dalt. Havia de ser una imatge impressionant contemplar centenars d'hòmens cridant i fent equilibris conduint les “peanyes”, que era com es nomenava l'estora vegetal que cobria l'aigua. Vidal Corella, en un article publicat en *Las Provincias*, no dubta a dir que “constituía uno de los mayores espectáculos de la época”.

D'esta arriscada professió escrigueren, entre atres celebritats, Manuel Sanchis Guarner, qui al seu llibre: “La Ciutat de València” (1983), diu que:

Hom distinguía la “fusta de mar” o d'importació desembarcada en el Grau, de la “fusta de riu” procedente dels boscos d'Aragó i del Serrans, que era devallada surant pel Túria, en rais conduïts per intrepits “ganchers” de Xelva o Ademús, i apilada en “peanyes” a Marçalenes i a la Saidia.

De la mateixa manera, Luís B. Lluch Garín, cita en l'obra “*Los Bosques Valencianos*” (1957):

El pregonero del bosque era aquella voz que, como un heraldo corría las calles de la ciudad gritando: ¡Ha llegado la maderada! Todos los vecinos llenaban el puente Nuevo, nuestro actual puente de San José, y se acomodaban sobre la barandilla para contemplar a sus anchas y con toda comodidad aquel curioso espectáculo (...).

Nos conta també Teodor Llorente, en la seua “*Historia de Valencia*” que els maderers Chelvans i del Racó d'Ademús:

Era gente sobria y valiente, de tostado cutis y músculos de acero, de aspecto semiarábigo, vistiendo tosco y acompañado sombrero de negrusco fieltro, fuerte chaquetón de paño pardo, voluminosa faja y cortos zaragüelles de lienzo blanco y empuñando el gancho de su oficio, fuerte alabarda con la cual guían los maderos, los separan, los recogen y dan curso habilísimamente a ese montón enorme de troncos que de el río llega, y que en cada instante amenaza con un peligroso embarrancamiento.

El destí final es trobava en el “punt d'estaca”, un embassament de piques clavades en l'aigua per a detindre els troncs, situat en la rambla que es formava enfront de l'edifici del Temple, segons senyala una delliberació de 1397: “*La fusta de pi que sol esser duyta per laygua del riu Guadalabiar, sia treta per la rambla desus el pont del Tremp*”. Pero eren tantes les peanyes a secar, que la càrrega s'estenia en el trams anteriors, començant des del pont de Sant Josep; tot açò fins l'any 1830, quan el corregidor de València ordena que la fusta ya no podia ser depositada en el riu i s'havia de transportar a les propietats particulars. Esta activitat llenyatera era molt rendable, pero també implicava un perill segons apunta Cavanilles en las *Observaciones*...

Siempre son aquí temibles las riadas, porque nada impide el que las aguas se derramen hacia las huertas; y mas quando el cauce se haya embarazado con la madera que desde Santa Cruz y Moya baja para el abasto de la capital, entonces son incalculables los daños. Porque suelen comenzarse algunos maderos al pasar por baxo de los puentes, detener a los que vienen después, y todos amontonados tapar los arcos impidiendo el curso de las aguas. Refluyen estas, crecen por instantes, forman un mar sin más recurso que ó destruir el puente, ó anegar las tierras que se hayan en las cercanías.

Davant meu i trencant l'harmonia dels sigles i la pedra, sobre el riu apareix la nomenada **Passarella de l'Assut**. Metàlica i pintada de groc, creua l'edifici de la policia municipal que hi ha sobre l'antiga presa d'aigües que alimentava la séquia de Rovella. Es tracta d'una construcció llisa de ciment integrada en el projecte del jardí interior, de volumetria rectil·línea i un color gris desllustrat, sobre la qual destaca la coberta semiesfèrica translúcida. Per a ressaltar la funció de la presa, tot el nivell superior del riu està rodejat d'un llac que evoca l'aigua retinguda.

A pocs metres d'allí està la **Presó de dònnes**, la qual altera la neutra continuïtat de les fronteres en estar avançada uns metres de la línia d'edificació, un fet que demostra l'estretor de l'antic camí que vorejava el riu. És un preciós monument modernista, construït per l'arquitecte Vicente Agustí davant la necessitat de separar els hòmens de les dònnes que hi havia tancades en la presó Model. Utilisa la clàssica combinació de rajola i pedra tan habitual en els edificis públics de l'època com mataders, estacions de tren, garites o llavadors, projectant sobre una parcel·la de 840 metres un edifici de dos alçades, en una planta frontal paralela al riu; i darrere, tres pabellons connectats en forma de creu.

Estava rodejada per un mur perimetral i un chicotet jardí en la part posterior. I segons llegim en l'almanac de *Las Provincias*, fon inaugurada el més d'octubre de 1925 per l'alcalde don José María Albors i el director general de presons, Fernando Cadarso. Fon clausurada l'any 1988 despuix de numerosos motins i incidents protagonitzats per les recluses que protestaven per la manca d'habitabilitat.

A estes hores, les excavadores han derrocat els murs i han buidat les parets interiors transformant la presó en coleje, les aules substituiran les antigues celes oferint-lo de nou a la societat, pero de manera ben diferent. No obstant, i segons les últimes actuacions en edificis històrics, és precís passar el dolorós tràmit de desfer la major part d'un edifici per a poder conservar algun dels testimonis originals, que segons el nivell 2 de protecció, solen ser la frontera i les cobertes. L'eliminació de estes barreres ha permés eixamplar el carrer de Castan Tobeñas, d'esta manera podem apreciar millor la bellea de la seua arquitectura sense alterar l'imatge inicial.

Per a completar l'actuació, es derrocarà el coleje adjacent, el 9 d'octubre, convertint el solar resultant en el pati de jocs. D'esta manera, les rialles dels alumnes deixaran darrere totes les experiències vixcudes entre aquelles parets, les històries tristes de posguerra que em contaven quan yo era menut i passava davant la porta escoltant crits i mirant de reüll.

Enfront, en la barana del riu no trobem res, pero sabem que antigament en este tram existien dos peces d'adorn. Elias Tormo situa uns metres abans del pont un atre banc alt i monumental en forma de popa de nau, la nomenada **Escala de Navio**. Fon construït en 1785 per Antonio Ponzanelli en el seu ornament característic, mostrant les formes barroques i ostentoses del sigle de les llums, i rebia este nom, perque simula la proa d'una embarcació en el mascaró tallat delicadament sobre la pedra. D'allí va ser traslladat a la Glorieta, i actualment està col·locat enfront del palau del Temple.

Al costat mateix, encara havia un atre canapé d'esquenes al riu, que tenia gravat un pomell i una àncora en la corda enrollada remarcant les connotacions marineres, i una inscripció que convidava al repòs *Sisto ut sistas* "repòs per a que descanses", en la data 1757 gravada al revers.

I arribem al **Pont de Campanar** o dels Trànscits, com era coneguda l'actual avinguda de Pérez Galdós. Fon planificat en 1912 en l'aprovació del segon projecte d'eixample de la ciutat, que devia connectar i relacionar el centre històric en els nous barris que creixien fòra de les muralles, exigint la construcció de més accessos entre les dos riberes, pero no serà construït fins l'any 1932. El projecte fon dissenyat per l'arquitecte municipal Arturo Piera, i les obres patiren molts incidents relacionats en la guerra civil, inaugurant-les definitivament en gener de 1938. De moderna factura per a la seua època, s'adaptava perfectament a les necessitats. Tenia doble calçada de 14 metres d'ample i una llongitud de 144 metres, i per baix, sèt ulls de vint metres de llum entre bassaments de pedra i ciment. Va ser el primer pont en estar alluminat en 32 fanals.

Pero tot i això, va ser destrossat per la fortor de l'aigua que el cobriria en la riua de 1957, una imatge que es feu famosa en tots els reportages gràfics. La zona va quedar tan deteriorada, que per acort del Consell de Ministres es consignaren 8 milions de pessetes per a reconstruir-lo, junt a dos quilòmetres i mig de muralla de maçoneria davant el poblat de Campanar, mantenint el mateix detall dels remats esfèrics originals. El nou pont és molt simple, de doble calçada en una simple barana metàl·lica lateral, i no mostra cap decoració especial, ja que en aquells moments de penúria és fàcil entendre que l'estructura venia condicionada només per l'economia i la funcionalitat. Serà trenta anys més tart, quant per ta d'harmonisar en el llit ajardinat, l'ornamentació dels ponts cobrarà un major sentit i protagonisme.

Una atra imatge plàstica que l'evoca, és la cantitat de ramats de corders que caminaven mansament camí del matador, deixant al seu pas un rastre molt valios que els chiquets s'encarregaven diàriament de recollir i vendre. També recorde els carros del fem que acodien vora riu, allí, els camions que havien descarregat els animals de sacrifici netejaven el jaç de palla i brutícia llançant-lo a terra, on era arreplegat en cabaços pels llauradors baix la direcció d'un operari municipal, que sempre estava cridant amunt i avall, al qual li pagaven un tant per càrrega. Uns altres hòmens desfilaven carregats en remijons a l'esquena de carbó de pedra, que pesava molt... era l'escòria que pacientment espigolaven en la foneria que havia al seu costat.

Quan creuaves a l'atra banda del riu, encara havia sol i claritat en els amplis espais rurals que separaven el poblet de Campanar. Entre alqueries emblanquinades i ceberes de fusta, pel camí de la travessa podies accedir a la Plaça de l'Iglésia, tota plantada d'arbres frondosos i en una font de dos aixetes, ideal per a aplacar la set que portàvem de la caminada per anar a jugar al Molí de la Marquesa.

Pero no s'alluntàvem massa de la ruta fluvial, perque cal parlar d'un atre edifici emblemàtic: **El Matador municipal**.

Fon obra de l'arquitecte Luis Ferreres Soler, i es començà a construir en 1898 sobre una superfície de 12.875 metros quadrats, llavors prou alluntat de la ciutat i enfront del Passeig de la Pechina, que ya no tenia l'esplendor de temps passats. Al voltant d'un pati i un pabelló central,

per on accedia el ramat, un total de sis naus de rajola, d'una sola planta i elevades llanternes zenitals, s'allinien paral·lelament al riu conformant esta complexa construcció bella i harmònica, una mostra dels postulats higienistes que a principis del segle XX s'imponien en les grans obres públiques, tal com hem vist adés en les presons: sostres elevats i lluminosos, materials nobles i espais ventilats per grans finestrals. Les cobertes es sustenten per mig d'una original estructura de pilars de ferro colat i bigues de gelosia, d'a on penjaven el sistema de manipulació del bestiar.

La finalitat industrial del recint, va fer que el disseny s'adequara estrictament a les necessitats d'us, sense incorporar massa floritures, per això els elements decoratius són d'una exquisita severitat, la qual enaltix la qualitat dels materials en els quals va ser construït. Fon inaugurat en 1902, podent destacar el procés industrial dels sacrificis i despullaments de les canals en "cadena". Estava equipat en una caldera central, de la que nos ha quedat com a testimoni el fúnebre que recau al carrer Doctor Zamenhoff, un toll d'aigua corrent que provenia de la séquia de Rovella, i uns desaiiguadors molt capaços, que en aquella època tenyien el riu de color roig.

El Matador

En el seu moment va ser considerat el millor d'Espanya, i va ser objecte de publicació en la revista madrilenya *Pequeñas Monografías*, en 1913. Però al llarg del temps patirà algunes reformes desafortunades, com la frontera principal, desfigurada en 1940 per a permetre el pas de camions; o una altra que es va produir en l'any 1957 després dels greus desperfectes ocasionats per la riuada. Una dècada més tard, ofegat pel creixement de la ciutat i el trànsit confrontant, la seua ubicació ja no resultava adequada, i en 1969, va ser clausurada l'activitat, passant a fer les funcions d'almagatzem municipal i reté de la policia.

Actualment s'ha rehabilitat a càrrec dels arquitectes Carlos Campos i Carlos Payà, en l'encertada fórmula de combinat pedra i vidre en fusta. I des del 2004, l'edifici acull el Complex Deportivo Cultural "La Pechina".

Just en front i vora a la barana del riu, trobem un monument curiós, es tracta d'un atre frontó barroc rematat elegantment en ornaments i poms neoclàssics, i enmig, una inscripció llatina gravada en marbre negre, que segons Martínez Aloy representa un document important per a l'història de la ciutat. Va ser localitzada en el llit del riu, i parla de: *El colegio de las vernas adoradores de Isis*, un text votiu de l'època d'August que no ha segut massa divulgat. Sobre la

làpida apareix cisellat el corn d'Amiatea i el raig de Júpiter, dos emblemes de la ciutat romana, acompanyat d'una inscripció llatina que diu: *Valencia, colonia de derecho itàlico*.

Davant del carrer *del Norte* apareix l'estàtua de Sant Pere Pasqual. Va ser tallada per Tomàs Llorenç en 1761, i està situada sobre un pedestal barroc on també hi ha una làpida gravada en llatí i dedicada: *Al invicto martir que ennobleció a Valencia con su nacimiento...* En la mà dreta mostra la ploma d'escriure, en l'esquerra un dels seus llibres apologetics obert sobre el pit, i al costat, un angelet entre els núvols és portador de la mitra de bisbe i la palma del martiri que va patir a mans del moros de Granada.

En la zona ajardinada que hi ha al costat del monument, una figura moderna formada per cinc arcs concèntrics i semiesfèrics pintats de rosa, reclama sense aconseguir-ho, la mateixa atenció que tot el món li dedica al pròcer valencià.

Caminem vora riu fins arribar a la nomenada popularment **Finca FERCA**, un edifici singular de 9 plantes que va impactar tot l'entorn quan fou construït als anys 40 per la Cooperativa Valenciana d'Agents Comercials, tant per la seua envergadura, com per les instal·lacions que allotjava a l'interior. Recorde que havia un gran pati en piscina olímpica, una terrassa en cine d'estiu, ball i pista deportiva. La cridaven d'eixa manera perquè allí competia el club de natació FERCA, convertint-se en un centre de moda per a la joventut.

I arribem a la *Gran Via de Fernando el Catòlic*, que antigament es denominava Gran Via de Jesús i Maria en atenció al col·legi de dones del mateix nom, que va ser reconstruït sobre el famós convent del Socorro, fundat per En Joan Eixarc en el segle XV. Allí al costat estava el carrer del Fresquet, que va ser notícia pel famós "fantasma" que s'apareixia a les dones de la barriada... Este era el punt on començava a incrementar-se el trànsit de vehicles, donada la densitat de població i la confluència de carrers que la travessaven obliquament, mantenint encara l'antiga traça dels camins sobre els quals naixqueren. Per allí renquejava cap amunt el tramvia de Torrent; el de Manises, que servia les necessitats d'aquella població industrial, i el número 7 de Mislata a Russafa, un dels que tenien més enchís per la diversitat de mercaderies que transportava la gent baix del braç.

El bulevard central de plataners i palmeres que acompanya i dividix l'avinguda, comença en una font en cascada, de tres nivells, que ocupa tota la capçalera. És una composició senzilla, orientada al sur, flanquejada per dos escalinates laterals i rodejada d'un toll d'aigües semicircular d'on s'eleven 12 columnes de ciment que donen perspectiva al monument.

I just darrere tenim **el Pont d'Ademús**, nomenat en un principi "de les Glòries Valencianes". La llongitud és de 150 metres, i mostra una gran austeritat de formes i materials. És d'una sola peça i doble calçada, en una base de pilars cilíndrics que el suporten sense cap ornament ni element afegit, i per protecció lateral una simple barana de ferro. La seua existència és relativament recent, de l'any 1958, i fins eixe moment, el pas a l'atra vora es fea per **la Passera** d'enfront del Colege dels Jesuïtes, que també fon destrossada per la riuà i reconstruïda immediatament.

Segons contava Ventura Vidal en un artículo de la revista *Valencia Atracción*, fon construïda sobre el mateix punt on havia una barca particular guiada per una corda, havent de pagar cinc cèntims per persona o cap de ramat, i com que la gent protestava de l'abús, en 1897, només aprovada l'anexió de Campanar a València, es va construir un pont de fusta en l'interior del llit, que només va durar huit anys en peu. Per a solventar el problema, es projectà un pont superior de 3 metres d'amplària sobre una senzilla estructura de ferro i taulons de fusta transversals, dissenyada per al trànsit de persones, i molt excepcionalment per a carros oficials. El projecte fon obra de don José Auban, i en 1911 es va inaugurar despuix de molts problemes, cobrint-se tota ella en un ombriu de canyiç.

Per a completar l'accés oriental del poblat, l'ajuntament acordà construir una senda empedrada des de la mateixa passarella, que posteriorment es convertirà en el carrer Pare Basté, actualment desaparegut.

En el lloc on hui es troba el complex comercial *Nuevo Centro* existia un antic edifici, singular per l'imponent arquitectura i emblemàtic per la seua funció social. Era conegut com a **Patronat de la Joventut Obrera**.

El seu naixement es retrotrau a la dècada de 1883, quant en tota Espanya havia una forta crisi econòmica, sanitària, i sobretot de valors humans, a on un proletariat infantil sobreexplotat a penes tenia accés a l'educació primària. Esta situació degradant, que l'Estat no podia solventar, arribà a les consciències d'algunes persones claus de la societat valenciana que estaven sempre atentes als problemes de la joventut. Entre elles, Gregorio Gea Miquel, un modest artesà que arribarà a ser considerat com a Sant per la dedicació desinteressada a la formació moral i professional dels aprenents sense recursos, tot, des d'una idea caritativa i el model d'educació cristiana.

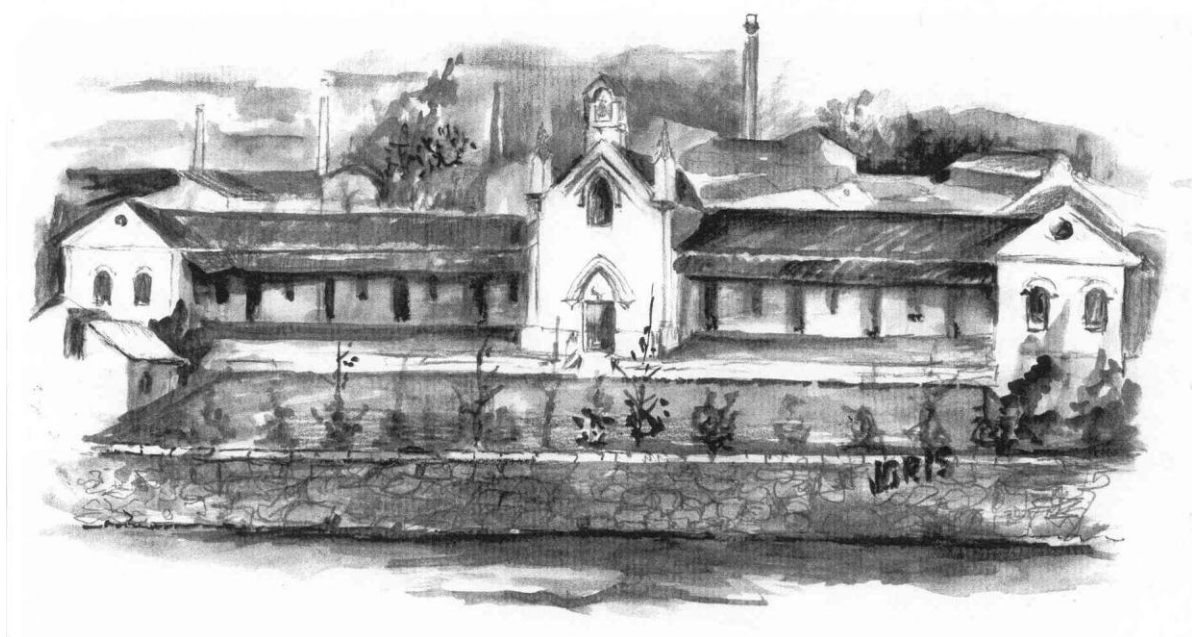
Recordar a Gregorio, és per a mi una satisfacció, en esta ocasió per raons d'amistat familiar. Naix en Mislata en 1832 i mor en València en 1886, només posar a punt el nou centre escolar, com si el destí li haguera reservat el descans en haver vista complida la seua obra, una obra plena d'inquietuts socials i religioses, centrada en l'evangelisació dels treballadors, les conferències de Sant Vicent de Paul, i un atre mèrit del que ningú parla: compaginar tant d'esforç criant una família de sis fills...

Ell fea front a la realitat dels golfets i marginats del carrer, cridant-los al cor i mostrant-los el bon camí. ¿Un fuster ficat en evangelisar treballadors, i que necessita una fortuna per a edificar un colege?... li comentaven irònicament les autoritats episcopals. Pero finalment, en la col·laboració de la Societat Econòmica d'Amics del País i diverses aportacions econòmiques de la burgesia valenciana, va aconseguir redactar el projecte i contar en l'autorització del Ministeri de Foment.

En 1885, una volta aprovats els estatuts, varen adquirir uns terrenys a l'atra vora del riu, just enfront del colege dels jesuïtes, on començaren les obres del nou centre educacional. Durant la primera etapa, la gestió formativa fon encomanada als Maristes, fins que en 1901 es feu càrrec el jesuïta català Narcís Basté, qui donà un nou impuls pedagògic al centre i creà la colònia d'estiu de Serra, coneguda com "la Prunera". Este sacerdot fon assassinat durant la guerra civil i

beatificat recentment. Al seu nom estava dedicat un carrer, hui desaparegut, que separava l'escola de l'actual Pista d'Ademús.

En una esplèndida fotografia de 1926, podem apreciar que l'edifici estava pocs metres apartat del riu i rodejat per una tanca de pedra i una porta enreixada que accedia al pati. El pabelló central sobre el que pivotava l'edifici, corresponia a l'iglésia, la frontera de la qual, en porticada ogival neogòtica i una gran vidriera elevada, sobreeixia un cos per damunt de les dos naus laterals en capacitat per a 10 aules, que s'obrien als extrems en dos pabellons oberts a 90 graus.

El Patronat

La foto està presa des del marge confrontant en una perspectiva elevada que sobrevola l'edifici. Pintat en el mur interior del riu es pot llegir el ròtul blanc de grans dimensions explicant de manera molt resumida les activitats del centre: *PARQUE ESCUELA ENSEÑANZA GRADUADA CANTINA ESCOLAR MEDIA PENSION...* I uns metres més avant: *CAMPO DEPORTIVO Y GIMNÁSTICO*, instal·lacions complementàries ubicades darrere del colege com: una piscina per a banyar-se i el frontó de pilota en la paret lateral del pabelló. I al seu costat, les vivendes del personal docent. Recorde també, com a espales de la tanca s'havia format un gran toll d'aigua, era tan fondo, que alguns atrevits es llançaven a nadar.

En la dècada dels 40, donada l'excelent trajectòria del centre, els pabellons originals d'una sola planta foren derrocats i convertits en aularis de planta doble, pintats de blanc... També es va afegir un porche d'entrada a la capella, rematat per una terrassa i l'imatge del Cor de Jesús, dos actuacions desafortunades que trencaren l'unitat arquitectònica i estètica original de l'edifici. Només la zona deportiva quedarà millorada.

El centre estigué funcionant fins el curs 1978/79.

A l'esquerra estava el **Barri de la Figuera**, a on comença l'Avinguda de Pio XII, del qual encara queden algunes cases velles abandonades, que actualment aprofiten d'aparcament de coches. Era una barriada perifèrica de Campanar que va destacar per la festa que organitzaven els veïns a la fresca en les nits d'estiu, arreplegats baix d'una gran figuera. Al fondo, el paisatge és mostra espectacular, totalment desconegut: arbres frondosos, masies de l'horta i jagantins funerals industrials escampats per tot arreu... podent afirmar, que si al segle XVIII València era

una ciutat de campanars, a començaments del XX era una ciutat de funerals, per lo manco, la perifèria del riu.

A la dreta del Patronat i a primera línia estava la fàbrica de chapa i taulers, en una torreta esplèndida de cinc cossos rematada per una coberta piramidal de taulell, que des de llunt be podia confondre's en un campanar d'iglésia pirenaica, i donava pas a una atra barriada emblemàtica de fora riu: el **Barri de Tendetes**, un antic raval dependent de Campanar. La seua història gira al voltant del Molí de la Torreta, un edifici que ja apareix localisat al segle XVI en els Processos de la Real Audiència:

Un molí fariner posat e situat en la horta de Valencia, en la partida vulgarment dita de les tendetes de campanar (...) lo qual. esta situat sobre la sequia vulgarment dita de Rascaña (...) Joan Perrimet mercader posebidor del molí vulgarment dit de la Torreta.

I segons conta Sanchis Sivera, a començament del segle XIX apareixen diverses construccions adjacents, propietats del Comte de Ròtova, les qual formaven el núcleu del raval de Tendetes:

“Una casa grande con su huertecillo, lindante con el molino arinero de dicho señor conde, y plaza en medio. Un molino arinero con cinco muelas, una de ellas arrozar, y un Oratorio, lindante por todas partes, con tierras y casa grande del referido señor...”.

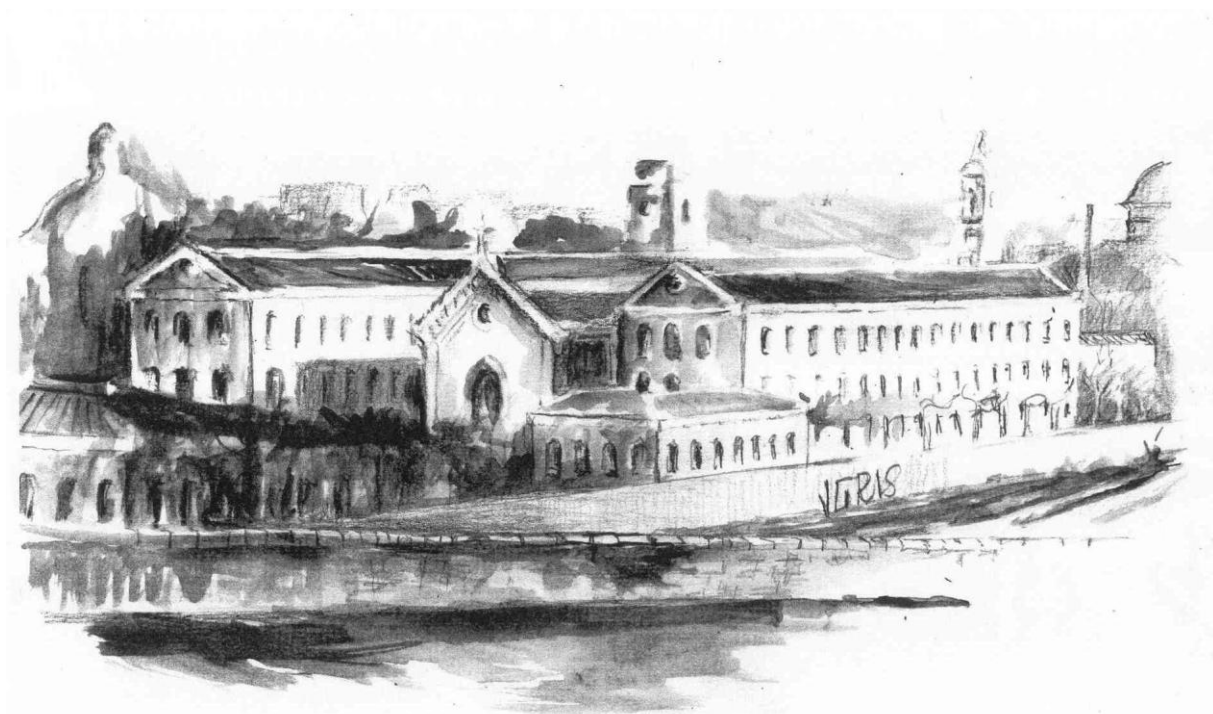
Un testimoni recent el devem a l'estudiós Juan Viñals Cebrià, fill de Marchalenes. Segons conta en un artícul de premsa, este antigüíssim i afable llogaret es trobava situat al segle XV entre *la Marjalena* i Campanar (actuals carrers Menéndez Pidal, Joaquín Ballester, Gregorio Gea, Vall de Laguar i adjacents). Per la seua artèria principal, que era de ferradura, discorria un tros del primitiu Camí de Paterna. El vell nom del caseriu va ser tradicionalment associat per Bartolomé Bleguis, un historiador local del segle XVIII, a unes tendes de campanya, opinió que van assentir els veïns de posteriors époques. Passat el temps, a partir del segle XX es va especular que el poblament havia sigut abans una zona de “**Tendes**” on s'agrupaven un gran número de botigues.

Tornant al marge dret del riu, nos havíem quedat enfront del **Colege dels Jesuïtes**, famós per la seua història i també pel passat immediat. Va ser impulsat pel pare Agustín Cabré, arribat a València en 1870, enviat pel provincial d'Aragó en la missió de fundar un nou colege de la Companyia, encàrrec que es va materialisar llogant una casa en el Portal de Vall digna, pero degut al seu èxit i a continuació de diversos trasllats totalment insuficients, s'hagué de localisar un altre emplaçament de nova planta. En 1879, el pare Cabré va adquirir al Baró de Benidoleig un solar a raó de mig real el pam, que va costar 63.502 pessetes, i el 4 de juny es va posar la primera pedra de l'edifici, que en base al projecte de l'arquitecte José Quinzá.

De formes severes, planta simètrica i bona fàbrica de rajola “cara vista”, estava inspirat en l'estil monumental jesuític, i donada la seua magnitud, l'obra es va dividir en tres fases baix la direcció de l'arquitecte Joaquín Belda. En la primera, que va durar quinze mesos en un cost de 400.000 pessetes, es varen edificar els dos pavellons escolars en forma de “U” i orientats al nord; un disseny d'extrema sobrietat en tres plantes d'alçada allumenades per vint tramades de finestrals de mig punt, i una coberta decorada en frontons d'estil neoclàssic. En octubre de 1880 va començar el primer curs, i a continuació es feren les instalacions complementàries.

El saló d'actes i les oficines que remataven la migera sur del pavelló, es varen acabar en 1884; mentres que la capella, disposta longitudinalment enmig dels dos aularis, es va inaugurar el 12 d'octubre de 1887. En realitat és una esplèndida iglésia de tres navades en frontera romànica d'arc de mig punt, decorada en elevades vidrieres i flanquejada per dos torretes cilíndriques de coberta semiesfèrica, que junt a les arquivoltes dels finestrals, li donen un aspecte bizantí poc usual als temples valencians. L'espai lliure confrontant al riu, primer va ser un hort de moreres, i

posteriorment es convertirà en la zona d'oci per als alumnes, tot rodejat d'una tanca de rajola en pilastres rematades en boles, i damunt, una reixa de ferro. Va ser construïda en 1901.

Colege dels Jesuïtes

Aixina comença un dilatat periodo d'esplendor oferint una ensenyança de qualitat que obligava a successives ampliacions, com l'edifici auxiliar que es va edificar en la frontera de la Gran Via. Durant la República, els jesuïtes varen deixar el colege en ser confiscat per l'Estat per a ubicar l' Escola Normal de Magisteri i el *Instituto Obrero*, abandonant-se a mesura que es dilatava la guerra civil i es suspenien les activitats docent, fins que va ser ocupat per refugiats i gent que no tenia on acollir-se. Segons la revista AURAS de setembre de 1939, quan tornen al centre els religiosos, el pare Antonio de Leon, dona el següent testimoni:

“Hay que confesar que la impresión fue grande. Ante la misma portería del Colegio se abría una enorme zanja de un comenzado refugio. A lo largo del edificio de las Escuelas otro mayor aún. Altísimos montones de tierra en lo que eran en otro tiempo jardines”... “Quince de las grandes rejas que protegen los arcos de los corredores del piso bajo y siete de las ventanas, arrancadas para meterlas en el hormigón de las losas de cemento armado que defienden los refugios” ... “La Capilla... ¡gran desolación! Se puede decir que no queda nada; la estaban transformando en teatro del Instituto Obrero. Por supuesto de los altares, imágenes y motivos decorativos no queda ni rastro”... “El órgano, ofrenda de los Antiguos Alumnos y recuerdo de las Fiestas Jubilares en su Primer Cincuentenario, destruido” ... “Y comenzamos a recorrer estancias y lo vemos todo transformado. Baste decir que en este inmenso edificio no han quedado intactos más que el Salón de Actos, la cocina, fregadero y despensa”.

La restauració va ser entusiasta i immediata, reprenent-se l'activitat el mateix curs 1939-40. A hores d'ara es manté en peu el pavelló adjacent a la Gran Via, i sobre el mòdul bessó que derrocaren, es va construir una pista deportiva.

La segon part de l'història és més actual, i ve donada pel conflicte del nomenat “solar dels jesuïtes”, el rectàngul confrontant de 12.000 metres quadrats que ha despertat molt d'interés entre la societat valenciana. No anem a entrar en els episodis judicials o polítics que han rodejat el

tema, ni a llevar ni posar raons a les actuacions reivindicatives, només aplaudir perquè ho considere de raó, la gestió personal de la nostra alcaldesa Na Rita Barberà solucionant un conflicte que perdurava 27 anys, facilitant un conveni urbanístic que totes les parts han acceptat. D'esta manera, els propietaris mantenen el dret a la edificabilitat en un altre lloc, i el solar serà un jardí públic. Mentres tant, el terreny en qüestió es troba rodat per una tela metàlica que permet apreciar la perspectiva esplèndida que formen per darrere les palmeres i les copes de l'arborat del Botànic, la majestuosa capella del coleje, la torre del rellonge que corona les oficines, i el campanar de la parròquia de Sant Miquel i Sant Sebastià, despertant el plaer estètic d'un paisatge que convida a immortalisar una foto per al recort.

A continuació, adossat al mateix solar, trobem *El Jardí de les Hespèriques*. El projecte és obra de tres arquitectes: María Teresa Santamaría, Carlos Campos i Miguel del Rey, i l'ingenier tècnic agrícola Antonio Gallud, els quals materialisen l'idea del jardí com un símbol del lloc i del temps:

“Nuestro propósito es proyectar un jardín en la más estricta etimología, un espacio para la experimentación de otras sensaciones, relacionadas muchas veces con los aspectos más íntimos de la persona. Si es un espacio lúdico, lo será siempre en relación con la cultura. No se pretende un área de manifestaciones cívicas multitudinarias, existen otros espacios que pueden acoger mejor este cometido. Aquí todo se pretende que sea contenido en su dimensión, sólo en los pequeños espacios se podrá percibir un aroma, el susurro de una hoja o el leve murmullo de la acequia”.

Per l'entorn immediat, les ombres estratègicament provocades segons l'orientació solar, la recreació del color vermelló de la terra d'horta parcelada, les tanques de murtera i ciprers, la potencia escultòrica i la diversificació de zones, sembla el lloc adequat per a la meditació, volent imitar l'assossec i els perfums que antigament caracterisaven els jardins valencians. Cal destacar l'arborat ornamental de cítrics agres evocant la planta mitològica dels fruits d'or que buscava Hèrcules.

Segons els autors, s'han inspirat en el relat mitològic del Jardí de les Hespèriques, interpretat per tres escultures que representen l'héroie forçut, a la metamorfosis de les nimfes en arbre i a la Venus Afrodita protectora dels jardins en el teló de fondo de ciprers i palmeres, i la presència contínua de l'aigua cantarina que brolla de la font acompanyant-nos pels bancals, els desnivells de les canals i la quietut dels estanys.

La geometria és molt racional i mostra una trama llineal formada per terraces decreixents en altura cap a l'interior, incorporant el carrer Gaspar Bono com a part del jardí, completant aixina les diferents seqüències visuals que conviden al visitant a oblidar-se de l'hora i alegrar els sentits. Tot lo contrari que sigles arrere, quant en este lloc estava “el Cremaor” dels comdenats per l'Inquisició, d'ahí el nom que va prendre el carreró mencionat.

I just enfront, a la barana del riu, a continuació d'un banc un poc deteriorat, s'obri una de les baixades originals que encara es conserven, formada de lloses de pedra i bordons transversals que posaren per a facilitar l'accés dels carros i el bestiar. Adossat a la base de la rampa, tenim un altre dels testimonis emblemàtics: **La Pechina**, una peça de pedra en forma convexa i tallada en les estries que representen la closca arrugada d'un molusc. Segons Almela i Vives, la varen descobrir en 1934 uns areners colgada dos metres per baix del llit, un fet que demostra la forta sedimentació de materials, ya que al segle XVIII estava a la vista, donant-li nom al passeig.

No sabem la seua funció inicial, que además d'una escultura aleatòria, podria haver segut el bassament d'una font on les aigües brollaren pels canalons; atres teories la relacionen en l'antic emplaçament dels ajusticiats... pero lo ben cert és, que el pas del temps i l'insensibilitat anaven deteriorant-la. El desfici arribà a tals extrems, que sobre ella feren fonaments per als vestuaris d'un camp de fútbol. Afortunadament, ara la tenim restaurada i protegida en un enreixat, com sempre hagué d'estar, rodejada de pins i un mantell vert que ocupa el jardí del riu.

Continuant la nostra ruta, nos trobem a espales del **Jardí Botànic** de l'Universitat de València, que ocupa l'antic Hort de Tramoyeres, extramurs del carrer de Quart. La veritat siga dita, no té cap vinculació en el Túria, ni un accés directe ni la suficient visibilitat, ja que una tanca alta i opaca els separa, un error estètic i urbanístic de qui no va saber aprofitar el jardí com un element decoratiu del riu. Només el citaré, per l'emplaçament geogràfic i per l'importància científica.

Té el seu origen en un hort habilitat per a l'ensenyament de l'agricultura i la botànica, fundat en 1567 com a viver de plantes medicinals. A principis del segle XIX, en l'arribada de les idees de l'Il·lustració i el suport de la Societat Econòmica d'Amics del País, es va eixamplar el terreny del jardí, encara que l'època d'esplendor li va arribar durant la direcció del catedràtic de Botànica Félix Pizcueta (1850), qui va millorar les col·leccions investigant l'aclimatació de plantes exòtiques.

En el temps, l'arborat anava sobrepasant les teulades adjacents, mentre les 3.000 espècies vegetals diferents creen un ambient d'ombra i frescor en ple centre de la ciutat, que fon molt apreciat com a lloc d'encontre i meditació. En el seu interior podem contemplar l'hivernàcul de vidre per a plantes delicades, construït en 1862 per l'arquitecte valencià Sebastián Monleón; es sustenta per un sòcol de pedra sillar. Destaca també l'umbràcul dissenyat per l'arquitecte Arturo Mélida, construït en ferro i format per una sèrie d'arcs de mig punt. Va ser inaugurat en 1900 i la finalitat era albergar plantes delicades que precisen d'ombra.

Actualment, el Jardí Botànic s'ha recuperat com a centre investigador i docent, realitzant-se importants obres d'adaptació i reforma que varen culminar l'any 2000.

Caminant riu avall, trobarem un bloc de vivendes de tres cossos d'escala estreta i quatre plantes, que ja apareix en una fotografia de 1910, llavors aïllat, mostrant balcons ornamentats de forja i tapa-finestres de fusta decorats en talla modernista. I a continuació, un grup de persones de diferents ètnies i nacionalitats, aguerden pacientment a la porta d'un edifici de planta noble que acull **L'Associació Valenciana de Caritat**, una entitat inaugurada pel rei Alfons XIII i donya Victòria Eugènia un 19 de juliol de 1906. Fon fundada per l'alcalde de la ciutat, en aquell temps, D. José Sanchis Bergón, per a erradicar la mendicitat dels carrers de València, impulsant

l'ajuda social i humanitària que el centre havia de proporcionar tots els dies de l'any, com la que esperen estes persones sense recursos.

Es tracta d'un edifici senyorial de dos plantes, pero relativament recent, ya que va ser construït en 1935 per l'arquitecte José Cort Botí.

A continuació, una ampla zona de porxa protegida per la tanca enreixada i un cartell publicitari, anuncien que estem en els terrenys de l'Universitat Catòlica, que actualment ocupa els edificis de l'antic **Asil de Sant Joan Batiste**, un centre assistencial, erigit en 1873 a iniciativa del Marques de Campo i Juan Bautista Romero Almenar, banquer i comerciant de la seda. Va ser projectat per l'arquitecte Sebastià Monleón.

És un magnífic edifici de dos plantes que tenia adossat un hort, rodat d'uns murs elevats que estigueren en peu presents fins als anys 80, quan afortunadament varen ser substituïts per un enreixat que permet contemplar la seua interessant estructura. Presenta una traça rectangular en eixos perpendiculars, formant dos patis interiors en palmeres que semblen claustres conventuals porticats, en una capella en el centre del recint, de la qual sobreix una cúpula de teula blava rematada per linterna cenital. L'arquitectura és accentuadament neoclassicista, destacant l'interessant frontera de tres grans cossos, recentment restaurada en tonalitats blanques i roses, de columnes corínties, situant en el tram central la porta d'accés, rematada per un frontó en relleus alegòrics a la caritat i al sant evangelista.

Al seu costat i formant part del mateix conjunt, s'alça una espadanya en dos campanes acompanyant la cúpula de l'**Iglésia de la Miraculosa**, que també inclou un pati interior i un jardí a la part trassera. És l'edifici resultant de l'antic convent del Corpus Crhísti, de carmelites descalces, que estava ubicat enfront del portal del Tins (o de la Corona).

I arribem al cantó de Valencia... a la ciutat migeval emmurallada, a la joia urbana que va recrear el pare Tosca en 1704. Segons vegem en el seu pla, els actuals terrenys de l'asil llavors estaven plantats d'hort, sense cap edificació; el camí s'eixamplava formant una replaça presidida per un peiró de pedra, i davant mateix, coronant un angle de 120 graus de la muralla, s'alçava majestuosa la **Torre de Santa Caterina**, construïda en 1390, era coneguda en este nom perque havia una imatge de la santa esculpida en una làpida ornamental. També fon coneguda popularment com a "torre de la pólvora", perque allí mateixa es custodiava un arsenal d'armes i munició. Wyngaerde (Sigle XVI) i Mancelli sigle (XVII), la grafien sempre de forma cilíndrica, molt robusta i coronada de merlets. Va ser derrocada en 1772, substituïda molts anys més tart per una simple torreta de guaita.

Arrecerat de la muralla i fins al portal de Quart, Tosca dibuixa un arborat, baix del qual, antigament s'apoyava el bordell que rebia als nouvinguts a la ciutat. Vejam que diu Carboneres de la seua ubicació: *"El recinto del burdel afuera de la muralla era amplio y bien ajardinado, se extendia desde la Corona a las Blanquerias..."* Segons el Dietari de Mossén Porcar, el prostíbul ya actuava en época migeval, format per barracons i tendals sobre els murs, el qual va ser clausurat perque ofenia el decor de la ciutat, propagava tota classe de malalties i era propici als robos.

Dins les muralles, tota esta zona corresponia a l'hort del Convent de la Corona, derrocat al sigle XIX per a ubicar la **Casa de Beneficència**, un conjunt d'edificis de dos plantes, construïts en 1841 per iniciativa de la Diputació Provincial. Consistix en una successió de cossos d'edificació entorn de huit patis en sòculs enrajolats i soportals de ferro treballat, que recreen l'imatge d'un hospici. Cal destacar la curiosa iglésia d'estil neobizantí, erigida en 1883 per Joaquín María Belda; és de planta rectangular, té la coberta plana i una curiosa cúpula de ferro en vidrieres de colors, mentres que les parets i el sostre es decoren en pintures d'Antonio Cortina imitant els mosaics i els icones, en figures de àngels, verges i sants.

En l'actualitat, l'immoble està completament rehabilitat, allotjant una série d'activitats culturals i museístiques de la Diputació. En les naus que es derrocaren, les més pròximes al riu, hui es troba l'**Intitut Valencià d'Art Modern** (IVAM), el qual conta en el Centre Júlio González, inaugurat el 1989, i la Sala de la Muralla inaugurada el 1991.

En este punt naix el carrer de Na Jordana, obert sobre els terrenys de l'hort d'En Cendra, propietat del gremi de soguers, que tenien la cordellera en l'assucac de l'actual carrer Guttenberg, d'a on nos ha quedat vigent el topònim *Calle de los Huertos*, situada al costat. Va ser una de les primeres promocions de cases obreres en València, per esta raó, el disseny i les dimensions responen a una uniformitat espacial de chicotetes vivendes adossades. Recentment (1993) s'ha procedit a una recuperació en façanes i elements comuns, formant un conjunt modern i colorista que contrasta al fondo en el campanar de "l'angelot del Carmen", que és com es coneix el popular barri.

A mà esquerra, el **Pont de les Arts** s'estén en un singular disseny que combina vanguardia i funcionalitat. Dissenyat per l'arquitecte Carlos Fernández Casado, va ser construït en 1998 per a descongestionar el de Sant Josep i donar continuïtat al transit de Guillem de Castro. Està format per dos plataformes independents, separades a 20 metres i sostingudes des d'una atrevida estructura central en voladissos transversals, adquirint d'esta manera major força expressiva, alhora que l'interrupció visual del jardí del riu resulta mínima en no haver massa elements inferiors obstruint el riu. Criden l'atenció les quatre columnes que s'eleven 15 metres dels tirants romboïdals de formigó, on les lluminàries cenitals també formen part activa del monument.

Des del pont i en direcció al carrer Padre Ferrís, podem contemplar "la finca de l'arquebisbe", de quatre plantes i els àtics que coronen els chafllans, i això que hui es veu saturat d'edificis, en una foto de 1957 encara estava aïllada, rodejada de camps. Per Llevant, llinda en el camí de Burjassot que conduïa al desaparegut **Convent de l'Esperança**, fundat extramurs per privilegi del rei Carles I en 1509, en una esplèndida iglésia renaixentista de traça monumental, que segons el marquès de Cruilles en la *Guia Urbana...* media 90 pams de llarg per 26 d'ample.

I a la dreta, les primeres casetes de **Marchalenes** "el més bell paradís terrestre", va dir la reina donya María, esposa d'Alfons V rei d'Aragó, en la seua visita a València en l'any 1442. Este barri tan emblemàtic, conegut també com el Raval, ja apareix documentat en el Llibre del Repartiment, donant testimoni d'uns terrenys habitats per musulmans valencians que cridaven a la zona *marj - al - hinna* (terres de marjal) envassades per l'antic barranc situat a on es troba ara el carrer Doctor Olóriz. Sobre l'orige d'este nom, Don José Martínez Aloy, en "la Geografia del Regne de València", diu que:

Es natural que en la ribera izquierda del Turia los terrenos inmediatos al punto donde aquel cambia bruscamente la dirección para bordear la ciudad, desde el puente de San José al del Mar, sufrieron con tanta frecuencia la derrapaducha de las aguas, que en vez de campiñas constituyesen en lo antiguo, los marjales aguanosos que dieron nombre a la partida

També, el nostre ilustre Don Luís B. Lluch Garín, advocat, incansable viager sempre desijós per conèixer i donar a conèixer els fets històrics, en el seu apassionat afecte per les coses de València, publicava en el periòdic *Las Provincias* : (09.08.1967)

Las aguas turbulentas de las grandes y espectaculares riadas entraban por aquellos terrenos, dejándolos convertidos en tierras pantanosas o sea marjales aguanosos, los cuales dieron un nombre típico a este lugar que ya fue conocido por el determinativo de Marchalenes. Marchalenes viene pues de Marjales.

Al pas de les aigües, ajudava el fet de no existir encara murs de contenció de les avingudes del riu, provocant continuades inundacions als camps del voltant, que s'especialisaren en el cultiu de l'arròs.

Els plans antics d l'Archiu Municipal atestigüen també la gran quantitat de d'alqueries que omplien el paisatge hortolà, pràcticament inalterable fins a començaments del segle XX. Una de les més antigues era la de Guinard, i les del camí de Burjassot, com la de Montesinos, la de Castelló, el Casinet, la del Ballador, la de Marco, la de Jeroni de Lloca, la de Mingo, el Molí de Villacampa... Mentres que en el Camí de Montañana es trobava la de Mayans, la de Boil, la de Félix, la de Voro

de Barraca, el molí del Plantell, la de Barrinto, la de Farinós, o la famosa Alquería del Pedaç. Totes elles han desaparegut, llevat de les almàsseres que han quedat incloses a l'interior del Parc de l'Estació, inaugurat en 2001.

I encara podem afegir un nou testimoni: **el Carafal de Marchalenes** que s'instalava al segle XVIII, vora riu. L'historiador Orellana i el cronista Don Salvador Carreres parlen de la *Plaza de Toros de la Zaidia* com una curiosa novetat desconeguda per molts valencians. Diuen que estava situada entre dos convents, i formada per quatre cadafals de 220 pams de llargària, que tenia tres portes, i que la naya principal es situava junt a la desapareguda **Creu del Camí de Marchalenes**. Era tant el públic que s'acostava a mirar les desencanaionades, que les immediacions s'omplien de parades de venedors i aiguaders.

Tornem novament al marge dret del riu passejant pel tram més desubstanciat de tots els que he vist fins ara, a on predominen portelles de naus industrials, solars abandonats i algunes vivendes antigues que encara no s'han remodelat, tal volta esperant l'eixecució del Pla de Reforma Interior de Na Jordana com la solució urbanística per a adequar estos espais morts i l'oblidada frontera fluvial. Hem de destacar el fumeral de rajola que presidix orgullós tot aquell reducte, u de tants testimonis de fàbriques desaparegudes que s'alcen encara per la perifèria demanant un lloc digne en el paisage, tant per la seua arquitectura, com pel significat pedagògic de la seua funció: generar vapor. Un cicle que s'iniciava en les calderes, escalfant aigua en la combustió del carbó fins que una màquina produïa energia mecànica. El fum calent apujava, i quant més alt el fumeral, més potencia de foc subministrava... això explica la forma i les dimensions, com si foren campanars dels temples del treball.

En passar el carrer de Lliria, el vial gira a la dreta en la **Plaça del Portal Nou**, dita aixina pel nou accés que obriren en la muralla en 1419. Abans de ser construïda, al seu lloc estava el "Portal de les bones dònnes", en referència a les que entraven a comprar de Marchalenes i Campanar, diferenciant-se aixina de "les males dònnes" que s'ocupaven al bordell del portal de Quart. També era coneguda per la "Torre de la Santa Creu". Segons la Guia Urbana de Carboneres, va ser tancat en repetides ocasions a causa d'epidèmies i rinyes, pero degut a la gran afluència de comerciants que transitaven a extramurs, es va tornar a obrir en 1780. Precisament, va ser per esta porta per a on entraren les tropes franceses el 14 de giner de 1812.

La torre era de planta monumental molt semblant a la de Quart; estava formada per dos cossos circulars i un pany central on s'al·lojava la porta baix una arcada de mig punt, de la qual trobem diversos testimonis, no sols en la cartografia antiga, sino en gravats i fotografies de finals del segle XIX a on encara tenia adossada part de la muralla. Per a decorar-la es va adornar en un retaule i una image de santa Elena.

Actualment, la plaça està delimitada per edificis de diferents èpoques i anodines construccions residencials del segle XX., i en el centre havia una esvelta columna de pedra, d'estil toscà, procedent del desaparegut Hospital General, coronada en una estàtua en bronze de la Mare de Deu del Carme, realisada en 1967 per l'escultor Ramón Mateu Montesinos. La Verge sosté en els braços al Jesuset, mentres als seus peus atre chiquet juga en el mantell.

En 2002 ha segut desplaçada a una illeta lateral perque molestava a la monumentalitat de la Falla Na Jordana que es planta en este lloc. De la resta de la plaça només destaca un edifici antic conegut com: **El Convent de Sant Josep**.

Iniciat en 1588 i finalisat en 1609, està format pel convent de les Carmelites Descalces, una iglésia i un frondós jardí posterior ocult a la vista per una tanca molt elevada, que segons vegem al pla de Tosca, comunicava en el convent del Carmen pel claustre renaixentista. Oferix una arquitectura exterior molt humil, pero interessant per la variada volumetria i a la superposició de teulades, una imitació molt conseguida de la sòbria escola castellana d'edificis religiosos menors. L'iglésia és de planta en creu llatina, una sola nau en capelles laterals, revolta de mig canó i una cúpula sense tambor en el creuer. La frontera és senzilla, la casa abadía mostra un conjunt de balconades de reixa originals, pràcticament sense ornaments, mantenint la porta de mig punt molt rebaixada per les successives reposicions del paviment.

De l'entrada de l'iglésia només destaquen els dos escuts nobiliaris i un nichol en l'imatge de San Josep i *el Niño* baix d'una venera. La coberta es de remat neoclàssic, i porta adosada una espadanya de tres campanes, també d'estil castellà. I com a curiositat, localisem un taulellet situat a 2'90 metres de terra indicant el nivell que va alcançar la riuà de 1957, per motiu de la qual va ser restaurat durant la dècada de 1970 segons un projecte de l'arquitecte Luis Gai Rams.

Si l'aspecte extern semblava pobre, el seu contingut era un autèntic museu de valuosos objectes d'art: quadres, ornaments sagrats i talles, com la del Crist jacent del segle XVIII, atribuïda a l'escultor valencià Francisco Vergara. El recint estava tot adornat en un bell sòcol de rajoles valencianes del segle XVIII, mantenint intacte els paviments originals. I les campanes, catalogades com a peces úniques... Una riquesa poc coneguda en ser un centre de clausura que sempre ha estat eclipsat per la magnificència del Carmen, propietari de tots els terrenys que el rodejaven.

Fa uns anys, les monges es traslladaren al convent de Serra, i actualment es troba abandonat, venut a una empresa particular. Cal fer constar, que l'iglésia del convent conta en nivell de protecció 1, el màxim, i està declarada Be d'Interés Cultural pel seu valor històric; i que segons la recent modificació de la Llei de Patrimoni, el convent també queda declarat Be de Rellevància Local al tractar-se d'un edifici religiós anterior a 1940. Ademés, està construït sobre les antigues muralles... i es sospita que baix del jardí pot haver un cementeri islàmic.

Per tot això, davant la proposta de reconvertir-lo per a usos terciaris, s'ha encetat una nova polèmica urbanística. I també cultural, pel destí final dels objectes d'art i les peces ornamentals de valor.

Enfront mateix, el **Pont de Sant Josep** és el primer monument antic que creua per damunt del riu, encara que durant sigles era conegut com “el Pont Nou”, perquè va ser bastit en 1607, després dels atres de pedra. Però això no significa que no hi haguera en este punt una passera a Marchalenes, puix segons conta Teixidor, primer va ser “una palanca” o pont estret de fusta, enfonsat per l'aigua en dos ocasions, fins que decidiren fer-lo de canteria.

Es sustentava sobre tretze arcades i contraforts d'espòl en coberta tronc-piramidal, protegit per una barana de pedra en les mateixes boles i ornaments del pretil. La llargària era de 143 metres, i 7'20 d'amplària, menor que l'actual que mesura 10'20 metres. Al final del segle XVII el varen adornar en dos estàtues religioses de marbre blanc i gran tamany, les esveltes imàgens de San Luis Beltrán i Santo Tomás de Villanueva, tallades en Gènova per Antonio Ponzanelli, les quals foren retirades en l'ampliació de 1906 al claustre del Convent del Carmen. Un altre element ornamental eren les quatre làpides que havia, dos baix de les estàtues, i dos a l'entrada del pont, transcrites pel marquès de Cruïlles en la famosa obra: *Guia de Valencia antigua y moderna*, on es detallen els noms dels cavallers i ciutadans il·lustres que impulsaren la seua construcció.

En la riua de 1957 va resultar destruït, i en la restauració immediata col·locaren l'imatge de Sant Josep, l'única que hui ostenta, tallada en 1951 i ofrenada per la Junta Central Fallera, mentre que les estàtues antigues foren traslladades al de la Trinidad, per la part del carrer Pintor López.

Creuem el pont de Sant Josep deixant a l'esquerra Marchalenes en direcció al de Serrans. De seguida apareix l'Avinguda de la Constitució, que arranca des d'una placeta semicircular presidida per una cuidada font de copa que vessa les aigües a una basa de marbre. Més avant, en la placeta d'entrada al carrer de la Visitació, on comença el Pla de Saydía, se situa un arc de rajola rogenca rematada per una cornisa de bordó i quatre merlets rectangulars, en remat piramidal de tradició islàmica. A mitjan altura hi ha un socarrat en lletra blava sobre fons blanc, de J. de Scals, que diu: "**Soc l'arc de la Torreta de Tendetes**". I a la dreta, arranca un fragment de muralla que representa l'antiga tanca del molí... Quina llàstima que l'esmentat portalet no estiga situat en el seu primitiu lloc per a perpetuar el verdader origen.

Atre testimoni que legitima l'existència del barri en el segle XV, és el valios retaula de Sant Valero, que guarda i custodia el Museu de Belles Arts de Castelló de la Plana, que al referir-se a la seua procedència diu: “Retaula de la parròquia de San Lorenzo partida de les Tendetes de Marchalena”.

I arribats ad este punt, cal parlar d'un lloc emblemàtic i un bon exemple de superació: el **Monasteri de la Saydia** o *Gratia Dei*, actualment desaparegut, que estava ubicat al Ponent de l'avinguda de la Constitució, fins al carrer de Màlaga.

Torreta de Tendetes

La seua història és molt antiga, puix com a conseqüència dels privilegis atorgats a la ciutat pel rei En Jaume I, ràpidament es varen fundar diverses comunitats religioses, que en el temps s'anaren transformant en esplèndids edificis conventuals. Alguns d'ells encara es conserven parcialment, ya que varen perdre la superfície adjacent, pero la majoria han segut derrocats per a facilitar les modernes construccions actuals.

Este Real Monasteri de l'orde cistercenca, per la seua antiguitat protagonisarà passages rellevants de la nostra història. Va ser edificat al Raval nomenat "Pla la Saydia", famós en època islàmica com un lloc de descans pels jardins i les pinades, on es trobaven els famosos "Banys del Rei", citats en una providència del Consell en 1339. Segons conta el marquès de Cruilles, en una segona donació, tot el territori i les cases contigües varen quedar someses al ple domini de l'abadesa, que inclús havia d'autorisar les festes i el corro de bous que solien bastir entre els pins.

Fon fundat en 1260 per una dòna noble, Na Teresa Gil de Vidaure, pensant en les dònes que volgueren adoptar la severa regla del Císter, i edificat sobre uns terrenys de propietat familiar que foren confiscats al moro Zaen. Darrere del cenobi havia un rajolar, que tenia adjudicat el monasteri en exclusiva, aixina com les rendes dels molins de Campanar, tota una riquesa dinerària que el va fer pròsper i famós pels seus tapisos i les peces d'orfebreria religiosa donades pel bisbat o la noblea valenciana. Segons Carreres y Zacarés en la seua *Biografia de libros de fiestas...* foren notables les visites reials que va rebre entre els sigles XV, XVI i XVII, i com apujaven al pis superior per a contemplar la bella prespectiva que ofería una València agraïda que agasajava als sobirans encenent antorches, voltejant campanes i llençant coets al cel.

Però la proximitat al riu també li reservarà episodis negatius, com les terribles riuades que es succeïren cíclicament, destrossant sepultures i derrocant part de les estructures originals. Citarem com a eixemple la de 1517, que cita Teixidor en *Las Antiquedades de Valencia*:

Por la parte izquierda del rio penetraron las aguas en el convento de la Zaidia, donde alcanzaron un nivel de diez palmas y medio, y causaron muchos daños tanto en los ornamentos como en las vituallas.

No obstant, l'edifici resistia i es tornava a restaurar... fins que va arribar el segle XIX en la guerra del francès, encara que en este cas, serà Blake, el general anglès que defenia la ciutat, el que va derrocar els ravals i edificis extramurs del riu. Caigué el Palau del Real, la Saydia i l'Esperança de Marchalenes... Vejam com acabava l'ultimatum que va rebre l'abadesa el Dijous Sant de 1810:

Siendo precisa la demolición de la Zaidia para la defensa de la ciudad, es indispensable que la reverenda comunidad de la Zaidia salga por todo el dia de mañana del monasterio, y si quiere tener derecho a los escombros, madera y demás de la obra, hagan el derribo a sus costas.

L'orde es va complir irremediablement, pero una volta més resorgirà del fanc. La comunitat es va mobilisar demanat donatius i materials, i en 1818 es posarà la primera pedra del nou convent, dissenyat pels arquitectes Matias Lloréns i Joaquin Tomás, baix la supervisió de l'Acadèmia de Belles Arts. Eren atres temps, i es va abandonar l'estètica cistercense; el cenobi era de rajola llisa i a cara vista, i l'antiga iglésia gòtica va ser substituïda per una monumental de tres naus en un interior barroquisat, una proesa edificatòria que es va culminar en 1879.

En 1961 es trasllada la comunitat de monges, i l'edifici, sense cap protecció legal ni amenaça de ruiades, es derroca novament davant el consentiment de les autoritats i l'indiferència general.

Al seu lloc trobem ara tres blocs de pisos que es confonen en l'anonimat.

Per alçar l'ànim, un tant decaïgut, tornem arrere a passejar per l'atra vora del riu, front a la Plaça del Portal Nou, on trobarem un edifici públic dels anys 40 conegut com: la Casa de Socorro del districte del Museu, que actualment és un centre de la Diputació per a rehabilitació de patologies síquiques. Ací comencen dos elements simbòlics en la toponímia valenciana: **Les Blanqueries i Alamedetes de Serrans**.

L'antic *Muro de las Blanqueries* ja el descriu Orellana com el tram de la muralla on s'apostaven arrecerats els "blanquers", nom valencià que significa curtidor de pell, una activitat molt important en época migeval que solia practicar-se extramurs per l'olor pestilent que despedia, i en un toll d'aigua sempre disponible, per això esta zona era la més adequada. En realitat havia dos núcleus diferenciats, primer estava "la Teneria" o curtidors de guants, ubicats al voltant del Portal Nou, i més acostats als Serrans s'al·lojaven els blanquers, d'on ha quedat testimoni en la nomenada Casa de les Roques, un antic taller d'adobar pells que fon habilitat en 1444 per a custòdia dels gegants del Corpus.

Les Alamedetes tenen el seu oríge en una disposició de 1830, quan el corregidor baró d'Hervàs ordena retirar els troncs i les casetes dels guardes de la fusta, que aprofitaven per a: "*albergue de pordioseros, escondite de malhechores y nido de indecencias y suciedades*"... abarçant tot l'espai obert a banda i banda del pont de Serrans. El director de l'Acadèmia de Sant Carles, Cristobal Sales, dissenya un jardí en fonts, estàtues, pèrgoles i ombràculs. En 1837, l'arquitecte Salvador Escrig construeix dos escalinates de baixada al riu, que foren destruïdes per les inundacions posteriors.

Cal dir, que este racó tan menut que hui passa desapercebut, era molt estimat pels valencians, aixina ho cantaven els poetes:

"Donde Valencia acababa maciza en sus murallas, las alameditas, sin álamos, pero con una lección de humanidad abren su alivio generoso y romántico. Dos alameditas humildes, sencillas, blandamente asomadas al río, a la calle, a la puerta sin llave al cielo"...

Actualment és una zona d'ombra plantada de salzes, ciprers, avets, eucaliptus i algun ficus centenari, configurant un parc públic en zones sinuoses plantades d'herba i rosaleda, on es concentra una interessant col·lecció d'escultures. La primera és de **José Benlliure Ortiz** (Roma 1884 - València 1916) apodat *Peppino*, fill del també pintor José Benlliure Gil. És un bust en bronze, obra de l'escultor valencià José Capuz, i en el pedestal figura l'inscripció: *Al pintor José*

Benlliure Ortiz, *La juventud artística valenciana con la cooperación de los Circulos de Bellas Artes de Madrid i Valencia*. MCMXIX. Esta escultura adornava antigament el jardí de sa casa, en un recordatori de que va morir prematurament.

La seua ubicació no és gens casual, sino que correspon a la frontera del **Museu Benlliure**, com si volguera cridar-nos l'atenció de no passar per alt la magnífica casa del número 23 de les Blanqueries.

Es tracta d'un edifici de quatre plantes projectat en 1880 per l'arquitecte Vicente Miguel Viñuelas, mostrant un estil sobri en la frontera, pero un interior eclèctic en decoracions classicistes i cenefes valencianes de ceràmica manisera, molt pròpia de la classe acomodada. L'accés a l'edifici es fea per una porta ampla que permetia el pas de carruages al vestibul; dividit en dos trams, pel primer s'accedia a l'escala que conduïx a les plantes superiors, mentres el segon actua d'enllaç entre les diferents dependències de la planta baixa: saleta de visites, despaig, menjador etc.

Totes elles estan decorades en quadres dels dos pintors, obres de l'escultor Mariano Benlliure, de Sorolla i Degrain, junt a diversos mobles tapissats: divans, cadires, tresillos, sillons importats d'Itàlia... i atres objectes decoratius de l'època. Destaca l'estratificació social de cada nivell: una planta baixa en habitacions confortables, un entresol, la cambra principal en mirador de fusta i cristal de colors (hui desaparegut), un segon pis, i un àtic destinat a residència dels criats.

El pati, ocult a la curiositat, va jugar un paper important en la vida i obra del pintor, ya que és una delícia per al recolliment; presenta forma de rectàngul, on les parets més llargues estan determinades per una elevada tanca. A l'entrada del jardí hi ha una plaçoleta en paviment de pedres, llimitada per un banc d'estil valencià d'a on penja un fanalet, formant dos entrades centrals i dos laterals cobertes de frondoses de gesmils que s'emparren entre una estructura de ferro. Les parets estan decorades per vistoses composicions de taulellets en figures costumistes i religioses, no podent faltar els "mocadrets" vert i blancs, com els que adornen el toll de la fonteta central. I en un extrem del pati, una coberta de teules recrea una pica i un allar en paelles penjant, algunes gerres, i llenya tallada al rebost.

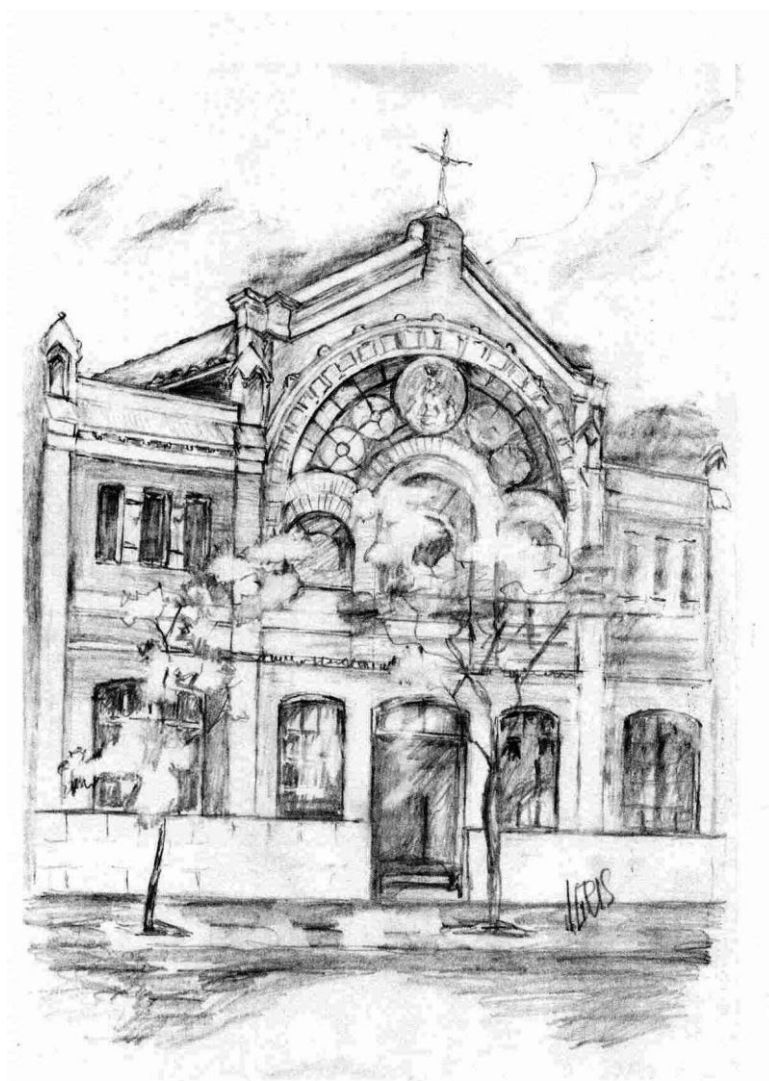
Per tots els costats apareix l'Art estratègicament situat: ací un capitell gòtic, allà una bsasa renaixentista, una clau de volta, un segment de columna, una escultura... peces recuperades d'antics edificis que van alternant-se en bancs de rajola emblanquinada, macetons de flors i geranis, vegetació de madreseva, pins, acàcies, llorers, palmeres i llimoners. I al fondo l'estudi, construït en 1902 en una portalada gòtica en arquivoltes i dos finestres geminades trilobulars, mostrant al visitant un contingut indescriptible per la cantitat d'objectes exòtics: tapissos, armes, troballes arqueològiques, caballets, escurà, llibres... que s'han mantingut tal i com els va deixar el propietari.

Destaca el despaig de treball, i els numerosos diplomes exposats en les parets com a testimoni del gran prestigi adquirit per José Benlliure dins i fòra de les nostres fronteres. També cal fer constar la Sala de Retrats familiars.

A continuació i seguint la mateixa vora, com un testimoni que contrapon l'estètica al pragmatisme, junt a un edifici de 8 plantes revestit d'aplacats d'alumini i celosies de plàstic roig, destaca la magnificència d'una frontera: la **"Asociación de Beneficencia Domiciliaria de Nuestra Senyora de los Desamparados"**.

Segons el *Diario Mercantil de Valencia*, el 26 de novembre de 1853 apareix la notícia de la seua creació institucional al carrer Pare d'Òrfens, un lloc tradicional d'acollida, en la finalitat de subministrar assistència domiciliaria als pobres. Va ser iniciativa del pròcer catedràtic don José Vicente Fillol, que pronte va quedar desbordada, per aixó, en 1864 han d'adquirir més terreny: *"Una casa de cuatro cuartos bajos, entresuelo, piso principal, segundo y desvanes, con huerto llamado del Noviciado, del extinguido convento del Carmen, comprensivo de tres cuarterones y tres brazas... sita en la calle del Padre de Huérfanos, antes de la Fabrica"*.

Segons el projecte de Sebastián Monleón, que ascendia a 374.300 reals de velló, s'edificà un nou centre assistencial de més capacitat, que permetia socórrer als indigents, ocupant-se també de la lactància infantil de les dones malaltes, i una escola de pàrvuls... acollint un total de 568 persones.

Resulta un esplèndid conjunt acadèmic de dos plantes i traçat noble, en revestiments d'ordre jònic, molt discrets, en el qual predomina el sentit funcional i constructiu front a la decoració, reduïda a una soculada de taulells. Incorpora també un claustre interior de dos plantes en columnes de ferro i bigues de fusta, que s'ha convertit en el pulmó vert d'un l'edifici que be mereix un passeig per les balconades i l'ombriu dels ficus. L'autor del projecte ho justifica en la memòria tècnica, quan indica que: *“En edificios de esta naturaleza ha de servir de norma la sencillez, revestida de cierto carácter adecuado a la Institución”*.

Actualment passa desapercbut i sense cap perspectiva visual per haver quedat rodejat de noves construccions, assumint la funció de coleje infantil. Però l'element del conjunt que destaca arquitectònicament és el **Saló de Racionistes**, que mira al riu (Blanqueres número 15), conegut popularment com: “el Reparto”. Va ser construït en 1866 per l'arquitecte Vicente Arnau, el qual aplica les últimes novetats del racionalisme europeu utilitzant ferro laminat com a element decoratiu que combina la funcionalitat i l'elaboració artística. Es tracta d'una elevada nau longitudinal en coberta de zinc a dos aigües i dos espais laterals a menor altura, formats per la continuació de finestrals acristalats per a allumenar el recint; que es sustenten en peces

ornamentades de ferro forjat, imitant a banda i banda dos llogetes corregudes que li donen un aspecte solemne i acollidor baix un gran quadre de la Verge.

La frontera, de rajola, mostra una composició simètrica molt decorativa, estructurada horitzontalment en dos plantes i presidida per una talla de la Mare de Deu. Destaca el cos central format per tres amples finestres de mig punt rodejades per la vidrera superior i una treballada senefa semicircular, rematant la coberta una moltura a la manera jesuítica i una creu de ferro artesanal.

Seguint el passeig per les Alamedetes, a continuació s'emmarca una placa de marbre rectangular, colocada en octubre de 2007 en una inscripció que resa: *A la capacitat del poble valencià per a superar les catàstrofes i adversitats. En els 50 anys de la ribua. Ajuntament de València.*

Al seu costat comença el llac que conforma una font, construïda en l'any 2000, en sortidors aliniats de diferents inclinacions i altures, chorros intermitents que deixen l'aigua en suspensió. Darrere, descansa impassible un om retorçut que les plantes trepadores han cobert de verdor. Davant d'ella i mirant al carrer, tenim una escultura de bronze a ran de terra nomenada "**la niña de las coletas**", asentada sobre un pedestal i en els peus descalços, sostenint entre les mans un llibre obert. És obra de José Esteve Edo, i va obtenir medalla d'escultura en l'Exposició Nacional de Belles Arts de Madrid de 1968.

A continuació trobem el bust de **Federico Mistral**, el poeta diví de la bella Provença, que va dir allò de: "la llengua valenciana és una de les més dolces i de les més amistoses de l'Imperi del Sol"... Va néixer en França en 1830, rebent el premi Nobel de Lliteratura en 1904, i va morir en 1914. És una obra de Luis Bolinches esculpida en marbre, que estava anteriorment en la plaça del Comte de Carlet, regalat en 1933 per la societat Lo Rat Penat a l'Ajuntament de València. D'esta efemèrides cultural tenim notícia en la revista *Valencia Atracción* (desembre, 1933) il·lustrada en una fotografia de Vidal Corella. El pedestal de pedra sobre el que s'alça també és del mateix escultor.

Darrere d'este lloc, en el pla de Tosca apareix dibuixada una escala de baixada, en la particularitat que no està adosada longitudinalment al mur, sino que s'esten perpendicularment en direcció a un edifici aïllat enmig del riu, del qual desconeixem la seua funció.

La següent fita ornamental pren la forma d'una font escultural en forma d'una deesa pétrea sobre un pedestal de prisma, que actualment mostra els braços destrossats. Va carregada a l'espala en el corn de l'abundància, d'a on li brollava l'aigua per damunt caent a una base de marbre decorada en quatre ovals.

I uns metres avant apareix l'escriptor José Martínez Ruiz "**Azorín**", (Monòver 1873 - Madrid 1967). Es tracta d'un bust en bronze tallat per la mà de Vicente Gómez López, el qual s'alça sobre una llosa rectangular on figura l'escut de la ciutat; i baix, l'inscripció *Valencia a Azorin. Any 1969.*

Al seu costat i a l'ombra d'un ciprer, tenim un altre bust del pintor valencià **Pedro Ferrer Calataiud** (1860 -1944) obra de Rafael Rubio Rossell. Va ser esculpida en 1922, també en bronze, i fon donada pel fill del pintor a la ciutat de València.

Unes baranes frontals de pilastres anuncien la fi d'esta primera Alamedeta, donant pas a l'ampla embocadura del segon pont de pedra, actualment rodejada de palmeres. I enfront el carrer de Moret, el lloc on estava el portaló obert en la muralla per Jaume I per accedir als Roters, la plantació de "rotes" o garrigues... i a la "Pobla Vella", que era un antic burdell desal·lojat, i també a l'iglésia de la Santa Creu, derrocada en 1854, de la que només queda el nom i la columna toscana que presidix l'assossegada placeta actual.

Per damunt dels teulats aguaita la torreta d'un mirador particular, mantenint el vell costum d'escodriñar el paisatge immediat, les precioses vistes que hi haurien des d'aquella perspectiva de campanars i cúpules... El Carme, Sant Llorenç, el Salvador, el Micalet, els Trinitaris... *la ciudad de las trescientas torres* que tan encertadament va batejar Victor Hugo.

I de sobte, nos trobem a l'entrada més majestuosa que mai ha tingut València: El **Portal dels Serrans**, de 1398, edificat al mateix lloc a on s'emplaçava l'antiga *Bab al - Qantara* de la

muralla islàmica, la “porta del pont” que llavors ya existia enfront, mentres que la Crònica del Sit la denomina *Puerta de Roceros*, en clara alusió semàntica als roters del costat. En les seues immediacions estava ubicat el primer port fluvial de la ciutat, a on chicotetes embarcacions remontaven el riu des d’un moll de fusta en la plaja, ya que durant sigles, València va mancar d’un port marítim en condicions, degut a que la seua costa baixa i plana no oferia protecció adequada als barcos, i els corrents d’arena inutilisaven els successius embarcadors que es construïen.

Sobre les torres, poc podem afegir que no s’haja explicat d’este monument excepcional que representava el poderiu i la pujança artística de València, un bastió per a vigilar l’entorn i una defensa que donava seguretat als ciutadans.

Va ser encomanat al mestre de la fortificació militar Pere Balaguer, que les va fer inexpugnables, al temps que les dotava d’una gran bellea artística manifestada en la pròpia volumetria, tan arrogant com un arc de triumf... la disposició exagonal de les parets, els merlets adosats a tres quarts d’altura, a més dels elements ornamentals com el cordó de rosetons que les envolten, les gàrgoles, o el panell tallat de filigrana gòtica sobre les dovels romàniques de mig punt. La robusta porta de fusta de ferrages originals, la campana rovellada o la fosa perimetral que les defensava, són atres elements indispensables per a entendre la seua singularitat.

L’interior, diàfan i visible a la ciutat, es configura en tres cossos d’edifici rematats en bòvedes ogivals de robustes nervadures, unides per claus tallades i polícromes. I dos escales, que ademés de la lateral afegida posteriorment, conduïxen a la terrassa almenada, d’on la panoràmica resulta d’una bellea impactant. Mires a on mires, València es manifesta exuberant, més viva que mai, destacant als seus peus la silueta verda i lluïda del riu que nos acompanya.

Pero entre tanta bellea arquitectònica i les gestes històriques que varen protagonisar, no podem oblidar l’us de les torres com a presó, arribant a rebre el nom propi de ***Las cárceles de Serranos***, en ser traslladades ací l’any 1586 per haver-se incendiat la presó de la Casa de la Ciutat, casualment durant la visita del rei Felip II, aixina ho decidiren els Jurats aportant 300 lliures “*per obs de adovar les torres del portal dels Serrans per a presons dels nobles é sala per als jutges del Real Consell*”. Estes obres implicaren posar reixes i tabics trencant l’harmonia de l’estructura inicial, creant dependències lògobres com “la canyeta”, “el cubil”o “la comuna”... que durant sigles foren morada de presoners.

Cal ressaltar que ací només tancaven als cavallers o als opositors polítics, mentres que els presos comuns foren ubicats en Sant Narcís, en la casa confraria dels mercaders catalans ubicats en la ciutat. I les dònes en Quart... D’esta manera estigueren fins a 1812, quant en el sege dels francesos, els presoners foren traslladats al gremi de sabaters del mur de Santa Ana, molt prop de les torres, rebent el nom de *la Galera*.

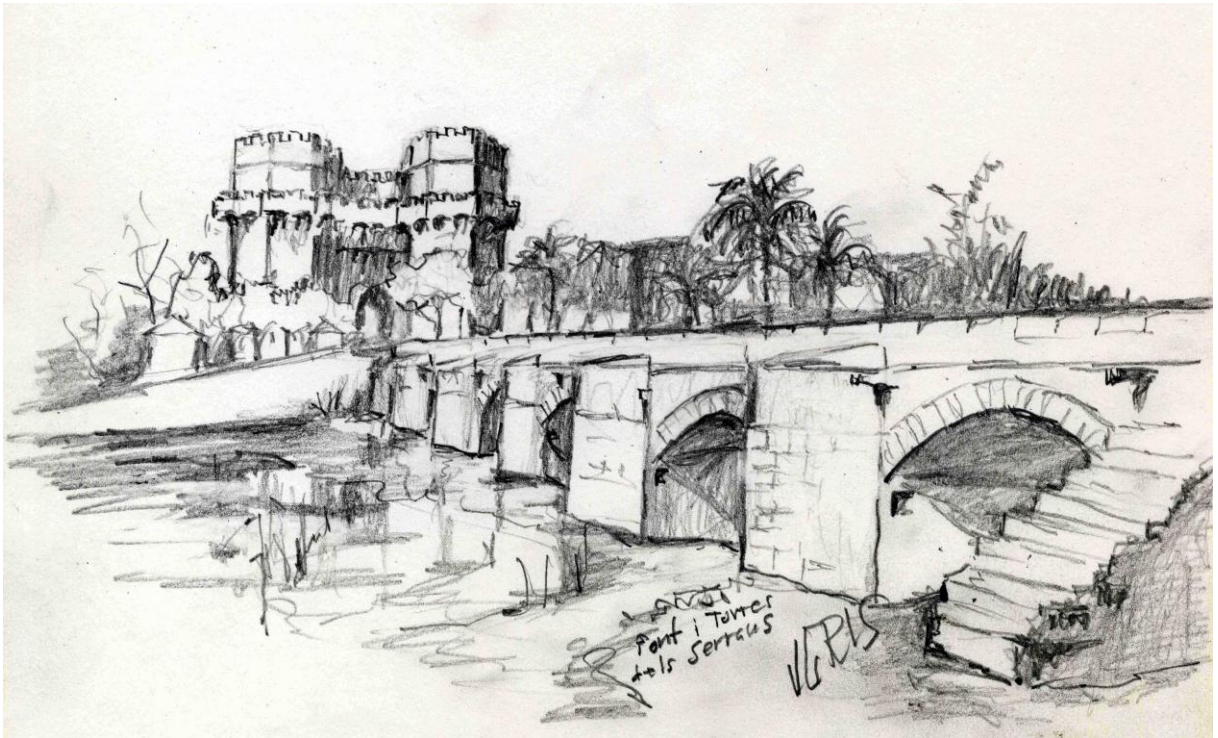
Derrocada la de Sant Narcís, en 1873 torna la presó dels Serrans com a *Carcel del Partido*, estant en funcionament fins l’any 1888, traslladades al Convent de Sant Agostí, moment en que cantaven una lletra popular:

Adiós, Torres de Serranos

con todos sus entresijos,

que tus músicas sonoras

son las cadenas y grillos

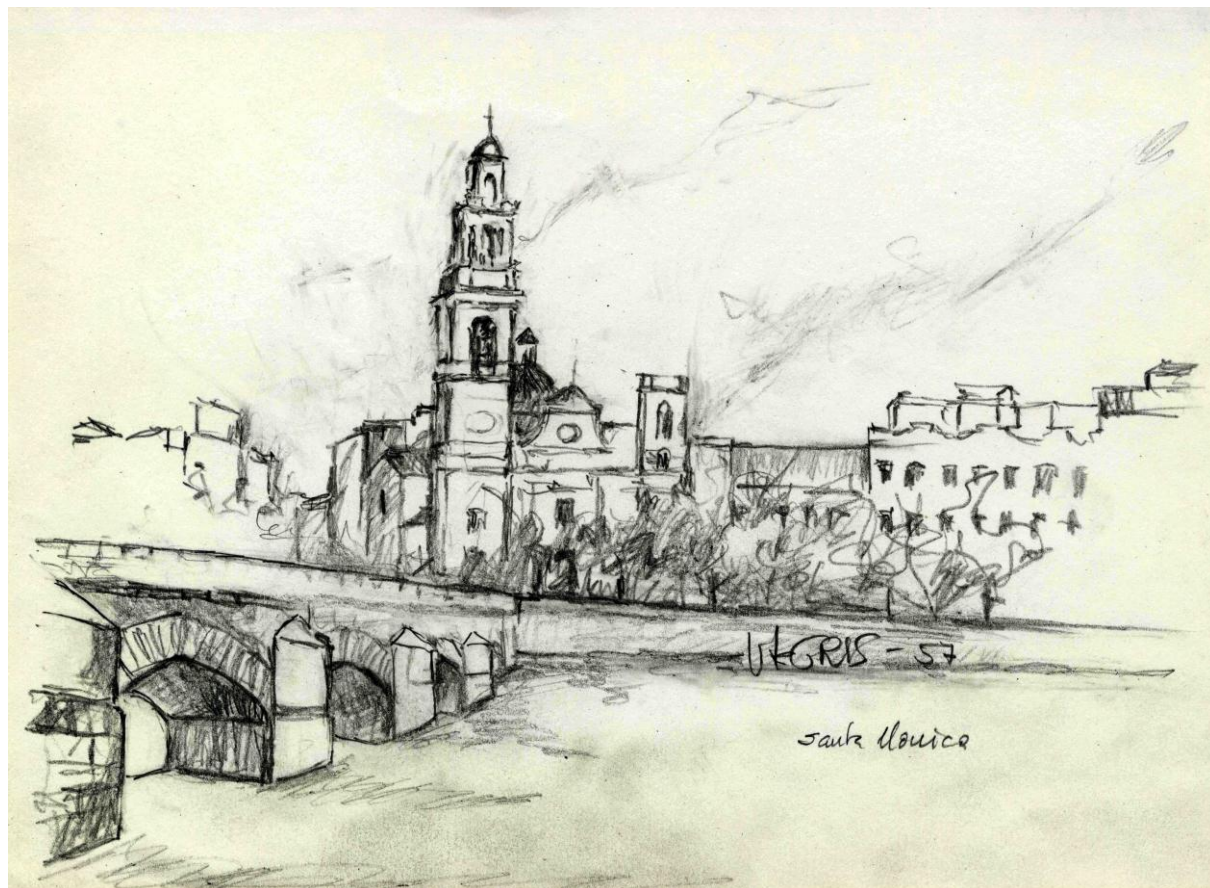
Ara creuem el **Pont dels Serrans**, derrocat per les riuades i reconstruït en nombroses ocasions, un vell pont de fusta que el relacionen en una pasarella romana. Contenen els cronistes que va ser eixamplat pel moro Abd al Aziz com a entrada nord de la medina Balansiya, i reforçat en el segle XIV durant la construcció de les torres, però no serà de pedra fins l'any 1518; és per tant el segon en antiguetat a continuació del Pont de La Trinitat.

Fon bastit per Juan Bautista Corbera, pedrapiquer i Mestre de la Ciutat, i disposa de nou arcs rebaixats executats en carreus de pedra picada. Tenia dos casillics de pedra, un d'ells era la Santa Creu, obra de l'imaginer Juan Gilart, representant la creu patriarcal de la l'iglésia de Sant Bertomeu, hui desapareguda, adornada per un àngel i tres chiquets. En la seua base havia una inscripció alusiva, datada en 1538. L'altre casillic va ser col·locat en 1670, representant a San Pedro Nolasco i quatre figures locals, tallades per Pere Lleonart Esteve. Tots aquests elements ornamentals foren destruïts en 1809 per a evitar que les tropes franceses es parapetaren darrere.

En l'actualitat no mostra cap escultura ni adorns en la balustrada, i està en fase de restauració. Només podem destacar la rampa original escalonada per a baixar al llit del riu, on cada dijous montaven la fira cavallar, l'estampa costumista dels espavilats "tratans de ganao" en gorra i brusó oferint el millor rocí al desconfiat llaurador de l'horta. O la dels barbers afeitant cara sol en el bací i la navalla a la ma... o els chiquets jugant a birles... imatges que contava Blasco Ibáñez en la novel·la *la Barraca*. També els gravats i les fotografies antigues mostren l'imatge plàstica del pont en les torres de Serrans al fons, l'hem vist reproduïda en assalts de guerra, entrades triomfals, tràfec d'animals, traguers en carros, els primers rabachols i tramvies... sempre enfocats des de la mateixa perspectiva, sense donar-nos compte que el pont permet una altra possibilitat estètica mirant en direcció contrària: a la **Plaça de Santa Mònica**.

Està presidida per l'iglésia del mateix nom i l'asil de beneficència, un conjunt edificat sobre l'antic convent d'agostins descalços, fundat en 1603, actualment a càrrec de les religioses dels Ancians Desamparats. Aprofitant part de l'obra anterior, l'arquitecte José Camaña projecta un edifici al voltant dels dos claustres antics en arcades de mig punt, que responen al model tradicional, incorporant també a la resta de l'edifici una decoració rica en elements medievals que li conferixen un estil auster i molt rigorós. La part més decorada és la capella interior, d'estil neogòtic i construïda en 1915.

L'iglésia adjacent es va començar a construir en 1630 en un estil totalment diferenciat, destacant el gran valor de l'arquitectura barroca. Ha seguit restaurada en diverses ocasions, especialment per causa de les riuades. El campanar és més recent i és obra de l'arquitecte Javier Goerlich Lleó, el qual es va inspirar en l'estil tradicional valencià; fon afegit en 1915 i coronat despuix de diverses intervencions.

Segons diu la tradició, en ella es troba la columna a on va ser lligat Sant Vicent Màrtir quan era conduït presoner des de Saragossa a València per a ser martirizat; i segons resa en una inscripció, esta columna estava en la casa-fonda que antigament havia a espales de l'iglésia. Des de 1974, enmig la plaça hi ha una illeta ajardinada a on destaca un monument de marbre blanc dedicat a la fundadora Santa Teresa Jornet. És obra de l'escultor Manuel Silvestre, representant monges que atenen un vellet desvalgut, tres figures dretes sobre un pedestal rectangular, on resa una emotiva dedicatòria.

I ací comença el **Carrer de Sagunt**, conegut antigament com el Raval de l'Alcúdia per l'alteró tan pronunciat que ocupava, motiu pel qual les aigües inundades solien decantar-se sempre cap a Marchalenes. Per l'afluència de viagers que el transitaven, oferia una gran densitat de poblament, comerços i edificis religiosos, només cal observar el pla de Tosca, on apareix a l'embocadura el magnífic convent dels agostins, emmarcat en dos campanars a cada costat. Aixina el descriu Carlos Beramendi en el seu periple per terres valencianes en 1797: *"La calle de Murviedro es muy dilatada y está provista de todo género de comestibles..."* També el nomena Cavanilles dos anys abans: *"En la calle de Murviedro principia el Camino Real de Barcelona, y es un arrabal tan capaz, que podria por si sola formar una ciudad decente"*.

Aprofitant la traça de l'antiga ruta, tenim notícia de mansions importants com era l'hort del Duc de Sogorp, el del Marqués de Quirra, el del Baró de Ruaya. Edificis públics ja desapareguts com l'Hospital, el colege de Mercedaris i la lleproseria de Sant Llàzer, d'a on encara queda la capella convertida en parròquia. I els convents de Sant Pedro Nolasco, Sant Guillem, i

el de monges de Sant Julià, del qual només es conserva l'antiga portada, reubicada en els Vivers en 1952, d'estil barroc i formada per dos cossos; en la part superior figura un cor travessat per dos fleches, i la data de 1687, més amunt, sobre una venera apareix l'imatge del sant.

A mitjan carrer estava la **Torre de l'Unió**, en l'entrada del camí de Moncada, i al final, el convent de Sant Antoni, convertit en punt de reunió per a la benedicció dels animals. Recents excavacions arqueològiques a l'altura del número 22, documentant un refugi de la guerra civil, han tret a la llum un important recinte funerari romà situat a 4'50 metres de profunditat, que junt a les troballes ibèriques del carrer de Ruaya, situat pocs metres avant, donen testimoni de l'importància històrica d'esta ruta, considerada la Via Augusta que arribava de *Tarraco*.

Pero no nos desviem del nostre passeig fluvial i tornem a la Plaça dels Furs. Al costat dels Serrans, en una illa ajardinada, apareix una vella àncora de ferro i fusta, de grans dimensions, tombada sobre un túmul de pedres que imiten el fondo marí. Va ser una donació de la Lliga Naval Espanyola, de quant el museu naval estava ubicat en la planta baixa de les torres.

I enfront, reviscolen **les Alamedetes** realçades per nous monuments, com les dos esfinges de pedra que es miren cara a cara. D'autor anònim, estan datades en 1838, i originalment es trobaven flanquejant la vella escalinata de baixada al riu. Representen un cos de lleó en cara de dona, van vestides a la romana, duen una cinta al coll i flors en els cabells, tocades en un vel que els cau sobre els muscles. S'alcen sobre un alt pedestal rectangular que les situa impunement a l'altura de les persones.

Al costat tenim el bust del pintor **Salvador Tuset** (1883 - 1951), un bronze verdós realitzat per la seua filla Amparo, que fon inaugurat en 1973 com un obsequi del Colege Oficial de Professors de Dibuix.

I apareix l'entranyable **Pont de Fusta** construït per a enllaçar el carrer de Navellos (abans de Sant Llorenç) en l'estació del trenet elèctric. La seua existència és deguda a l'entrada en servici de l'**Estacioneta** de la Societat Valenciana de Tramvies, i més tart dels ferrocarrils de via estreta (FEVE), concessionària de les línies de València a Llíria, Bétera i Rafelbunyol, promogudes a partir de 1887.

Segons la notícia de *las Provincias*, del 7 de juliol 1892, este pont no es va fer com a obra definitiva: "pues la Sociedad abriga el pensamiento de levantar un nuevo puente de hierro...", es va bastir de fusta i media 157 metres, per 2 d'amplaria i 5 d'altura. En 1893 ya es va construir de ferro, sense

més fusta que els “taulons de Flandes” transversals del paviment. Va costar 19.708 pessetes, però només va durar quatre anys, fins que va ser derrocat per la terrible riuà de 1897. Tornat a reconstruir de ferro, es va mantindre en peu fins la de 1957, quant va ser bastit provisionalment per l'exèrcit. I als anys 70 va ser edificat en formigó, de manera diferent a l'original, però mantenint la condició de peatonal.

L'estació és de l'arquitecte Joaquín Belda Ibáñez, i presenta dos altures, la de baix per al trànsit de passagers en una preciosa soculada de taulells, i la superior per a l'administració. Manté un estil acadèmic resolt de manera senzilla i simètrica, buscant la perfecció a partir del joc de volumetries i les formes classicistes, sobretot en la frontera que recau a la plaça, rematada en frontons d'imitació paladiana.

En l'implantació del Metro va deixar de funcionar, s'ha reurbanitzat el seu entorn i en l'actualitat és la seu de la policia autonòmica.

Les Alamedetes, poc a poc van estretant-se fins convertir-se en una filera d'eucaliptus, i és ara quant al pretil trobem una nova talla monumental, el grup escultòric senyalant el lloc en el qual, segons la tradició, va encallar l'any 1250 l'imatge d'un Crist crucificat que venia navegant contra corrent, una talla romànica que hui dia es troba en l'Iglésia d'El Salvador. L'escultura de marbre va ser esculpida per Jesus Castelló, i representa a Santo Tomás de Villanueva sostenint l'imatge rescatada. Es tracta d'una rèplica de l'original que havia dins d'un casilici que va desaparèixer, com tantes altres coses en 1809, durant la guerra de l'Independència.

A l'embocadura del carrer del Salvador es trobava el **Portal de la Trinitat** o dels Catalans, per situar-se al barri dels repobladors procedents de Lleida i els comerciants gironins del gremi de Sant Narcís. Va ser una reconstrucció a càrrec de l'obra nova de Murs i Valls de l'anterior islàmica nomenada *Bab Al - Warraq*, “Porta de Ponent”, també era coneguda com la Porta de la Fulla. Estava formada de manera convencional, per dos torres bessones de planta quadrada, rematades de merlets i unides per un cos central on s'obria la típica arcada de mig punt.

Conten els cronistes que va ser clausurada en diverses ocasions per la proximitat de la presó, així ho recull Antonio Ponz en la seua visita a final del segle XVIII:

“Después de la puerta de los Serranos hay otra que no tiene uso, llamada de la Trinidad, y enfrente de ella, de comunicación otro puente a un barrio o calle llamado de Alboraya. Esta calle está tirada a cordel, y sus casas, aunque pequeñas, son muy aseadas y cómodas, teniendo todas ellas un jardín proporcionado”.

I arribem al **Pont de la Trinitat** situat enfront del portal. Segons apunta Roc Chabàs en la revista *El Archivo* (nº VIII), en 1279 ja s'estava construint un pont de pedra en este mateix lloc, però no està documentat fins l'any 1402; per tant, seria el més vell de tots els de fàbrica. És tan robust, que mai ha segut derrocat per l'aigua, i també és l'únic que ha conservat el primitiu disseny ojival de les nou arcades que el sustenten.

Dels elements originals que ha perdut podem citar les dos escales laterals de baixada i els dos casilicis de l'entrada en imatges de Sant Bernat i la Mare de Deu, derrocats en 1823 durant una incursió carlista. Al seu lloc, posteriorment es col·locaren les escultures que adornaven el Pont de Sant Josep, com he dit adés.

Antiga Porta de la Trinitat

Poc més podem afegir del pont que conduïa a un altre lloc emblemàtic: El **Raval de la Vilanova**, un poblament migeval que fou el naixement de l'actual carrer d'Alboraya, que no hem de confondre en la Vilanova del Grau, on havia dos referents històrics de la ciutat: el Convent de Carmelites, emplaçat a mitjan carrer, i en l'embocadura, el **Monasteri de la Santíssima Trinitat**.

Fundat en 1446 per la reina Maria de Castella, esposa d'Alfons el Magnànim, sobre l'emplaçament d'un antic convent de trinitaris i l'hospital de Sant Guillem, de 1256, lloc on va viure entre les monges clares i on està soterrada. És un magnífic exemple de la perfecció dels arquitectes i picapedrers del segle d'or valencià, utilitzant el gòtic en els espais sagrats, i aplicant al restant de l'edifici la severa funcionalitat conventual. El conjunt consta d'iglésia, cor, sacristia,

claustre major, sala capitular, refectori, locutori, escala, horta i un antic claustre d'entrada, l'únic vestigi de l'antic cenobi.

L'accés a l'iglésia es realisa des de la plaça i per un lateral. En la frontera s'obrin tres portes, la principal és d'estil gòtic flamíger flanquejada per nou arquivoltes en capitells decorats i un timpà superior; ací podem trobar una estàtua que representa a Santa Clara, i a l'esquerra de la porta una làpida commemorativa relativa a Sor Isabel de Villena, l'abadesa que tant va impulsar la vida cultural i el patrimoni artístic del convent. El temple està situat al costat sur del claustre, és d'una sola nau en capelles entre contraforts, mostrant una ornamentació barroca de fins del segle XVII, que oculta l'estil original i desconcerta un tant al visitant. A banda i banda de l'altar s'obrin dos magnífiques portades barroques policromes, obra de Juan Bautista Pérez.

El cor elevat ocupa dos trams de la nau de l'iglésia, decorat en numerosos quadres i dona accés a l'archiu i la sala capitular. El claustre ordena el conjunt i està dividit en dos plantes, d'estil gòtic i de gran bellea per l'harmonia de línees i l'esplèndida talla de les galeries, cobertes en arcs apuntats i pilastres. Formant angle en la capçalera de l'iglésia, se situa el sepulcre de donya Maria de Castella, un sarcòfac on es representen tres escuts portant les armes reals.

Convent de la Trinitat

El convent fon abandonat durant la guerra de Successió i patí greus destruccions en la Guerra de l'Independència, en l'ocupació del monasteri per les tropes franceses que saquejaren l'iglésia. La Desamortisació, la guerra civil i la riuada de 1957 foren atres moments difícils per al monasteri, pero a pesar d'això, encara conserva valioses obres artístiques, i continua habitat per les monges clarises. En 1983 va ser declarat Conjunt Històric Artístic Nacional, i afortunadament s'ha recuperat l'arquitectura setzentista dels edificis anexo que miren al riu, reforçant més encara el paisatge històric de l'entorn.

A la dreta, en la Volta del Rossinyol, abans exhuberant de parres i ombrius, s'exhibien dos torretes de miramar, just darrere del rodat de l'alqueria i **Hort de Frigola**, adquirit en 1683 per

l'arquebisbe Tomás de Rocabertí per a la fundació del **Colege de Sant Pio V** com a residència de missioners i de clercs menors. Va ser començat per l'arquitecte Juan Bautista Pérez Castiel en 1683, acabant l'iglésia en 1744 el seu nebot Juan Pérez, despuix de molts canvis en el disseny original.

L'edifici està compost per dos parts diferenciades: el Colege i el temple. El primer presenta una planta quadrangular que s'articula al voltant d'un claustre de tres pisos en cinc arcs per banda, cridant l'atenció els dos superiors que estan tapiats. La frontera té una línia neoclàssica i es compon d'un cos central format per planta baixa i dos pisos en diversos finestrals, i a cada costat una torre quadrada de major altura que el cos central, donant-li un aspecte de palau fortificat, com pot paréixer el de Cervelló. Tota ella es corona en una cornisa de mènsules, boles i pinàculs. En el centre geomètric es situa l'entrada principal, en una gran balconada superior lluint l'escut de l'Acadèmia de San Carlos, d'a on és la sèu.

L'iglésia s'adossa a l'esquerra del palau en una inusual planta octogonal coberta de gran cúpula de teula vidriada blava, que s'ha convertit en el referent iconogràfic del conjunt; és de grans dimensions i dos cossos en llinterna cenital, reconstruïda recentment en haver segut derrocada en 1925 per motius de seguretat. La frontera de cantereria també mostra dos cossos: l'inferior de pilastres dòriques flanquejant la porta del temple, i sobre ella un relleu que representa al papa Pio V. El segon cos està format per pilastres jòniques emmarca una finestra rematada en una talla que representa la Resurrecció i les inicials dels Regulars Menors. Més amunt un àtic en l'escut de l'arquebisbe Rocaberti, i en la coberta una creu.

Al costat de l'iglésia i a la zona trassera s'han habilitat noves estàncies per al **Museu de Belles Arts**, una de les pinacoteques més completes d'Espanya. Este edifici té una curiosa història per la diversitat d'usos a que va ser destinat. Quan la guerra de l'Independència fon residència ocasional de José I, germà de Napoleó. El general Elío, capità general de València, en 1819 el destinà a acadèmia militar. A continuació, serví com a primera sèu de la Casa de Benificència (1820-1826). I en 1843, s'instalà l'hospital militar fins que va ser traslladat a un nou edifici. Durant la guerra civil també va ser Hospital Militar, i despuix de moltes reformes d'adaptació, en l'any 1946 va ser la sèu del Museu Provincial de Belles Arts.

Sant Pio V

El Palau del Temple

Epílec

I ací acaba el meu recorregut, a les portes de la noble Acadèmia que em va ensenyar a dibuixar quan yo era un chavalet i acodia diàriament, carregat en carpeta i llapisseres, per la mateixa ruta que vos acabe de relatar. Normalment la recorria en tramvia, pel carrer de Quart fins al Mercat Central, pero també a peu, caminant apressuradament entre monuments de pedra i inscripcions antigues, de els quals, encara no coneixia el seu significat ni havia deprés a estimar-les.

Este edifici m'impresionava, encara recorde la quietut, la frescor i els bancs del claustre, la palmera, el macetó central i aquell sarcòfac paleocristià a on dien que havien soterrat a Sant Vicent. Recorde com passàvem a jugar als Vivers per una portalada plateresca, “**la Porta dels Porrots**” provinent del palau del Duc de Mandas, la qual haguérem de dibuixar en repetides ocasions degut a la seua dificultat pictòrica. Solíem treballar també l'estàtua titulada “Despertar”, signada per Julio Benlloc en 1916, l'entorn de la qual està decorat per un safareig i una pèrgola sostinguda per vint columnes jòniques.

Si fea bon orage dibuixàvem assentats en terra les deeses de Ponazanelli que havia disperses pels jardins: Venus, Diana, Apolo, Cronos... o el bust d'ilustres valencians que presidien els passejos: Roc Chabàs, Constantí Llombart, el poeta Querol... o la rèplica lliure de la Dama d'Elig, la més difícil de reproduir.

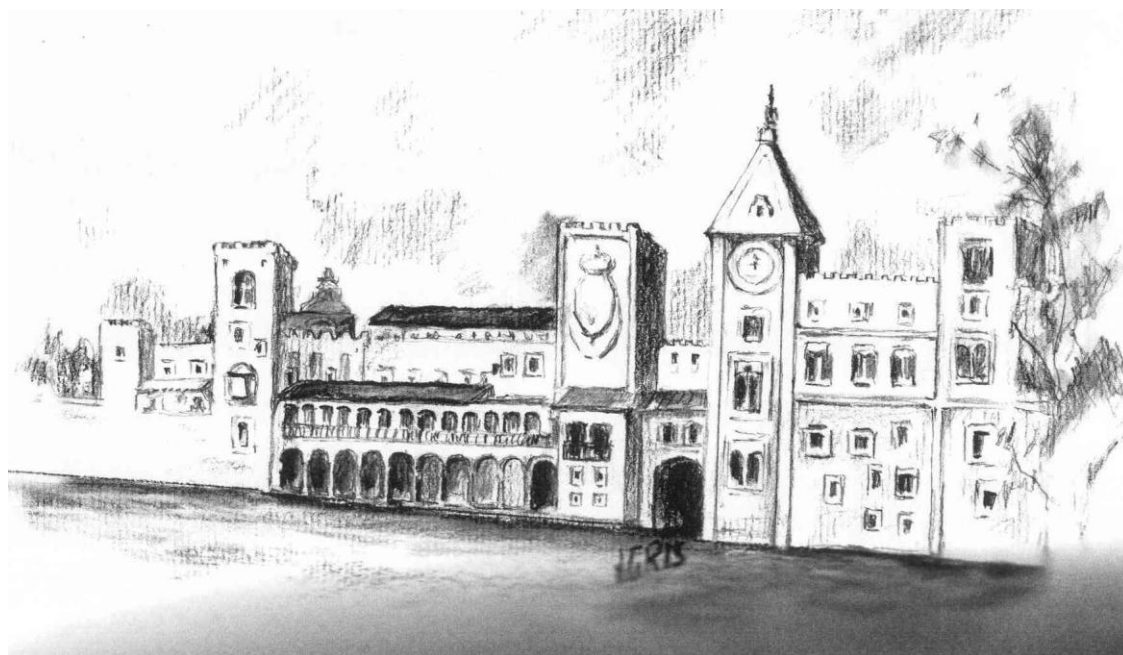
Hui, cinquanta anys més tart em trobe allí enfront, resguardat del trànsit intens en una de les llunetes del pretil, contemplant en gran angular la visió que tinc davant, l'actual, i la pretèrita que m'imagine... com aquella que he vist en “la Naumàquia” de 1755, una de les imàgens més espectaculars i plàstiques de l'història, que ilustrava l'obra de Tomás Serrano sobre el tercer centenari de la canonisació de Sant Vicent Ferrer, potser la que millor representa el maridatge entre la ciutat i el riu. El dibuixa reblit artificialment fins a mitjan caixer, i al públic observant la batalla naval des de tribunes i llongetes distribuïdes pels pretils, entre els ponts del Real i el de la Trinitat, tot això captat des de Sant Pio V.

A la meua dreta veig el Pont de la Trinitat, a continuació imagine el rodat de l'hort i l'espadanya de l'Ermita de Sant Jaume, una capella antiquíssima donada pel rei conquistador a l'Orde de Santiago, confrontant en l'actual placeta del Comte de Carlet. I llinder al carrer de Boix, començaria la paret lateral i els contraforts del desaparegut convent de Nostra Senyora de la Soletat, dels trinitaris descalços, construït en 1652 i derrocat en 1879, dels quals només ha quedat el testimoni d'una antiga fotografia que m'ha fet reflexionar molt sobre la pèrdua del patrimoni arquitectònic i cultural.

Observe la plaça del Poeta Llorente, presidida per l'altiva estàtua del pintor xatívi José Ribera *l'Espanòleto*, a on la muralla islàmica tenia emplaçada la porta *Bab Ibn-Sajar*, orientada a La Meca i protegida per la torre d'*Alí-Abú-Fad*, lloc on els sarraïns issaren el pendó en senyal de rendició. I al seu costat, els dos campanars de l'iglésia montesiana i el Palau del Tremp (el Temple), dit aixina per haver pertanyut a esta orde guerrera, abans de la seua dissolució.

Absort en el paisage, la vista segueix escodrinyant en l'imaginació i l'ajuda d'un antic gravat, com seria la **Porta del Real** que tancava la plaça dels predicadors, la qual fon eixamplada en 1801 en una estructura classicista de tres cossos i remat d'escultures alegòriques, que junt als casalicis de Sant Vicent Ferrer i Sant Vicent Màrtir completaven l'estampa monumental d'aquell entorn, hui obert a la plaça de Tetuà. També fon derrocada en 1865, encara que va ser reconstruïda a l'eixida del camí de la mar.

I el pont confrontant, el Pont del Real, aquell de fusta que es va enfonsar pel pes de tantes persones en la visita de Carles I, el qual conduïa a l'Almunia d'Abd-al-Azid, la residència paradisiàca dels reis moros; que va ser reconstruït de pedra i cimentat en les nobles làpides del desaparegut cementeri de Sant Doménech.

El Palau Real

I el **Palau Real**, l'alcàsser de les trescentes claus, dit aixina per la quantitat d'habitacions que tenia, habilitades per a la cort dels monarques, virreis i capitans generals. L'edifici era tan gran, que la frontera media 200 metres, ocupant des de l'Acadèmia a l'actual carrer de Monforte (segons les excavacions arqueològiques de 1986), i estava flanquejat de torres fortificades.

Es componia de dos conjunts ben diferenciats arquitectònicament: el palau vell i el palau nou. El vell correspondria a l'antiga Almúnia, mentre que el nou era de nova planta, reconstruïda per Pere el Cerimoniós (1336-1387) en resultar incendiada per les tropes castellanques, amplificada posteriorment pel rei Alfons el Magnànim (1416-1458). Els dos recintes giraven al voltant de patis interiors, capelles i amples jardins situats darrere, que part d'ells són hui **els Vivers**, arribant fins "Palqueria de Canet". I contenen, que les estàncies del rei se situaven en la torre principal o dels Àngels, fàcilment identificable perquè en ella campejava un gran escut real. Fins al segle XVII el seu estil era gòtic, quan va patir una gran transformació modificant la seua estructura, més academicista, la que podem apreciar als pocs gravats que sobreviuen.

Ya hem dit adés, que en una mostra suprema de desfici, en 1810 també el derrocaren. Part de les restes dormen soterrades en la montanyeta i baix de l'asfalt del carrer General Elío.

Veig la tanca dels Vivers, de ferro forjat, sostinguda per un sòcul de pedra i pilastres de rajola rematades per pinàculs.

I dos portes romàntiques en lletres dorades, aquelles que abans protegien la Glorieta... D'enfront, encara recorde l'esvelt minaret del **Palau de Ripalda**, obra de l'arquitecte Joaquín Maria Arnau i construït en 1891 com a residència de la comtesa de Maria Josefa Paulin de la Peña. Era un edifici neogòtic però poc convencional, pintat de blanc i de cuidada estètica, com si s'haguera inspirat en un conte infantil, una imatge molt present als reportages gràfics de l'època, fins que desgraciadament, un dia del més d'agost de 1967 va ser també defenestrat...

Veig les estructures modernistes de l'Exposició Regional, la font barroca de les Quatre Gràcies i les torres blasonades d'entrada a l'Albereda, que era com "el Prado" de l'aristocràcia

valenciana, d'a on encara es recorden les tres cúpules daurades i jagantines del Pabelló Municipal de la Fira de Juliol.

Passeig de l'Albereda

La muralla islàmica giraria a la dreta cap a l'Hort de Pere Teuls, el molí de Beltran i el portal de la Xerea, enfront del convent de Sant Doménech, atra glòria del primer gòtic. Mentre que la muralla cristiana continuaria rodejant la Ciutadella fins la Porta de la Mar i la torre de l'Esperó, girant 90 graus cap al Portal dels Judeus i la Russafa.

Pero aquella *“ciutat de moros edificada a llurs costums, estreta i mesquina, ab molts carrers sense eixida, coberts, revoltats e ab altres deformitats...”* ya ha passat a l'història, i a partir d'ací comença el nou temps. L'Obra Vella deixa pas a l'obra nova, i el Túria s'escorre per davant l'antic Raval del Convent del Remei coronant les Grans Vies de l'Eixample, per l'Estació d'Aragó, la “via Churra” tan familiar als valencians... pels funerals de la fàbrica de llevadura i la paperera, el passeig de l'ermita de Monteolivet i el camí de les moreres que el conduirà a la mar entre canyes, ramats i pastures.

Els nous temps li vindran també al riu, convertint-lo completament en parc públic. En 1987 s'inaugura el Palau de la Música, una de les fites culturals més importants d'aquell moment, en el tram confrontant de la font, les columnes egípcies i l'espill de la llàmina d'aigua. I acte seguit “El Gulliver”, un espai de recreació per als chiquets que gira al voltant de la figura d'aquell jagant tombat a terra.

En 1991 es completen els trams deportius i ajardinats número III, IV i V, situats entre el Pont de Campanar i el de Sant Josep, continuant any rere any en un ritme frenètic. La “Peineta” de l'Exposició es convertix en una senyal de modernitat comparada en els ponts convencionals d'Aragó i de l'Àngel Custodi. El Pont de les Flors donarà vida i color als transeünts, i el Pont del Regne, flanquejat de quatre bèsties mitològiques, és el més llarc de tots en 220 metres.

Pero encara no estava tot dit... València va donar la benvinguda al tercer mileni materialisant una obra inconmensurable en el tram final del riu, un conjunt impactant pel disseny i les formes: el Palau de les Arts “Reina Sofia”, l'Hemisfèric, el Museu de les Ciències “Príncepe

Felipe”, L’Umbràcul, L’Oceanogràfic, l’Assut de l’Or, original pont de maromes (batejat com “el Perniler”)... i els espais indescriptibles de l’Àgora, blancs i blaus com eren les places gregues.

Tampoc podem oblidar els treballs de remodelació de la frontera marítima, que contempla les intervencions ja realitzades en la Malvarrosa, el Port i el Club Nàutic. I molt especialment, el nomenat **Delta Vert**, un projecte integrador de quatre valiosos elements: el Grau, la dàrsena inferior, la desembocadura del riu i la barriada marinera de Nazaret, que té en el **Pont d’Astillers** l’últim testimoni del passat. Concebut pels arquitectes Nouvel, Rivas, i José Maria Tomàs, pretén convertir-se en l’actuació estelar, 170.000 metres de jardí pentinat de canals d’aigua navegables, diverses zones deportives a on s’integra el circuit de Fòrmula I, i vials saludables que donen accés a edificis singulars, com les torres: València, Castelló i Alacant, que seran les més altes d’Espanya.

Eixe és el millor maridatge entre la ciutat i la mar. I també és el valió llegat que deixarà per a l’Història la nostra alcaldesa i la corporació que presidix.

S’ha edificat intensament pels quatre costats, donant la sensació d’un excés de vitalitat despuix de tants anys d’indefinió i de permanéixer al marge de l’història... En quinze anys, la ciutat ha canviat radicalment la fisonomia, utilisant l’oferta urbana com a motor de l’economia i possibilitant una transformació paisagística només comparable als efectes de l’empedrat de 1845, al derrocament de les muralles de 1865 o els projectes d’Eixample dels arquitectes: Calvo, Ferreres, Arnau, Pichó, i Mora... els artífexs que quallaren la València del segle XX.

Hui és l’hora de Norman Foster, Santiago Calatrava, David Chipperfield o Renzo Piano, els artistes que ara dissenyen edificis d’avanguardia en formes blanques, una volumetria envolvent que es somet a l’emoció del pla inclinat i el trencadiç groc-i-blau entre palmeres, com els elements plàstics de la metròpoli posmoderna. Predomina la corba sobre la recta, la assimetria, el dinamisme de les formes i la subtileza dels materials, fòrmules que, com les pictòriques o les escultòriques, constituïxen el millor llenguatge a l’hora de transmetre sensacions. La funció simbòlica d’estes noves construccions té tal transcendència, que més que arquitectura, són un monument per a ser contemplat i disfrutat interiorment.

L’esforç econòmic ha valgut la pena, i València, la València de tots i de sempre, torna a estar de moda com a principi de cada segle. Pero no oblidem, que les ànsies de modernitat han de ser compatibles en l’estructuració racionalisada, no solament del patrimoni històric que cal preservar decididament, sino també dels espais naturals periurbans, que al nostre cas venen representats per tres eixos definitoris: la mar, l’horta i el riu, elements consubstancials al tradicional paisatge de la ciutat.

Respetar tot això és possible, ya hem començat a fer-ho... i el tractament del riu nos ha mostrat el bon camí. Gràcies a la consolidació dels arbres i l’us massiu de les instalacions, comença a prendre eixe color vert esperança que tots els valencians ensomiàvem, convertint el llit del riu en el primer reclam publicitari de la ciutat. Ara, tenim a la mà l’espai lliure i frondós, i un sentiment ciutadà que nos ompli d’orgull quan passegem pel seu costat o travessem damunt dels ponts de disseny modern, pero també dels funcionals i els clàssics.

De l’antic paisatge monumental assaborim el goig místic del gòtic, la traça sàbia i correcta del Renaiximent, la floritura del barroc, l’atrevida estampa modernista... i moltes més que encara tindriem a la vista de no haver actuat abans de manera irreflexiva. Del present recuperem la llum intensa, els colors vius, ferro, cement, pedra, aigua i cristal... elements que es combinen acertadament en tota la barreja d’estils que hem localisat passejant des de Mislata, conferint-li al Cap i Casal un sabor molt especial. La ciutat ha recobrat el progrés sense abandonar el passat... Eixe és el mèrit, mèrit dels governants, dels inversionistes, dels projectistes, dels constructors, dels moviments ciutadans, de la gent de “a peu”... el mèrit és de tots.

Podem dir, sense por a equivocar-nos, que l’història del Túria està escrita des del cor, com estes paraules de l’insigne historiador Don Elias Tormo, pronunciades ara fa un segle en una conferència sobre la situació cultural de la ciutat:

“Espero que algun dia, el Río recibirá el homenaje de los valencianos mediante una labor de policia urbana minuciosa, pensando siempre que ese cauce és una gran bandeja exhibicionista del sentido artistico ancestral de Valencia.

 Amigos! Eso, tan dañado y maltrecho es, no lo dudeis, lo mejor de Valencia en cuerpo y espíritu.  Cuidadlo!”

I aixina ho hem fet.

ii MOLTES GRÀCIES !!

ANEX I.-

CURRÍCULUM DE DON FRANCISCO LEÓN TELLO

Catedrático. Universidad de Valencia. Conservatorio Superior de Música. Estética e Historia de la Música. 27 Junio 1947-10 Septiembre 1970.

Profesor Encargado de Cátedra no dotada. Universidad Valencia. Facultad Filosofía y Letras. Estética. 1 octubre 1957- 30 Septiembre 1970.

Profesor Encargado de Cátedra. Universidad Valencia. Facultad Filosofía y Letras. Historia de la Filosofía Española. 1 octubre 1962- 31 diciembre 1962.

Profesor Adjunto interino. Universidad de Valencia. Facultad de Filosofía y letras. Estética. Octubre 1957-28 Mayo 1962.

Profesor Adjunto Numerario. Universidad Valencia. Facultad Filosofía y Letras. Plena. Estética. 29 Mayo 1962- 29 Mayo 1970.

Profesor Agregado Numerario. Universidad Complutense. Facultad Filosofía y Letras. Exclusiva. Estética. 9 Junio 1970-27 febrero 1976.

Catedrático Numerario Universidad Autónoma de Madrid. Facultad de Filosofía y Letras. Exclusiva, estética. 12 febrero 1976-30 Sept 1979

Catedrático Numerario Universidad Complutense. Facultad de Filosofía y Ciencias de la educación. Exclusiva. Estética. 25 junio 1979-30 Septiembre 1989.

Subdirector del Conservatorio de Música de Valencia. 22 febrero 1954 01Junio 1966.

Director del Conservatorio Superior de Música de Valencia. 1 Junio 1966-30 Septiembre 1970.

Secretario del Secretariado de Publicaciones. Intercambio científico y Extensión Universitaria de l'universidad de Valencia. 9 Noviembre 1960-30 Septiembre 1970.

Director del Departamento de Filosofía Práctica de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Autónoma de Madrid. 5 marzo 1976-29 marzo 1979.

Director del Departamento de Estética de la Universidad Autónoma. 30 marzo 1979-30 septiembre 1979.

Director del Departamento de Estética de la Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación de la Universidad Complutense. 25 junio 1979 hasta la desaparición del Departamento por falta del número preceptivo de miembros, en 1987.

Profesor Emérito de Estética de la Universidad Complutense desde febrero de 1990 a febrero de 1996.

Profesor Emérito Extraordinario de Estética de la Universidad de San Pablo (CEU), 1 de Septiembre de 1995-31 de Agosto-1998.

Profesor del VI Seminario de Instituciones en la España Moderna organizado por el Departamento de Historia Moderna de la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad Complutense. Madrid, 1997.

Profesor del Máster de Estética y Creatividad musical de la Universidad de Valencia. Instituto de Creatividad e innovaciones educativas. València, 1997-1998.

ARTÍCULS DE REVISTES

Teoría de la expresión musical: loa y comentario al discurso del académico D. Luis Blanes. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N.º. 87, 2006, pàgs. 275-282

Valores humanos del arte musical: loa y comentario al discurso del académico D. Mario Monreal Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N.º. 87, 2006, pàgs. 257-261

La metodología de la evolución en la investigación musicológica. En colaboració en Isabel María León Sanz Nassarre: Revista aragonesa de musicología, ISSN 0213-7305, Vol. 19, N.º 1, 2003. pàgs. 257-294

Principios estéticos de la música de Joaquín Rodrigo
Nassarre: Revista aragonesa de musicología, ISSN 0213-7305, Vol. 16, N.º 2, 2000, pags. 147-172

Landatio de recepción al Dr. Romàn de la Calle
Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N.º. 81, 2000, pàgs. 172-178

La canción en la estética de Joaquín Rodrigo
Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N.º. 81, 2000, pàgs. 131-137

Significación del renacimiento en la música española del siglo XVI
Academia: Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, ISSN 0567- 560X, N.º 86, 1998, pàgs. 355-378

La música en los tratados españoles de arquitectura del siglo XVIII y en el Viaje a España de Ponz. Nassarre: Revista aragonesa de musicología, ISSN 0213-7305, Vol. 12, N.º 2, 1996, pàgs. 217-236

D'Alembert en España: los "Elementos de Música especulativa" de Benito Bails
Nassarre: Revista aragonesa de musicología, ISSN 0213-7305, Vol. 11, N.º 1-2, 1995 (Ejemplar dedicado a: En homenaje a Pedro Calahorra Martínez), pàgs. 275-298

Variabilidad significativa de la terminología musical: el concepto de música en los tratadistas españoles del Renacimiento y del Barroco Academia: Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, ISSN 0567-560X, N.º 81, 1995, pàgs. 217-240

Jean Dieuzaide y Claude Bédât: Reflexiones sobre la estética de la fotografía.

En col·laboració en María Virginia Sanz Goya: Revista de arte, ISSN 0017-2715, N° 243, 1994, pàgs. 130-137

La teoría del arte como imitación en el pensamiento estético de Arteaga

En col·laboració en María Mercedes Virginia Sanz Sanz Cuadernos de arte e iconografía, ISSN 0214-2821, Tomo 6, N°. 12, 1993, pàgs. 412-422

Arquitectura y Matemáticas según los tratados españoles del siglo XVIII. Implicaciones sociológicas Logos: Anales del Seminario de Metafísica, ISSN 1575-6866, N° 1, 1992, pàgs. 767-782

Fundamentos estéticos de la semiología musical del hombre y del cosmos

Nassarre: Revista aragonesa de musicología, ISSN 0213-7305, Vol. 2, N° 2, 1986, pàgs. 135-147

El número de oro en la estética musical: homenaje a Leopoldo Querol (1899-1985)

Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 66, 1985, pàgs. 4-8

Arte y estética en el siglo XIX

Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar, ISSN 0211-3171, N° 17, 1984, pàgs. 41-68

La estética en la arquitectura de Ventura Rodríguez

Goya: Revista de arte, ISSN 0017-2715, N° 178, 1984, pàgs. 220-223

La estética y la técnica de N. Paganini. Juan Alós, intérprete valenciano de su obra

Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 64, 1983, pàgs. 60-61

La estética y el Museo de Camón Aznar. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 62, 1981, pàgs. 37-42

Antonio Rafael Mengs y el neclasicismo español. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 61, 1980, pàgs. 3-9

En el centenario del compositor valenciano Manuel Penella. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 61, 1980, pàg. 106

La estética de la música vocal de Joaquín Rodrigo: catorce canciones para canto y piano

Cuadernos hispanoamericanos, ISSN 0011-250X, N° 355, 1980, pàgs. 70-106

Comentarios a la estética de Oscar Esplá. Cuadernos hispanoamericanos, ISSN 0011-250X, N° 312, 1976, pàgs. 517-548

La estética en el reino de Aragón en el siglo XVII, el tratado de Jusepe Martínez: discurso leído... Francisco José León Tello... Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 43, 1972, pàgs. 11-19

Los modernos estilos musicales: discurso leído... D. José Báguena Soler... y contestación del Ilmo. Sr. D. Francisco José León Tello. En col·laboració en José Báguena Soler. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N°. 41, 1970, pàgs. 57-60

La teoría musical del padre Tosca: discurso leído... D. Francisco José León Tello... y contestación del Excmo. Sr. D. Leopoldo Querol Rosso. Archivo de arte valenciano, ISSN 0211-5808, N.º. 41, 1970, pàgs. 50-56

COLABORACIONES EN OBRES COLECTIVES

Estética de la música y de la danza. Estética, 2003, ISBN 84-8164-613-X, pàgs. 225-280

Orígenes y caracteres del humanismo romántico. Ética y sociología : estudios en memoria del profesor José Todolí, O.P. / coord. por Luis Méndez Francisco, 2000, ISBN 84-8260-075-3, pàgs. 625-634

La contribución de Mengs a la estética académica de la pintura española. En colaboración en Isabel María León Sanz. I Congreso Internacional Pintura española siglo XVIII, 1998, ISBN 84-95021-02-1, pàgs. 425-433

La música. El siglo del Quijote (1580-1680), Vol. 2, 1996 (Las letras, las artes), ISBN 84-239-9609-3, pàgs. 871-929

La historiografía del arte en la historia de las ideas estéticas de M. Menéndez Pelayo. En colaboración en María Mercedes Virginia Sanz Sanz. Historiografía del arte español en los siglos XIX y XX : VII Jornadas de Arte : [tuvieron lugar del 22 al 25 de noviembre de 1994], 1995, ISBN 84-381-0240-9, pàgs. 323-334.

Teoría de las formas de la arquitectura militar en los tratadistas españoles del siglo XVIII. En colaboración en María Mercedes Virginia Sanz Sanz. Tiempo y espacio en el arte : homenaje al profesor Antonio Bonet Correa, Vol. 1, 1994, ISBN 84-7491-491-4, pàgs. 733-742.

Reglamentación de la construcción en las ordenanzas y en los tratados de arquitectura del siglo XVIII. Homenaje al profesor Hernández Perera, 1992, ISBN 84-600-8383-7, pàgs. 69-80.

La estética musical española en el reinado de Carlos III. Estudios históricos : Homenaje a los profesores José Mª Jover Zamora y Vicente Palacio Atard, Vol. 2, 1990, ISBN 84-7491-302-0, pàgs. 627-650.

La teoría del órgano y del organista de Pablo Nassarre. El órgano español : Actas del Primer Congreso, 27-29 octubre 1981 / coord. por Antonio Bonet Correa, 1983, ISBN 84-7491-109-5, pàgs. 99-108.

ANEX II

BIBLIOGRAFIA UTILISADA EN ESTE TREBALL

- ALMELA y VIVES, F. *Las riadas del Turia (1321-1949)*. Valencia, Ayuntamiento de València (1957)
- BENITO, F. *Un plano axonométrico de Valencia diseñado por Manceli en 1608*. Ars Longa. Cuadernos de Arte III (1992)
- BOIX, Vicente. *Valencia histórica y topográfica*. Imprenta de J. Rius. (1863).
- CABANILLES, J. A. *Observaciones sobre la Historia natural, geográfica, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia por Antonio Josef Cavanilles*. Madrid. Imprenta Real. (1795)
- CARBONERES, Manuel. *Nomenclator de las puertas, calles y plazas de Valencia*. Presentada por J. López Sellés. Imp. Avisador Valenciano. Reproduix l'edició de València (1873)
- CATALÀ, M.A. *Valencia en el Grabado. 1499-1999*. Ajuntament de València, (1998)
- CRUILLES, Marqués de. *Guia urbana de Valencia antigua y moderna. 2 tomos*. Reproduix l'edició de València. Imp. José Rius (1876)
- FAUS PRIETO, A.. *Mapistes. Cartografía i agrimensura a la València del segle XVIII*. Col·lecció Politècnica, Edicions Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, (1995)
- GÓMEZ SERRANO, N.P. «D'arqueologia. Excavacions de València per Nicolau Primitiu». *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, IV (1932)
- HOUSTON, J.M. «Geografía urbana de Valencia». *Estudios Geográficos*, nº 66, Madrid, II (1957)
- RODRIGO, J. *Ensayo sobre topografía preurbana de Valencia*. Madrid, Tip. Rev. Arch., Biblio. y Museos VI (1922)
- ROSSELLO I VERGER, V. M. «El mapa del Regne de València de Cassaus (1693). La seua filiació i descendència». *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*. València, vol. II (1988)
- ROSSELLÓ, V.M. (dir.) *Les vistes valencianes d'Antoine van den Wijngaerde [1563]*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (1990)
- ROSSELLÓ, V.M. «Notas sobre el plano de Valencia de T.V. Tosca (1704- y 1738ca.)». *Mainzer Geographische Studien*, 40, Mainz. (1994)
- SALA GINER, D. *Viajeros franceses por la Valencia del siglo XVII*. Ajuntament de València (1999)
- SANCHIS GUARNER, M. *La ciutat de València. Síntesi d'història i de Geografia urbana*. València (1997)

RAMÍREZ MARTÍNEZ, Santos. *Del Mançil a la morería : historia de la Mislata musulmana (711-1525)*. Mislata : Ajuntament (1993).

CORBIN FERRER, M^a del Pilar. *La Beneficencia en Valencia en el siglo XIX*. Ajuntament de València (1980).

CONTESTACIÓ DE L'EXCM. SR. EN RAFAEL GÓMEZ-FERRER SAPIÑA. †

Excelentíssim Señor Decà de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana
Excelentíssims i Ilustríssims acadèmics i autoritats.
Senyores i senyors.

Vaig dependre, entre moltes atres coses, de l'ilustríssim Sr. Decà d'esta Real Acadèmia En Vicent Simó Santonja que un discurs de contestació acadèmica ha de ser dividit en tres parts: glossar els mèrits de l'acadèmic electe, analisar el seu Discurs, i valorar la seua persona.

Pero les meues primeres paraules han de ser d'agraïment, ad ell per haver-me concedit l'immereixcut honor de ser yo qui realise esta difícil missió de contestar-li, i a la Real Acadèmia per haver-ho permés.

La raó de la meua designació per l'Acadèmic no pot ser una atra que l'amistat que nos unix, i de la que abdós, tenim l'alt concepte que deprenguérem de Ciceró quan en d'Amicitia dia: “No sé si ademés de la sabiduria han donat els deus immortals als hòmens cosa més gran que l'amistat. Els que coliquen el sum be en la virtut, obren en veritat en molta raó; pero esta mateixa virtut produïx l'amistat i la sosté, perque sense virtut de cap modo pot haver amistat”.

La sabiduria no és una qualitat de la que la naturalea dote als hòmens al nàixer, sino virtut que, en major o menor mida i segons els dots naturals de cadascú, s'adquirix en els anys a través de l'estudi i el cultiu de l'espirt.

El nou Acadèmic ha treballat i estudiat, durant tota la seua vida, per a comprendre i assimilar tot lo que la realitat i els llibres li oferien, formant-se i madurant com a persona i alcançant el grau de perfecció dels que no sols gogen de grans coneiximents, sino que els assimilen des d'una virtut, realment escassa, denominada humilitat.

Aixina i tot, la sabiduria, el millor coneiximent de la realitat, dels fets i les coses, inclús des de l'humilitat, constituïria una qualitat d'escàs interés, si no es posara, també des de la caritat –virtut molt més important que la sabiduria–, al servici dels atres, com ha fet Salvador Vila durant la seua vida a nivell personal i professional.

En el nou acadèmic es reunixen sabiduria, virtut i amistat.

PRIMERA PART

Complix el nou acadèmic en lo que dispon l'artícul 7 dels Estatuts d'esta Real Acadèmia de Cultura Valenciana, puix els Acadèmics de Número han de ser triats entre persones de reconegut prestigi en l'àmbit cultural que hagen naixcut en la Comunitat Valenciana o que gogen de la condició civil de valencians.

Per concórrer en Salvador Vila tals circumstàncies és per lo que la Junta General d'esta Real institució el va designar com a Acadèmic de Número.

Salvador Vila va cursar els estudis de Bachillerat en les Escoles Pies de València i d'Aparellador en l'Escola de Barcelona.

Des de llavors, als 21 anys, es va establir pel seu conte com a promotor- constructor.

President de l'Associació de Promotors i Agents Urbanisadors de València des de 2005 fins a 2011.

Vicepresident de la Fira Urbs Immobiliària *Urbe Desarrollo* des de la seua fundació en 2001.
Membre de la Fundació Valenciana d'Estudis Avançats.
Membre de la Fundació de la Comunitat Valenciana per al Mig Ambient des de 2006.
Membre de la Fundació Comité Espanyol dels Coleges del Món Unit.
President del *Rotary Club* de València l'any 1993-1994.
Membre de la Real Orde de Cavallers de Santa Maria del Puig des de 1993 i del seu Capítol Directiu.

SEGONA PART.

Més avant tornarem sobre el seu currículum, mes ara correspon parlar del seu discurs d'ingrés.

Al llegir-lo, va volar la meua imaginació en el temps, al moment històric que narra el Poema del Mio Cid, en la versió de Pedro Salinas (87), en que Rodrigo Díaz de Vivar, el Sit Guerrejador, conquistada la nostra ciutat, mostra a la seua esposa i filles València des de lo alt de l'Alcàsser.

Allí, junt en el Guerrejador i les seues ames, vaig poder vore, en l'ensomi, al nostre nou Acadèmic contemplant el paisatge de València i sentint lo que sentien els seus acompanyants.

“Con Mio Cid al alcázar/ su esposa y sus hijas van,
Cuando llegaron las sube/ hasta el más alto lugar.
Vierais allí ojos tan bellos a todas partes mirar:
A sus pies ven a Valencia, cómo yace la ciudad,
Y allá por el otro lado/ tienen a la vista el mar,
Miran la huerta, tan grande/ y tan frondosa que está,
Y todas las otras cosas/ placenteras de mirar.
Alzan entonces las manos/ que a Dios querían rezar,
Por lo bueno y por lo grande de aquella hermosa heredad”.

Bella heretat que tindria com a cultius els que molts sigles més tart MADDOZ relata: blat, dacsà, cànem, vinya, oliveres, moreres per a la seda i llegums, també l'aigua que portaven el riu, les séquies i braçals, i la llum i el refil del sol, i tot respirant l'aire de la mar.

Crec, que el mateix sentiment que sentiren el Sit i les seues ames, el va experimentar el nou acadèmic quan va recórrer, pam a pam, el camí des de Mislata, on va nàixer, a València, seguint l'antic caixer del riu, aigües avall si les haguera, és dir, des de l'Occident a l'Orient, fins a la mar, per donar-nos una descripció pormenorizada de tot lo que els seus ulls i la seua mirada interior veuen al voltant, afegint les explicacions que la seua àmplia cultura li suggerien.

Salvador Vila expressa el seu amor per Mislata i la seua història, des de la seua fundació fins a hui, i l'important paper que en l'història de la seua vila, i també de la Ciutat de València, han tingut tant el riu –a qui considera com a cosa pròpia– com les séquies que pel seu terme discorren, com ara la de Favara, i la de Mislata que han segut objecte de estudi pel l'Acadèmic Daniel Sala, els seus braçals, els seus molins dels que es tenen notícia des del Llibre del Repartiment, i de la dificultat que suponi en totes les guerres per a l'alvanç de l'enemic, com dia el mariscal Suchet en les seues Memòries, publicades en 1827 pel General Saint Cyr Nugues, a on al relatar la conquesta de València en la Guerra de l'Independència, es referix a les accions que tingueren lloc en les proximitats de Mislata: el viu canoneig sobre les riberes del Guadalaviar, les dificultats del general Palombini per a travessar el riu i els canals que li separaven de Mislata, com el 2n llauger italià que va passar sobre el dic d'un molí, com el general Balathier que va llançar les seues forces més allà del canal de Favara; la construcció d'un pont pel capità Vacani, i en fi, com la brigada

Saint-Paul, impacient d'arribar al camp de batalla, es llançà al riu, arribant-li l'aigua fins a la cintura, ¡quí ho diria!, i es va dirigir dret a les trincheres de Mislata, a on va ser detingut per la séquia, la profunditat i lo escarpat de la qual –confessa– eren considerables.

Des de Mislata nos ha conduït Salvador Vila, en unes descripcions minucioses, per quant es troba en abdós riberes de l'antic caixer fins al Museu de Sant Pio V: alqueries, molins, edificis per a viure, horts, séquies, braçals, ponts i passareles, barris, colleges, jardins, iglésies, convents, obres escultòriques, lo que l'Acadèmica Violeta Montoliu denomina “memòria esculpida d'una ciutat”, en una remissió final a quant s'ha construït fins a la mar.

De tot allò que s'ha descrit, alguns dels elements mencionats constitueixen la realitat present de la nostra volguda València, Cap i Casal del Regne, perque han conseguit superar l'acció humana. Uns atres han passat a formar part dels recorts, de l'Història.

Dels que hui podem contemplar, molt hem deprés o recordat gràcies al gran treball realisat per Salvador Vila.

Puc assegurar, sense por d'equivocar-me, que en llegir el seu discurs he tingut el desig irrefrenable d'anar a vore, in situ, lo que l'Acadèmic descriu, be perque desconeixia la seua existència, la seua història o les seues característiques, o les havia oblidades.

Pense que eixa necessitat la sentiran molts de vostés. I este és un mèrit més de les paraules que hem acabat d'escoltar: despertar en l'oient o llector l'ilusió de descobrir o redescobrir la realitat – passada i present– de la frontera nort de la nostra Ciutat objecte d'estudi, a lo llarc de l'Història per Wijngaerde (1563), Manceli (1608), Quesádez (1674), Cassaus (1693), el pare Tosca (1704), Tomás Planes (1738), Carlos Francia (1762), Cabanilles (1795), Espinalt (1784), Ligier (1806-1826), Laborde (1811), Vivian (1835), Roberts (1850), Guesdon (1855), Settier (1866), Zapater (1887), o en els nostres temps Maria Jesús Teixidor o el nostre Acadèmic Javier Domínguez.

No li ha paregut suficient al nou Acadèmic la descripció i estudi detallats de les característiques i història de la nomenada frontera, sino que ha tingut especial recapte en referir-se a les sensacions per ell vixcudes en el marc d'este bell paisage narrat, als personages que li han donat vida, perque en ell han vixcut, o perque la seua influència ha segut decisiva en la seua conformació, i entre ells els escultors valencians; i per la seua formació professional ha fet especial menció dels arquitectes valencians als qui concedix l'importància que es mereixen perque, verdaders artistes molts i de gran valor, han anat conformant la realitat de lo que hui és València.

Al sentir i llegir el teu discurs, volgut Acadèmic, s'experimenta una sensació semblant a la que Gil Albert descriu, quan baixava pel carrer de la Pau cap al teu riu, el nostre riu, en la primera part de la seua Crònica General: “El cel adquirix per aquell confi... una claritat que pot sorprendre al foraster i que no és una atra cosa que la mar està pròxima i que aquell –el teu passeig de Mislata a València– és el seu camí, fins a l'orient”.

TERCERA PART

Fa quaranta anys, qui fora decà d'esta Real Acadèmia, En Julià San Valero va escriure uns “Apunts sobre l'Història de la Cultura”. Allí va definir l'Història com la “ciència que investiga o arreplega allò que s'ha investigat sobre la vida humana en el passat, interpretant els documents que d'ella queden, en el propòsit de satisfer l'anhel humà de coneixement propi”.

Salvador Vila ha realisat un estudi històric sobre la vida humana des de Mislata a València, interpretant els documents, és dir *qui docuit*, lo que ensenya, que contra lo que alguns creuen no

cal que el seu suport siga el paper, sino eixes construccions, jardins, rius, séquies, etc., –d'això sap molt el nostre arqueòlec i Acadèmic En Josep Aparicio– que nos has relatat en detall, i la vida que en el dit espai existix. Has satisfet, aixina, el teu anhel, i el nostre, d'un millor coneiximent del nostre poble, de la nostra Ciutat.

El teu treball ha segut un treball d'Història de la Cultura, entenent per tal, en el Mestre Sant Valero i Ortega y Gasset, "el conjunt orgànic de creacions en que els hòmens han intentat resoldre els seus problemes vitals".

En esta resolució de problemes vitals s'enquadra la teua existència i experiència professional; en aquella part de la cultura que es denomina ergologia, que estudia, entre unes atres coses, el quefer de l'home davant de l'intempèrie.

Les cavernes, abrics, paravans, vivendes d'atobó o rajola, iglús, tipis índies, yurtes mongoles, fins als edificis que tu construïxes resolen el problema humà objecte d'estudi per l'ergologia.

Per tant en la teua activitat professional no escrius estudis històrics, sino que fas, dia a dia, una part de la mateixa història de la cultura de la nostra societat valenciana, lo que, sense dubte, justifica la teua presència en esta institució.

Salvador Vila està dedicat en cos i ànima al seu treball, configurant el paisatge de la nostra realitat més pròxima. Des de fa quarantassís anys els edificis per ell construïts constitueixen un referent important en la Comunitat Valenciana, en València, Alboraya, Quart, Mislata, Paterna, Alzira, Alcàsser, L'Alcúdia, Algemesí, Almussafes, Carcaixent, Massalfassar, Puçol, Rafelbunyol, Xàbia, Dénia, El Verger, Benidorm, etc., distingint-se pel respecte al mig ambient i al paisatge, a la bellea de les formes, i a la conservació d'aquells edificis que, rehabilitats, han mereixcut perdurar en la seua bellea inicial. Ademés de tot això, s'ha fet mereixedor de Premis Internacionals a la calitat com el World Quality Commitment, i el Platinum Star Award.

El nou Acadèmic, gran defensor de la nostra cultura, i de la llengua valenciana que té com a llengua materna, es sumarà, d'ara en avant des de la seua nova condició, als que en la dita defensa tenim posada la nostra vocació i anhels.

Per tot això, puc afirmar sense dubte, que en la presència de Salvador Vila esta Real Acadèmia ha resultat notablement enriquida, i en el seu discurs nos ha descrit una València que m'ha fet recordar aquells versos de Joan Gil Albert:

“Inesperado llega este momento
de cantar tu temblor, ciudad vivida,
cuando clemente luz brilla engañosa
tras las antiguas cúpulas fragantes.
Fija el estío de apacibles sombras,
el contorno gentil de tus riberas,
extraños pescadores apacientan
ese río rosado entre cañizos,
y los pájaros dan un bajo vuelo
anunciando en las frondas que la noche
viene y conduce un viento solitario”.

Moltes gràcies.